तर्ककौतूहल

नं॰ क॰

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॥ आन्दोलदिन्दिन्दिरवृन्दलीनं कुन्दस्रजां सुन्दरतां जयन्तः । आमन्दमानन्दमिहेन्दिरायास्सन्दद

लीलादृदृतां हरगं तोः ॥ आदौ मिथानेकत्र कोपधान निबंधनं नेति बुधैर्न हेयं । प्रकाशहीनादपि रत्नखण्डात्कण्टकलं गोः

पदं संभवान्स्यात् ॥ दिव्यावबोधैरपि दुर्गमे स्मिन्नास्मद्विधानामवलं न निकर्षः । नातौ चितीनागभञ्जो प्यगमं यदुः श

कं स्मान्मशकेन गन्तुं ॥ अस्मिन्ननर्वन्नतिवस्कृतो नो समंजसाः श्रोतशिरोगिरोपि । अनन्तं च मर्थमनन्तसः प्रपंचो वाचां स

माचामतिको पि किंवा ॥ स्रीयावबोधाव पितहिलासावधानमहात्मतं बुधानां । इतीममर्थं तसमर्थनिता वाक्यार्थम

र्पापयितुं चटंते ५ भवप्रवाहार्जितपुण्यलभ्यसदुक्तिमुक्ताफलमालिका नाम् । रूपान्तरापन्ननिजस्वरूपकेशिभावा

य पारस्यार्थाय नमो मनये कुनयेतहीनाय ७ नेत्रीकृता ग्निमित्राककुमारसर्जनितमेघशम्भुभावा । कवितामिषेणका

लीवशगंता कालिदासस्य ८ भवभूतेर्वाचस्त्रिवासभिचारमचोगिरां गुम्फाः । विपिना पि दुर्निवारं तेषां खलभावमभुतं

९ यः शास्त्राणि शिवे व धिरव भाति स्ववंशलक्ष्मणान्वयतः । गुणमात्रयात्सरसः सस्वंवर्णैबन्धुरनिबंधः १० परिशीलितेव स

रसं कविराजैर्बहुभिरत्र वाग्देवी । नाणेनत्वेजात्याकथयतिनामैव वाणीति ११ जयति यथाजातानीवाग्जात सज्जात

परिजात श्रीः श्रीलक्ष्मीधरविबुधावतंसचरणाब्जरेणुकणः १२ नैसर्गिकी खलस्य ब्रह्मणा रवडुर्गमात्मनो माया

जीवरहस्यपुनःस्तांऽनुरुद्धेन याचतन्नपिया १३ आरोपितनवनियमं समायापिशुनसमस्तदिविलोक्य प्रतिपन्नमौपनि

षट्देव्यं नभावांतरे पितया १४ तादात्म्येन जगत्स्थापि जनकास्तेषामुपादेयाः समास्तदैकपदं ब्रह्मानेदात्मका विभुधा
१५ मिथ्याभावविहीनावहं त्वनिर्वाच्यतामतिशं अस्तानान्तुपधेयामहाकवीनां जयतिसृष्टिः १६ ननिहृपयितशंकाः
केवलमथ्यासमंबद्धः शुद्धसत्त्वेनमंखेलसुप्रपंचोनमलिनयति १७ विषमदृशो विभुधानां यान्तविदिशावत्रपथुके
क्रकवयउयलिसर्गोद्भर्वर्णमदीयंत्वपिरूढिना १८ विशकलितैः परकीयैः पदार्थजातैः स्वकाव्यविमलैः याचित
कमंडनैरिवनभवतिशोभाविजातीया १९ खलहृदयदर्पणेतेलमालिन्यंजायतेविजातीयां गुणसंक्रमणाविरुद्धं
दोषोद्गाहाग्रहस्तलेच २० काव्यमयीविभुधानामंतःकरणस्वच्छतनिरमलेयं अर्थश्चैतममपिप्रतिफलतियथार्थतोयत्र
२१ अस्तिभगवतोऽनेककरज्वलननिर्दग्धमहांधकारकांतारस्यत्रिभुवनभवनान्तरैकप्रदीपस्यसमस्तचेतनचेतन्याग
मनिदानस्यश्रीतस्मान्तोशेषक्रियाविशेषप्रवृत्तिजनकस्यभास्वतोभ्युदयभूमिः भागीरथीप्रवाहमयवालव्यजन
वीज्यमाना राकारजनिकरमंडलसितातपत्रचिह्निता सर्वासांदिशामाधिपत्यमिवानुभवंती ईश्वरीवस्वामिमुखाना
सर्वकर्मफलप्रदायिनी तपस्विनीवास्थितैकपदा हरिमूर्तिरिववाजिमुखान्विता सेनेववर्द्धमानसुपर्णकर्णोपेता कै
लासभूमिरिवहृषभध्वजाश्रिता लंकेवपुरुषाशनोत्कटा पलाशकुसुमसंपदिवसलोहिता हरलीलेवकिराताश्रि
ता रात्रिरिवग्रामज्योतिषोल्लसिता समस्तरिवाश्रितवाशिः नर्मदेवमेकलाश्रिता युवतिरंगेवसांजनात्तसिंहत

न·कुं·
२
२

विवशाश्रमस्वाधिगता सीतेव मिथिलोपतिभूः अमरावतीव पुरंदराधिष्ठिता प्राची दिक् तस्यां च मगधेषु चार्वाकमतमिवा
द्वितीयप्रमाणोपस्कारहीनमिव स्वाहदकमिव गतं विप्रपुरमिव विशालं साहित्यशास्त्रमिव बहुविधध्वनिविचारसहितं
अष्टापदाष्टापदशालान्वितं पुण्डरीकातपत्रतटमिव लक्ष्मीनिवासस्थानम् ज्योतिःशास्त्रेणेव सविष्कंभेन यमुनाक
देनेव वलभीव्याकुलेन सज्जनमनसेव सेहान्नतेन सात्तादकारणेनेव हारभाजा कामुकेनेव हृतोत्तमांगनेन केनचि
द्धुथवाकेनेव सुवर्णघटितेन केनापि वक्तिविशेषेणेव सूर्यकांतेन अस्पेनांगदेनेव तारोपमेन अपरेणाचयतस्थलेनवेष्ट
कामयेन परेणासं निकृष्टेव वैडूर्यसमवायिना इतरेण प्रातःकालेनेव पद्मरागमयेन केनचन वीरेणेवोल्लसितमारक
तेन गृहगणेन राजमाने कुशद्वीपेनेव विद्रुमोच्चयवता हारेणेव शंखमालाभृता नभसेव चंद्रयुजा ब्रह्मलोकेनेव सुमना
वलिभृता राशिगणेनेव सतुलेन शाब्दशास्त्रेणेव संपन्नबहुव्रीहिणा पार्थिवद्रव्येणेव विजातीयगंधवता अध्याया
नसमयतेनेव धूतहोमेन नीललोहितललाटतटेनेव ज्वलदग्निशिखेन वानरबलेनेव श्रेष्ठचंदनेन रागिणेवातिवलहि
हेन दुर्जनेनेव वातिलघुनायमुनातटेनेव संभृतकालीयकेन राज्ञेव संततचामरेण वैद्यकेनेवानेकभेषजशालिना ज
लधिनेव लोकावलिकल्लोलकृतकोलाहलेनापणपथेन भूषितं अगणितकवनितापार्थिवसमवेतं प्रमेयत्वमिवासंभव
हितपदवाधं जीवन्मुक्तहृदयामिव संसरणसंकटरहितं ज्ञानमिव नित्यविषयसंसर्गि जलमिव सर्वतोमुखं विसृपद

सिवव्यालम्भतल~~पुष्पपुरं~~नाम नगरमासीत् यत्किल समस्तानां काव्यविशेषाणां प्रमेयमस्येतावि शेषाणां संशयात्मकं
वात्स्यायदृश्यपरिमाणपरिच्छेदस्य प्रयोजनं नानाकार्यार्थिनाम् दृष्टांतो महापरिमाणशालिनो सिद्धांतः समस्तिकास्था
याः प्रवयवः स्वरलोकस्य तर्कसमूहविषयः कविवृद्धीनां निर्णयगोचरः परमोत्कर्षस्य वादो महेंद्रभवनस्य अल्पप
र्यवसानहेतुरन्वेषकानां वितंडात्मकं परपुराणां हेत्वाभासनकारो पायोपायानां छलरेवः पांडित्यानां निग्रहस्थानं
विपक्षाणां चाभूत् यत्र दृष्टिभिरिव रूपोपजीविनीभिः कविसूरिभिरिवालंकारसंस्कृताभिः शास्त्रभिरिव प्रशस्तस्वराभिः
मंत्रांतरानुगाभिरिव दूत्याभिरगणाभिमानिनीभिः सिद्धमंत्रावलिभिरिवानेकाकर्षणकुशलाभिः प्रसन्नकविवाणी
भिरिव सर्वग्राह्यरसाभिः दुर्गाभिरिव नवविधाभिः सद्गुरुभिरिवाप्तविप्रलंभनिपुणाभिः निसर्गवदान्ताभिरिव कृत्रि
मरागाभिः विरक्ताभिरिव कृत्रिमवह्निप्रणयाभिः श्यामाभिरिवाहृतलोकलोचनाभिः सत्कविताभिरिव प्रशस्तानेक
घटनाभिर्हिताभिः आख्यानपरंपराभिरिवानेकपुरुषप्रचारयोग्याभिः जातिभिरिव विकसितवरहिताभिः घनवद्या
भिः सुभगाभिः सुवेषाभिः रतिलालसाभिः सलज्जाभिः सवाङ्गभिः सचतुर्भिः सरसाभिः ससौरभाभिः कुसुममिश्रके
शीभिः विलाससहजन्मांजितविभ्रमलेखां नर्तितपुंडरीकां जनहृदयप्रज्ञो चां दृष्टिं दधानाभिर्जितहेमांगाभिः स्तनतट
पु.३. सरस्वतीमंडितवदनाभिः श्रीजितकमलालयाभिस्तिरस्कृतरंभोक्रांतस्थलायासप्राणामूरुतटीं बिभ्रतीभिर्वारस

त.क.
३
3

याभिरध्युषितमनेकाश्चर्यो विशेषबाहुल्येन दिवमप्युपाहसत् यत्र स्फटिकभवनाभ्रमंडलेषु क्षीरोदांतरालगतैरिव नीलमणि
मयैर्वातैरेव सर्भात्रमपवेकंदरांतरितैरिव माणिक्यमरीचिमालासमूर्यमंडलांतर्गतैरिव सूक्ष्ममाणिक्यकुट्टिमेषु कृतपादप्रवेशैरि
व प्रासादकृष्णकामिनीवदनसंवलनेन कृतकायस्थैरिव निशासचंद्रमाप्यलमत् ॥ यत्र च पर्यन्तरत्नकुट्टिमेषु भ्रान्तमतः प्रति
बिंबसहस्रमवलोक्य तदन्यतमस्यापि निरूपयस्यानभ्यो व्यतिस्थया निषिंचितो संतेत्रविंशत्यापः केलिदीर्घिकाचक्रवाकयुवत
यः तत्रवांतराश्रिताः अनेकभ्रमरसहस्रविपत्रवलसागरावमनकुंभसंभवायमानदोःस्तंभः वैतानिकवीतिहोत्रनिर्गतधूमवि
तानवितन्यमानवितानकृतगगनमंडपः श्रवणाभिमुखप्रवणायमानकोदंडमंडलनिःसरन्मार्गणखंडितद्विषदनीकनि
र्गलकीलालधारासमास्वादनोन्मत्तभूरितरमाशुमत्वेच्छहरनिःसरत्कृशानुकीलावलिनीराजितप्रविदारणांगणादृशादिदेव
तः शत्रुविभ्रमसमस्तारणसमीकृतसमस्तमहीमंडलः युधिष्ठिर इव परलोकगामितशल्यः भीम इव हतदुःशासनः अर्जुन इ
व धनुषि दृढसुशर्मा नकुल इव जनितशतानीकः सहदेव इव रक्षितसाभीकः भीष्म इव निपातितोथाग्रथः कंस इव निरुद्धोग्र
सेनः नल इव शजितवीरसेनः वसंतसमय इव स्फुरदतिसौरभप्रभावः कामिनीकटाक्ष इव तिरस्कृतकर्णः महावराह इव रत
द्विषद्धिरण्याक्षः समंतभद्र इव जितमनोभवः तालकेतन इव नीलाम्भारतनयाकर्षकः वत्सेश्वर इव वेष्टितचंडमहासेनः इंद्रयु
म्न इव भीरुभावभावितभूपः हैहयाधिप इव भास्वदावर्जितशरासिदर्पमलतः नगर इव विश्रवश्रवणयोगविस्मृतसर

३

ट्त्वः शंतनुरिव भागीरथीजनितवसुः अंबरीष इव मंजकेशिप्रसादासादितसुदर्शनः शनैश्चर इव चरणतर्जितविपद्
च्छायः किरातदुर्गाश्रजनविधिरिवानमितानमंत्रः जरासंध इव मागधस्तूयमानः शिशुपाल इवानर्घदानजनितमन्युः नारा
यणनाभिरिव जनितशतानंदः शंकर इव हतादिदर्पकः गरुड इव कृतद्विजिह्ववैरः प्रातःकाल इवोदयमानमित्रः सूर्यर
थानुगतदंडः वैयाकरण इव संप्रसारितबलरयोरचितगुणवृद्धिर्निपातितसदस्रांतधातः स्ववंशमाक्रांतनिश्चास हितस्व
आलंकारिक इव स्फुटीकृतविशेषोक्तिः सांख्य इवाभ्युपगतसत्कार्यवादः प्राभाकर इव संख्यातीतगुणो नित्यवर्णाश्रहिर
ण्यकशिपुरिव जनितप्रह्लादः प्रह्लाद इव प्रसूतविरोचनः विरोचन इव प्रयत्नरक्षितबलिः बलिरिव प्रकटितबाणः बाण
इव सैन्याश्रयश्रामहासेनः महासेन इव शक्तिभिन्नभूमीभृत् भूमीभृदिवोत्तुंगनानामणिमयकटकः कटप्रदेश इव दंता
वलस्वविगलितमदः मदप्रवाह इव तर्पितमधुसूदनः मधुसूदन इवाश्रितनंदकोदित्रप्रख्यापितप्रद्युम्नस्य प्रद्युम्न इव
शंबरामरविपन्नः विपन्न इवासाध्यः महादोषोऽप्यदोषः सदलीकोऽप्यनलीकः सालंकारोऽप्यनुपमः दुर्योधनोऽप्यजनित
लक्ष्मणः सलक्ष्मणोऽपि विलक्षणः रामोऽप्यभयोग्रशरासनः सर्वतोऽपि न भुजंगप्रियः मदनोऽप्यक्षतशरीरः अनंतनामाप्यद्वि
जिह्वः धनदोऽपि क्रवीरः किरीट्यपि कदाप्यलब्धनपुंसकभावः जिष्णुरपि नगोत्राद्विट् ज्वलनोऽप्यकृष्णवर्त्मा समवर्त्यप्य
णचरणः पुष्पदंतोऽप्यप्रभंजनदिग्गाश्रितः सार्वभौमोऽप्यनुन्नदिग्गतः मास्वानपिअनालंबितकीनाशकाष्ठः इंद्रद्यु

त. कृ.
४
4

ऽप्यनधिगतमातंगभावः जगत्प्राणोपि लोकलोचनपीयमानस्वरूपः पुण्यजनोप्यपुरुषादः प्रचेता अपि जलभावहीनः चतुरा
ननोप्यनष्टभुजः नयजितकुवलयोपि नयनजितकुवलयः स्वजनप्रियोपि निःस्वजनप्रियः व्याजरहितोपि नव्याजरहितः
यशोभीरुचिरोप्ययशोभीरुचिरः समानोप्यसमानः नम्राहितोप्यनम्राहितः नीतिकारकोप्यनीतिकारकः अग्रणीर्गुणशा
लिनां ललामकलावतां प्रवीरः प्रवीणानाम् आधारो धारणावद्धीनां धुरीणो धीराणां मान्यो वदान्यानां प्रवेकभूतो विवे
कवतां मदीर्यश्रीदार्यभाजां महनीयो महोत्साहानां माचर्यो वाचोयुक्तिपटीयसां निधानं दिशो दंडस्य पशुपतोहरः परिपंथि
यशसां कामुकः कीर्तिमत्सर्यमन्मथस्य मनः परवधे त्वलक्ष्यधर्मैकडोऽतुर्विनीतेषु मनः परवधे मूर्छो दुर्नये दिग्वश्कर्णावतं
सायमानयशाः पल्लवो राजा राजशेखरो नाम महाराज यस्मिन्सर्वोन्नरपुण्यचरितरत्नाकरे शासति महीं गुणच्छेदो मार्गणा
लेषु अंकप्रचारो गणितागमेषु वर्णव्यत्ययः सात्विकभावेषु संकरोऽलंकारविचारेषु वैषम्यं छंदःप्रभेदेषु रेफस्याधोगमनं
शब्दसाधने प्रत्ययलोपो व्याकरणे जातिनिराकरणं सौगतसिद्धान्तेषु ईश्वरद्वेषो मीमांसकेषु सन्निपातनं पाणिनीयेषु
ऋत्स्वपतनमाकाशादिषु मिथ्यात्वं क्रियमायेषु सविकल्पकत्वं ज्ञानविशेषेषु सत्प्रतिपक्षत्वं बाधितत्वं च हेत्वाभासविशेषे दुःख
द्वेषोऽधर्मवर्गोगुणनिरूपणेषु आत्मसत्वप्रतिपादनं सदागमेषु द्रव्याभावो बुद्धदर्शनेषु प्रकृत्यन्यथाभावो निःक्रिया
चेतनपुरुषत्वं च सांख्येषु स्वतन्त्रमनस्कत्वं वैशेषिकेषु स्वतःप्रामाण्याभावो नैयायिकेषु निरालंबनता नास्तिकमतविशेषे ४

मध्यमवृत्तषट्दर्शनमाख्यातेषूपसर्गयोगो धातुषु भागहीनत्वं नित्यद्वेषु परार्थहरणं समासादिष्वौदोषोदयो वैयकेष्वप्र
युक्तत्वं स्वरभेदे बहुवचनादर्शनं तद्राजप्रत्ययेषु पदाभावो भसंज्ञायां विकलत्वमेकभेदे अशक्तत्वमुपसर्गेष्वङ्गहा
नोनाद्यकल्पस्य प्रसिद्धत्वं त्रैपादिकेषु विकरणान्वयो धातुषु भ्वङ्भावः पारिभाषिकस्त्रीषु सदेनादेश इति व्यपदेश इदमेतदो
रन्वादेशः स्थूलवादः सौगतेषु महापातकस्मरणं स्मृतिषु व्यभिचारिश्रवणं रसागमेषु मिथ्याध्यवसितिः काव्यालंकारेषु तृतीय
मार्गणता निशीथिनीनायके मन्तःस्पर्शः शर्वरीषु मलोच्छेदस्तां गिरिणीतीरतरुषु कलधौतत्वमिन्द्रवारुणीफलेषु उन्मत्तत्वं ध
त्तूरेषु ग्रन्थिबाहुल्यं नवविसारेषु कलाहीनत्वं कृष्णपक्षचन्द्रमसि उग्रत्वं पार्वतीरमणे मन्दत्वं शनैश्चरे हाहाशब्दो गन्धर्वसंसदि
वामनपदं दिग्दन्तिनि दुर्दिनं वर्षासु सोष्मत्वं निदाघे अवग्रहो दन्तिललाटेषु परपुष्टत्वं कोकिलेषु मधुपत्वं भ्रमरेषु समस्तरत्नम
त्तिकापर्यायेषु अग्रकत्वं द्रव्यविशेषेषु कुटिलता कामिनीकुन्तलकलापेषु सत्वनत्वं वरवर्णिनीबिम्बाधरेषु बन्धस्थितिर्मोहन
विलासेषु सेतुसमुत्थानं वार्षिकजलेषु सूचकत्वं शुभनिमित्तेषु स्वर्णपरितापो भूषणविधानेषु वाग्मिमार्गभेदनं मननदि
देषु विशृंखलगमनं तुरंगमेषु मदोद्धतास्तम्बेरमेषु मलीमसत्वं कृपाणेषु विरोधासक्तिः कृपाणेषु काठिन्यं कुरंगदृशां कुचका
लसरकुम्भेषु उद्वेगयोगस्ताम्बूलेषु तामसताप्रवृत्तिमध्यदेशेषु मानोमन्त्रकाशिनीषु जाड्यं जलेषु आश्रयाशत्वं हिरण्यरेतसि
नीचपथगमनं तरङ्गिणीषु कण्टकवेधः केतकीदलेषु निस्पृहानिःस्वमनीकेषु पङ्कसम्बन्धो जलाशयेषु पोतविनाशः सम

त॰कु॰ देक्लशाहोऽभ्रमो भगीरथादिषु कर्णपोषनिवर्तनेषु अमरकंटकत्वं तीर्थविशेषे आशापोषकत्वं तिमिरे सात्विकत्वमाशिवविरंचि
५ स्कंदेषु पंचत्वं हरस्मवेषु अगदत्वं मधुसूदने परलोकासहिष्णुत्वं वीरेषु अनिर्मोकत्वं भुजंगेषु अभ्युदितत्वं भास्वति निराकृतित्वं
5 वैरिस्त्रीषु निस्त्रिंशत्वं कृपाणेषु उन्मार्गगामित्वं मार्गणेषु चपलाशंकामावस्यासु मलिम्लुचत्वं मासभेदे निर्ग्रन्थित्वं भिक्षुविशेषे
षु बकवृत्तित्वं तडागेषु स्खलितत्वं विनेत्रे गौणार्थपरिग्रहः शब्देषु न क्रियासु दृष्टदर्शनं सामप्रयोगेषु न संगरेषु नीविमोक्षः सुरता
न्तेषु न वणिक्षु अदृष्टपर्वत्वं विशिखत्वं च सायकेषु न तन्महिहितक्रियापरेषु निश्वासाविर्भावो रतक्रीडासु न शोकोदयेषु
करग्रहणं विवाहविधिषु न ब्राह्मणेषु दाननिवृत्तिर्दीक्षितेषु न कार्पण्यग्रस्तेषु करपीडासंदंशेष्वलनकोरकेषु न प्रजासु पदभं
गः कामिनीकपोलतलेषु न संग्रामाडंबरेषु संध्यावर्जनं विपल्लेषु नातिपन्नकालेषु सपत्नस्थापनप्रयासः शास्त्रकथासु न व्यव
हारे तद्दासंयोगो मधुमल्लिकानाम् न कार्येषु उत्पातदर्शनं महाग्रहप्रचारेषु नान्तविद्यादिषु याञ्चा निःसारासामानिनीषु न दा
तृषु अश्लीलभाषणमश्वमेधविधिषु रतप्रयोगेषु च न सद्गोष्ठीषु द्विजपरीक्षणं लक्षणविचारेषु कृतिलंघनं वधूनां कटाक्षेषु
न जनेषु समभवत् यश्च भगवतो महेंद्रस्य तयापहृते देवासुरसंनिपाते नारायण इव निविलङ्घर्जयाऽन्दानवेंद्रान्कथावशेष
तमनैषीत् यस्यैकोपि प्रतापो युगपदेव देववैरिसीमंतिनीहृदयेषु पाताले विपक्षराजरमणीहृदयेषु भूतले प्राज्वलत्
तस्य च सरस्वतीवाञ्छितचतुराननाश्रीरिव प्रोल्लसितपद्मकरा गौरीव भ्रमरहारोत्पन्ना देवसेनेव बहुल्यापसारा पौलोमीवाव

भूतशातमवो लोपामुद्देवकांतागमनावलोमवारतिरिव पंचबाणसंचरणभूमिः सीतेवानधिगतयोनिसंकरा अरुंध
तीवाधिगतरूपशक्तिः लंकेशदयितेव मंदोदरी तारेव प्राप्तसुग्रीवा दौपदीव लब्धवेदिमध्या रेणुकेव रामाभ्यर्हिता संज्ञेव
सुप्रतिनिधीकृतस्वांतरा छायेव संतानरूपा सत्यवतीवोल्लसितव्यासविचित्रांगदा अंबालिकेवाश्रितहृतराष्ट्रा शाकुंतले
वसदाशुभरता देवयानीव काव्यजन्मभूमिः संध्यावलीवाधिगतरुक्मांगदा विनतेवारुणजनिरसमत्ता रुक्मिणीव मन्मथ
जननी प्रभावतीव रतिकांतानुरक्ता उषेव प्रियानिरुद्धा सुभद्रेव जिष्णुदयिता अतेऽवपरिलिखितिलब्धसर्वभावा मरुदेवी
लयवतीनामासीत् तथैव वैयाकरणानादेवसंधिविग्रहतत्त्वज्ञः रूपशास्त्रविज्ञानादेवनिर्णीतयानरहस्यः सिंहवा
देवप्राप्तदेवीभावः योगागमबोधादेवासनसारकोविदः सर्वाश्रयणीयत्वादेवलब्धाश्रयभावः वसिष्ठ इव समग्र
नीतशक्तिः बृहस्पतिरिव विबुधगुरुः भार्गव इव कविपदवाच्यः सर्वविद्विव साक्षात्कृतपराभिप्रायः अज्ञानेव सामग्र
योगाभिज्ञः वारण इव दानोपनिभः वैशेषिक इव तत्त्वाभेदपरमार्थः गृहपतिरिव निःपात्रगतदंडो द्वादशमंडलग
तिश्च सांख्य इवाभ्युपगतपुरुषभेदः द्वितीयमिव राज्ञो हृदयं मूर्तिमानिव विश्वासः तादात्म्यमिव नरेंद्रस्य आत्म
यांतरमिव राजबुद्धीनां उत्पत्तिस्थानमेव देवराज्ञात्तायाः हेतुरेतमिव प्रतिपत्तराजभीतानां विषयभेद इव लोका
नुरागगणां अपकर्षनिरूपकावधंतरमिव सामंतानां उद्दरूपणंतरमिव राजप्रमाणानां प्रधानामात्यो बुद्धिनिधिरनंतः

नकु
९
6

समभूत् तस्य वाणो वशीकृताखिलपरिपंथिसार्थस्य उद्गमनशीलेव स्वर्लोके गुरुत्ववतीव पाताले संग्रहस्वभावेव पर्वत
तटेषु प्रसारिणीव सप्तसौ सवननिसर्गे च समस्तेषु नक्षविटपियु हन्यतकाविदाता ॥ कार्तिककुमुदबांधवकौमुदीवोदय
गिरिशिखरेषु चंदनद्रवधारेव मलयवप्रेषु स्वरासरसमांदोलितत्वमितनीरोदधिप्रवाहपरंपरेव मंदरसानुषु तत्र कार
जिरिव गिरिराजप्रस्थेषु दुग्धाब्धिकायस्तरस्वजलनिधिषु श्वेतद्वीपतादात्म्यमिव द्वीपांतरेषु प्रभूतनहर्षसमंततति रि
वकैलासमभूमिषु जाह्नवीभेदस्वच्छतां तरेषु शेषभोगकांतिप्रचयस्य पाताले कुमुददलावनस्येव कुमुदाकरेषु पेसवन
रुचीनामाश्रयमभिचारस्वामरावत्यां चंद्रमसः सर्वैरनिर्यातनमिव राजतस्य राजनगर्याम् जलीयस्वरूपाद्वैतमिव वरुण
लोके त्रिनयनसारूप्यमिव राजराजराजधान्यां रूपांतराणां सजातीयसृष्टिविच्छेदमिवाभिभवमिव लोपमिवायोग्यता
मिव सन्निकर्षप्रतिबंधमिव सालाकारसामग्रीवैकल्यमिवोपेतामिव विस्मृतिमिवोत्पत्तिस्वरूपायोग्यतामिव युगपत्स्व
रिहृतिमिव द्रव्याणां रूपांतरनिरूपितकारणताप्रत्याख्यानमिव शौक्ल्यस्यैकव्यक्तिकत्वमिव रूपवत्स्वजातिनिरासमिव
सर्वद्रव्याणामभेदमिव दोषाणां पीतत्वादिभ्रमजनकत्वमुदासमिवाश्रयप्रत्यक्षं विनैव नानासंख्येनलपरमाणुरूपवाद्वष
मिवेंधनादिरूपस्वकिरणाभिभवशांकिप्रत्यादेशमिव कालिंदीजलेषु श्यामाभावशंकानवकाशमिव स्थियाः सामान्य
रूपवत्तानिराकरणमिव विरचयंती कीर्तिरभ्युदलसत् ॥ केवलान्वयिधर्मस्येव न कोपि विपक्षतामातन्वानपरं तसपक्षता

६

मेव सर्वेषु गुणगणेषु त्रिभुवनवर्त्तिनः पदार्था उपमेयतामेवानुभवितुं योग्यतां दधुर्न पुनरुपमानताम् तस्यैवंजाती
यकविशेषशालिनोऽपि त्रात्रय्यमित्रकृताहतशेषपातालपलायितदानवेंद्रनिवर्हणविषयिणी चेतिहृष्यो चिंता चेतसि प
दं ववंध एकदा तस्मिन्महति सहस्रमिव कुलपालिकाहृदयमिव पुरुषांतरप्रवेशहीनं पंडितमिवानिगूढपदांतरप्रचा
रं महागमावमिव मंत्रोत्पन्नप्रस्थानं अधरस्थलमिव संघट्टितवेदिकं जीवमर्मकमिव प्रपंचाससक्रिमकं निशासमयमिव प
तंगहीनं प्रयोगविशेषमिव शब्दनिर्गमप्रतिबंधकं सत्कार्यमिव शीघ्रस्तेयांतरं अम्यप्रवेशानर्हंतया सिंहाक्रांतमिव समद्री
मिव पातालविवरमिव तमसाहसंस्थानमध्यासीनो राजा दमावथानं बुद्धिनिधिमवदत् विज्ञातमप्येतदार्यस्य सार्यतिर
ह किल कर्मणामविच्छेदेन प्रतायमाने संसारे जीवानां सुखदुःखान्यतरभोगायतदनुरूपशरीरपरिग्रहः समुल्लसति । तत्र
च मनुष्यभिन्नाः सर्वेऽपि प्राणिनः पूर्वोपार्जितकर्मसंतानोपनीतसुखदुःखानुभवमात्रव्यापारिणोऽनंतरकर्मोत्पत्तिप्रबंध
विकलाश्च मनुष्याणां तु प्राग्भवीयकर्मभोगो विधिनिषेधाधिकारश्च तत्रापि त्रैवर्णिकानामेव सम्भवो विषयकोऽस्मेषां त
प्रतिनियतकर्मसेवतत्र चोत्पत्तिसमय एव ऋणत्रयमनुबध्नाति तत्र च यागस्वाध्यायादिकर्मसाध्योऋणद्वयापनोदइति
~~पुत्रोत्पा~~दनं विदोऽभ्युपगच्छंति । सततममापि प्राग्वेण संजातपुत्रमपि संततीयमृणं ~~तस्य~~ मामपरिहार्यमिति तन्निदृढो हंसक
लातिशायिनीमपि संपदमिमां न बहु मन्ये । संपदो हि चलप्रायाः कालक्रमेण विभेवंतीति तिरोभवंति च तासां हि सङ्गा

वेद्यत्वविशेषोऽभावेन न कश्चिदपि निःश्लेषः अन्योन्योत्कर्षग्रस्ता एव हि संसारे सर्वोत्कर्षाः तदमितानल्लोकत्रयानां क्रियात्वेऽप
७ त्स्वबद्धमानावकाशः यत्तस्याभावेनानिष्टजनकं तत्रैव महतामादरोपनिबंधउचितः विजातीयानां च कर्मणां प्रतिनियतफ
लजननस्वभावतया एकोत्तमफलसंबंधेऽन्येनापि तादृशेन भवितव्यमेवेति निर्णयस्त्वनर्थो तेन रसस्वादूदयमर्थिरोहति । एवञ्चा
7 पि निर्जिता अपि महेंद्रवैरिणो दानवेंद्राः पलाय्य पातालमपि वसंति तदपि किंचिदिव शल्यमत्र हरति यतोऽशिशिररोगाणां शे
षो पि शत्रूणामिह हि मासाद्य महते विदायकस्तत इति चिंताद्वयं विषयांतरसंचारप्रतिबंधश्वर्वकं समस्तुमसतीति । एवमभिधाय
विरतवचसि राजनि राजनीतिकुशलो गुरुर्विचार्यानेपतत्पदप्रायमवादीत् । चिरं निरूप्यमाणेपि न स कश्चिदस्ति विषयो यो दे
वस्य बुद्धेरालायाम्यगोचरतां नानुभवति तथापि देवस्येच्छाप्रतिहतिवारणार्थमेवममवचनपरंपरा । तथा हि याता वदियं
द्वितीया चिंता देवस्य हृदये भ्युदयमासादयति तस्याः ईषत्करणेव प्रत्यपकारः । न हि दानवानां दुर्जयत्वमत्र निदानं स्वर्गमप
हाय पक्रमणेन सर्वविदितेन दुर्जयत्वस्यैवासिद्धत्वात् नापि तेषां पुनरुत्कर्षशंका शर्वकालप्रवृत्तेः स्तुणीकृता विलोपा
याकानाममायानामापि प्रबललोकालोकितोपि को वा लोको न विकलीकृतः मोचीकृतसर्वशस्त्रं किमहदस्त्रेन सरस्वी
कृतं जगत्त्रयेपि सर्वाभ्यर्हितः को वा स पर्वान गर्वापहीनो विहितः पृथिजन्मभूमिको वा राजन्यः सज्जनमभंगा विषयः स्या
पितः प्रतिचिरंतनमपि किं नामरत्नं प्रयत्नबलान्नसायत्तमापचितं यदि चैतादृशप्रभावम्मयो पि ते देवेन पराजितास्तत्कि ७

मतः परमपि तेऽप्युत्कर्षान्तरमासादयिष्यन्तीत्येन तेषां तु रुद्धेदन्तशंकाकलंकसंकरः संभवेत् ॥ यदि च वीरस्याभावेन तेषां
सत्तामात्रमपि देवस्य मनसि नाभिरोचेत एवं च तद्दृश्येत्वाविलंबमायाद्देवतद्दिलंब इति स्वकीयेत्वान्वयव्यतिरेकात्तु विधा
यिनि कार्ये को वा दैर्मन्तस्यावसरः ॥ यानप्रथमाविंतादेवेनोपन्यस्ता स्तानभ्यर्हितविषयैव गार्हस्थ्यपरिग्रहो हि वि
षयोपभोगमात्रप्रयोजन इति रागिणामभ्युपगमः परमार्थदर्शिनां तु पत्यमेव तस्याः साधारणं फलमिति तत्र तावत्स्वरू
पयोग्यता मत्र प्रभवेनैव परिच्छिद्यते फलोत्पत्तिस्तु सामग्रीसमवधानाधीना सामग्रीघटकं च तदनुकूलमदृष्टं प्रतिबं
धकं दुरदृष्टविरहश्चायोग्यतया प्रसक्तानधिगम्यमेव तत्र देवस्य संभवदिव्यलोकसंचारसंभवेन सहकारप्रार्थनास्त्रि
नाम्णा कल्पवृक्षकामधेनवः यद्वा वृंदारकविपक्षवृंदनिर्दलनोद्भावितनिर्मर्यादपरितोषविशेषो भगवानन्वयस्य
भूतो देवराज एव अथवा देवस्य संसदि सर्गस्थितिसंहाराणां समर्थाः सर्गान्तरोपजननशक्तिमन्तोऽर्थाश्वमित्रादिवच
सो ब्रह्मकल्पा महर्षयः सहर्षं समवयन्ति तैरेव तन्नयोः स्वत्विं मतमिति त्वैदिकं कर्म निर्माय निर्मीयतां स्मर्यते हि रा
नोऽप्यनपत्यस्य वितते पुत्रीयकर्मणि संस्कारविशेषविशिष्टे पयसि प्रमादाद्यजमानेन राज्ञा पीते तत्कलेवरात्प्रतिमप्र
भावो मान्धाता समभवत् तथैव ऋष्यशृंगेण मुनिना दशरथस्य पुत्रकाम्यया तदनुरूपा क्रियाविशेषेण विहिते सति
भगवन्नारायणांशसंभूता रामलक्ष्मणभरतशत्रुघ्नाः समजायन्त पांचालराजस्य च द्रुपदस्य द्रोणवधसमर्थपुत्रज

ने त्वया याजोपयाजाभ्यां मन्त्रविद्भ्यां यथावत्परिनिष्ठापितायां पुत्रीयायामिष्टौ धृष्टद्युम्नो द्रौपदी चेत्यपत्यद्वयमग्निमध्यादेवस
८ मुदतिष्ठदिति । अथवा सकलजगदंकुरबीजभूतेन्दुः सर्वातिशायिहेतुस्तत्तत्कर्मानुरूपभोगसंपत्तिजनकोऽपरिच्छेद्यानुभावैक
४ देशो भगवान्भूतनाथ एव केनचिद्व्रतविशेषेण परितोषितो । तदेवं तनयोत्पत्त्यनुकूलादृष्टजनकाः प्रतिकूलतद्विध्वंसहेत
वो बहव उपायाः सुलभा एव देवस्य । तत्किमिति तत्र प्रयत्नमपहाय मनस्विनीतापदं क्रियते । तेनेति च देवस्य तादृशानि चिह्नानि
पैरीश्वरावतारभूता लोकोत्तरकर्मकारिणो महोत्कर्षशालिनो महात्मानस्तनयाः प्रादुर्भवन्ती सुलभतया चिंतयेति । एतदाक
र्ण्य पवित्रहृदयो राजा यथाभिहितमार्गेण तत्समाराधनमित्यभिधाय तेन सहैवोत्थाय ततो निरगमत् ॥ अथानुरागातिशयो
ल्लसितबुद्धिधाराजनितसात्त्विकाश्रुप्रचयबलेन सर्वतोभावितनेन वसुंधरया बहुशो मनसि स्थापितमिवात्मानं प्रतिबिंबस
हस्रेण वितन्वत्स्वच्छानेकदीधितिदंतुरीकृतपद्मरागोदितानुबिंबनवेन हरनयनकृपीटयोनिमध्यगतस्वकुसुमबाणाभ
यविशेषमभ्युदानव स्वस्थभावनाबलेन सर्वतो जातसरूपस्वप्रतिबिंबसमुदायच्छलेन भूजदरान्तर्गतः सैतनयनस्कोसर
निवर्हणसंजातसंरंभया भूम्या स्वयमंतर्गमितस्ववमीनकेतनोत्स्वनतभवभक्तिबलेन तन्मूर्तौ धरायामिव जातप्रवेशश्रवण
योरतिमार्दवेन मत्स्वसंचरणाय तत्प्रतिबिंबमिषेण कमलसंततिमिव प्रकाशयता मणिमयकुट्टिमपथेन । क्वचिदतिप्रसृमर
मरकतमयूखमालाभिरिव जाततिमिरसंपर्कमपतः समस्तरमाणिक्यकिरणसहस्रेण जातप्रकाशं क्वाप्यतिस्थूलनीलो ८

पलसहस्रेण संजनितजांबवफलसंवलनैः क्वचिदाजस्काभिरनिमेषाभिर्दिव्यरूपाभिः शालभंजिकाभिः संपन्नासिद्धसुंदरीस
मवायं वर्षविशेषैरिव दिव्यमात्रघसंचारयोगैः परलौकिकातिशयवद्भिरवांतरमंडपविशेषैः सर्वतः परिक्षिप्तं बद्धवियद्रत्नखचिततया
तज्जनकैरिव कृत्रिमद्रुमविशेषैः साधितकल्पद्रुत्वान्वयं तुर्यश्वसुमेरुमास्थानमंडपमवाप्य तस्य मध्ये निस्फटिकोपलमया वि
लावयवस्योभयतोभिमतवेशस्त्वरकिरणसमूहसंघट्टनेनानवकाशस्येव विभाव्यमानस्य मंचनमयेनात्युच्चपलायितसद्रूपसिंह
भागविशेषस्येव रावणभुजोल्लासनत्रासादपगतस्येव कैलासैकदेशस्य राजमानकंदरांतर्गतिभीतमष्टयक्रांतस्यापितस्येव चंद्रि
काप्रपंचस्य स्थलविशेषस्य मध्ये चंद्रलोकभ्रमेणोपगताभिरिव तारकाभिः कंदर्पभुजातत्वेवनाघवसंतेन प्रहिताभिः सिंदुवारस्त
वकपरंपराभिरिव मौक्तिकजालमंजरीभिः संजनितोपांतशोभस्य चंद्रकरतंतुजालेनेव समवायिना समारब्धेनोत्तमसितचयवि
शेषेण निर्मितस्यैरावतदंतचतुष्टयस्वस्तंभचतुष्टयेविषक्तांतस्य वितनस्याथस्तात् दानवभयाकुलतयातत्समाराधनार्थंस
मागतमिव सुमेरोरेकदेशं मदनभ्रमेणोत्सापराधतिरस्करणार्थं मज्जितदाहशक्तिमिव वह्निकूटं सिंहासनं तच्चरणसंपर्काद्गुण
तिशयसमासादनार्थमिवागतेन पद्मरागमयेन पादपीठेन गीर्वाणसार्वभौमस्य वक्षाधिरोहणेन सनाथतामनैषीत् ॥ तत्क्षणादे
व चतस्यास्थानमंडपसमागमनसूचको मंदमारुताचूर्णितजलनिधिवीचिविततोमरोडुंडुभिध्वनिराविर्बभूव तच्छ्रवणसंभ्रमसं
भ्रमाद्युगपदुपेक्षितप्रथमप्रस्तुतवस्तुप्रसंगाः कुसुममयाशेषः शेखरप्रचलनाभिघातोच्चलितैर्भ्रमत्करकुलैर्नभसि मंड

लवंबेनशीघ्रोपसर्पणार्थमातपवारणाय वितानमिव वितन्वानैर्गुंजितमिवेणाविलं वितम्नपसरतेति प्रेर्यमाणाश्वमार्गस्याति संवाध
५ तयाग्रस्थाद्दंतमसमर्थतया स्वस्वगुरुः प्रस्थितराजालंकाररत्नप्रतिफलनमिवेणोवाग्रतोजिगमिषंतः स्फटिकमणिकुट्टिमोदितप्र
१ तिबिंबकैतवेन पातालमार्गेणेव प्रथममेव यातुकामाः स्वगमनप्रतिबंधकमभूपालनोदनार्थमिव तदाभरणमणिषु प्रतिच्छायाच्छले
नकृतकायाः स्वस्वकीयालंकरणरत्नप्रतिफलितत्वेनैव पश्चात्कृतात्मराजकाः प्रतिबंधकनिराकरणेच्छयेव परस्परभूषणसंघ
टितमाणिक्यमरीचिमंजरीभिरंतर्हितपरस्पराः प्रयतोगतराजनोदनोपयुक्ततयाः गणितस्वनोदनव्यथाः स्वशरीरमितिपर्याप्ता
पिकदेशव्यापकत्वक्रोधादिवान्योन्यसंघट्टनविपातितभूषणोत्कराः पश्चात्तनराजप्रयुक्तनोदनरक्षार्थमिव तदलंकारप्रतिफल
नमाययाकृतांतरालाः परममहत्त्वस्पर्द्धयेवाणमात्रमप्याकाशांतरमरदंतः तामंवकर्मिपालाः स्वस्थानाधिरूढयातदातेयवक्षत
नोदनं मौलिमालां शिथिलतां प्रापयंतस्तद्भूमिविशेषाक्रांतानीवोत्तमांगानि नामयंतो हृदयपरिस्कारकमणिप्रतिबिंबितनाट
शशिरस्कतेनमानसमपिसापकर्षाभ्युपगमस्नुद्भावयंतो जयशब्दसमस्तारणशर्वकमादरेणमहीयसाप्रणेमुः। तांश्चसेवकभावा
पन्नानपि महानुभावतया राजोचितेनाचारेण संभाव्य तत्तदनुरूपाभिः कथाभिर्यावदासांचक्रे तावदेव विहायसि दृष्टिपातप्रकाशि
तसौदामिनीसमुदायं जलधरवृंदमिवाकांडसमुन्नदं शापामिकापिहितमिहिरमशब्दसंचारं कालायसशैलमिव खेच्छया संचरंतमा
काशमिवमूर्ततापन्नं समुदायमिव जगद्दर्शिनीलावयवानां भंगुरश्मश्रुकद्भिर्भीषणाभालाभोगं जन्मभूमिमिव भयानां कंचिदतित्र
५

वितमपसंतं रजनीचरमपश्यत् । करेचतस्यप्रमार्जितप्रभाप्रवाहेणेन्दुस्तरणरसविसरेणेवलिपंतीदिग्विभागानमराभवनेपि
दुर्लभेनाकृतिविशेषेणातडिल्लतामिवविभाव्यमानांगगनगमनवेगशिथिलकेशबंधोंथ्येवयकस्रैतेकहीरप्ररोहस्रुचीशिखा
निवोतांचलतयालंबमानोत्तरीयसिचयांसिद्धमार्गावगाहनजन्मनासाध्वसेनदमहस्तनयाबद्धगुणीभवतानदपहरणभवा
भयेननिमीलितनयनांश्रमप्रतिपन्नास्वेदबिंदुनिवहारमौक्तिकनिवहान्यथाक्रमंविसृजंती स्वासमैरभाजस्मारिणीभिः स
त्वौमिरिवगृहीतदेहांनरावलिभिर्मधुकरावलिभिरनुबध्यमानाम् हृदयमिवमहोत्फलंताटशगतिभंग्रेनायकमाणिंत्यजंती
सरसतराविभ्रमविशेषानिवनयनोदबिंदुनिवहान्मुंचंतीम् भ्रमरहितेनवितानविशेषेणेवश्रवणावतंसकमलेनहीय
मानां संबंधसंक्रांतदुःखैःखदद्भिरिवहृतविमुवैरिंद्रियैरनुगम्यमानां अपर्यंताभिरंतर्बाधयाराभिरिवनिश्वासपरंपराभि
रायास्यमानां इरितेकनिबंधनेनभयहितनाराहसांतरेणेवकंपेनगृहीतां आसादितावसरांतरेणनिधनाभिलाषेणेव
वैक्लव्येनवशीकृतमानसां रजनिचरदेहप्रभासमूहेनेवमोहांधकारेणतिरोधीयमानां कृतकलकलैर्यामिकैरिवव
लयेनत्रुटियमाणां क्रियाविरोधिनापरममहतेवस्तंभेनसंभाव्यमानां चंद्रस्पंदेरणावदनेनदिवसेपिस्मितपलांतिमप्रदो
षसौभाग्यमासंजयंती केशलापेनमेचककर्वेष्ठामरस्यपामरभावमध्यवयंतीभालतलेनशशांकशकलेकलंककलुष
मावेदयंतीभ्रूलताभ्यांकेलतीकामककार्मुकमकर्मण्यभावमानयंतीविलोचनाभ्यांनीलोत्पलपलाशमालामफलयं

नकु
१०
10

तीश्रवणाभ्यांमदनस्यपाशवन्नामिवसंपादयंतीकपोलफलकेनदर्पणंदर्पमपह्नुवानांनासिकयातिलसुमनसोवैमनस्यंप्रसंज
यंती कपोलफलकेनदर्पणंदर्पमपह्नुवानांनासिकयातिलसुमनसोवैमनस्यंप्रसंजयंती दशनभासादाडिमबीजानामबीजा
मिवकांतिमाचक्षाणां बिंबाधरप्रभयापद्मरागाणांछुप्ररागतामभिव्यंजयंती कंठतलेनकंबूनामेवराशिप्रवेशमुपदिशंतीम्
बाहुवीरुद्भ्यांमृणालीमपित्तृणालीकमानमानंनयंतीम् कुचाभ्यांकलधौतकलशयोःसकलमपिसुखमाकलापंशकलभावं
प्रापयंतीम् त्रिवलीललितेनावलग्नभागेनभागीरथीतरंगभंगुरंगगनमवगणयंती नितंबबिंबेनमणिशिलारामणीय
कमणीयस्त्यासंयोजयंतीं चरणाभ्यामतिलोहितनलिनंतिरोहिताहंकारमाचरंतीम् नखमयूखलेखाभिःशशांकखंडखंड
नलेखानिवलिखंतीम् श्रियमिवदुर्वाससोमुनेर्शापेनाक्रम्यमाणां स्वधादीधितिरथिदेवतामिवतिमिरसमुदायेनग्रस्यमाणां
विदेहराजदुहितरमिवदशाननेनापह्रियमाणां भानुमतीमिवनिकुंभेननीयमानांचंद्रकलामिवस्वर्भानुनाभिभूयमानांपारि
जातमिवैरावणकरेणाक्षिप्यमाणां देवसेनामिवकेशिनापवाह्यमानां पांचालीमिवजयद्रथेनाकृष्यमाणां वेदत्रयीमि
वमधुनाविधूयमानामनन्यसामान्यकमनीयकांकामपिकन्यकामवलोकयत ॥ अथापन्नवत्सलतयावीररसोद्रेकेणचता
दृशव्यतिकरानैश्चित्यानेनतद्रूपनिर्भालनेनाद्भवेनाद्भुतेनचनवितितरमारायशरासनंसंधायवाजिसंगममोचंविधुरव
योयतोभगवान्मृगांकमौलिरिवसंस्थानविशेषशालिनाशरीरेणास्थितासीतावेलतापेनरत्नेवकन्यकांदाशरथिरिव १०

दष्टां संलग्नमाणा इव मेचनादं नील इव वृषहस्तं हब्रमानिवादं तं शाद्वल इव लवणं कर्ण इव चद्दोकचं भीम इव वकं तं राक्षसापसद
मवमानमतयत् ॥ अथ तयोर्मध्ये कनककाननकालोपगृहीतभूमिकांतरे वशैलशृंगीकृंतलकलापं जटारूपेण चीनांशुकं हस्ता
जिनात्मना हारवीरुधं यत्तमसंग्रहरूपेण लावण्यविशेषं ब्रह्मवर्चसाभेदेन परिणतं विश्वामित्रमिव मुनिकुमारः समपश्यत तं चाव
रतलादवतीर्य साभिमुखमायांतमवलोक्य विस्मयस्तिमितमानसो राजा दूरादेव प्रत्युद्याय मुनिजनोचितया प्रणामादिक
याप्रतिपत्त्या विनयपूर्वकं प्रतिजग्राह । सतरदशनचंद्रिकासमुदयेन तनयातुदयतिमिरं निर्मूलयन्निव महीभुजो मानसा
त्सिंचन्निव सुधामयेन मधुरतरेण वचसा विहितानामनुयायोगो विस्मयविशेषवित्तानतहृति सहस्त्र जितासो राजानमवा
दीत् ॥ देवश्रूयतामयं वृत्तांतः अस्ति कैलासस्य कुक्षिदेशे कच्छविकलानिधिकलालंकारस्य क्रीडाकाननम् यत्किलकल्प
तरुकदंबमकरंदसीकरनिकरव्यतिकरकलितकौशलमधुकरकुलकोलाहलाकुलं शरवणमिति गायंति पुराविदः
यत्र चात्र यः कोपि पुरुषजातीयः प्रविशति स स्त्रीत्वमविकल्पितमाकलयिष्यतीति भगवत्याः सर्वमंगलाया वचसा तत्पु
त्रस्य राजर्षेरिलाभावः संबभूव तस्यामेव चावस्थायां तत्र समायोगात् दुर्वशीनयनव्यापारविश्रामास्पदं पुरूरवाः समभवत् देसोऽह
विंतुमरासितपस्यतो महर्षेर्गृत्समदस्य सविधे गृहीतब्रह्मचर्यस्तपोनिधिसंततो वहुत्वत्सरगणानवात्सं एकदा तस्मिदार
ण्याय प्रस्थितो दूरतरं कान्तहलादिमनयाश्रमं स्वतंत्रं प्रविशन्नवस्त्रीभूतमात्मानमद्राक्षम् ॥ अथ चरमाचलतामुपगते च

तकुः
११

उरागपुनरुक्तपाटलिम्निलोहितायमानेसांध्यवेलेसावित्रेतेजसिप्रशामायामग्निहोत्रवेलायांतपोवनाभिमुखेषुगृहीतकुशसमित्फल
केषुप्रत्यावर्तमानेषुतापसकुमारेष्वेकेनचाक्षिविपर्ययेनद्वितीयेनचमयासमयानुपगमनिबंधनगुरुक्रोधसंभावनपावके
नदह्यमानोयावदास्मेसवर्त्ततावदेवकश्चिद्युवकोमानसकेतननामायदृच्छयागिरिपरिसरोपरिभ्रमन्मद्दर्शनद्वितीयमानमन्मथमथो
मामुपलोभयन्सांत्ववाक्यैरगृहीततत्प्रार्थनेमयिबलादेवंतत्कामोदिग्गजकराकारेणकरेणवेपमानांकमलिनीमिवपलाशेकरे
मामग्रहीत् अथमयोक्तं यस्मादसमयेमांधर्षयितुकामोसितन्नोबहुतरांकालकलामभियाप्यस्वकर्मानुरूपंराक्षसभावमेवत्वमत्र
भवेति ससतत्ताममार्षमामर्थ्यंलज्जाभयोभयपराधीनचेतास्तत्कालोपनतराक्षसदशस्ततोदेशादपासरत् तत्रैवांतरेमदस्याग
मनविलंबकारणंपर्येषयन्भगवान्नलमदोमयासहवनमभ्युपेतेभ्यस्तापसकुमारकेभ्योममतादृशंव्यतिकरमवगम्ययोगदृष्ट्या
वगततद्वृत्तान्तस्तमभ्यधात् वत्समांडव्यलज्जयानोपसर्पस्यस्मात्तपोनिधिस्त्वमपगमत्रैहियदत्तानवशान्तवैवंदशासंवृत्ता
ऽतोमयाशापस्योत्तरोऽवधिर्विधीयतेयोऽयंभवदीयादेवशापादुष्टकोनिशाचरतांप्राप्तस्तेनक्रियमाणोऽनेनयदायंकश्चिल्लोकोत्तर
पौरुषस्तंहत्वामोचयिष्यतितदानवसद्रूपंप्रादुर्भावयिष्यति तेनापिचपरमार्थयोगविदुरैववायिप्रवर्तितमीरमानेनमानसकेतना
त्वमोत्तसमनंतरमेवविमुक्तराक्षसभावेनभवितव्यम् परंतद्वितीयजन्मव्यवधानेनतस्यस्वरूपलाभेनभाव्यमिति अहंतुतन्म
त्वोदितद्भगवतोनुग्रहवाक्यमाकर्ण्यकृतार्थमात्मानंमन्यमानोमहामनेतस्यैवाश्रमपदादनतिदूरेगुणेनमेववनेनिवसस्तत्रम ॥

एवदिव्ये देवतायतनेन भगवती हैमवती ह्रीसहृपोचितया गांधर्वविद्यया विशिष्टोपचर्यमितरानरमासम् तत्र च विद्याधरेंद्र
सवंदकेतोरंबिकाचरणोपचरणमाहात्म्यादुपनता कन्या मंदारमंजरी नाम सहस्रवीमि विशिष्टगुणवक्रनर्तकामनयातामेव
भगवतीमत्महं नियमेन सेवमाना कदाचिन्मामवलोक्य जातविश्रंभा विदितमदीयावदाना च मामपि स्वसहचरीपदमवाप
यत् बलादेव चात्मसमेतमभूषणादिना संमानयामास सततनिशांचरोदशांतेरपि सर्वसंस्कारवशंवदतया मदुपादानव्यस
नान्नैव विरराम न शशाक च रतोन्नमंत्रकृतरत्नं मां प्रसभमपहर्तुं अद्यतज्जातनिर्वेदतया तन्नियोगपराङ्मुखं मामतर्कितोप
नतपवादायनजानेकुत्रगंतुमिच्छति किंवा चिकीर्षतीति यावद्वनमार्गेण विहरति तावदेवदेवतासदृशानुभावेन देवेने
कशरप्रहारेण तं प्रमापयता द्वावप्यावां समुपर्णतराडन्मोचिताविति तदेवं विधादतिदुस्तराद्विपदुदत्वतः समसमरणातिमित
सम्भवतः किंचिदपि स्पृहणीयमर्थमभिवांछितुं न पश्यामि येन लेशतोपि प्रत्युपकृतं स्यात्कृतघ्नकलायामपांक्तेयः स्याम् तदात्मान
मिवागण्योपगुणगणागारिमाणं त्रिभुवनाभयदानशौंडं शांततुरिवभीष्मं सनामेव पंतेजयंभास्वानिव कर्णमहेंद्रविद्विषां
विमर्दनलब्धलसमात्मजरत्नंजलनिधिरिवजैवातृकंजनयजगतोजीवातुमिति राजानेवमभिहितवति महर्षौ हर्षोल्लास
परवशोऽवगाढगाढस्पृहारसस्फुरद्दरस्मातलात्सर्वलोकोपरिष्टान्नीतरवमसविनयमभिहितवान् इदं नदविलोकितव
लाहकं वर्षं प्रविभावितविभावरीकस्पंदिकोल्लासः अनाकलितकलेवरांतरंनाकलोकावलोकनं अनधिगतविबुधा

त॰ कु॰
१२
12

स्पदं तथा समासादितं यदस्मादृशैर्मोहमिहिकापिहितदृष्टिभिः प्रत्यग्दर्शो भवादृशां भगवतामेवं प्रदर्शनानामवेद्यणं तन्मा चे
ण्णकृतकृतमात्मानं मन्यमानानां च पुनर्मनोरथपथातिवर्तिवरलाभः सुतरामेव विस्मयप्रमोदौ समुद्वेलयति । न कलयामि च त
थाविधमात्मनः सुचरितं येनैतावतः प्रसादोत्कर्षस्य पात्रं भवेयं तथापि भगवतामत्र प्रवृत्तिः परोपकारस्यैवात्र प्रभवति एव
मनुग्रहविषयतां नीते च मयि पुनस्तदापादनप्रार्थनमात्रं तत्तरलतानुबंधिनि हृदयेनुबद्धमिति । सततमनिर्निशाचरग्रहमो
हापेतया पिदितिपतेरनुभावविशेषेण सततं प्रीयमाणोः नृमृतकुमारजन्मोत्सवं देवं पुनरुपाध्याय समीपोपस्थितमेव द्रष्टा
मस्त्वमभिधाय तत्क्षणादेवात्मानमंतर्हितवान् । अथ महीभुजो भावितनयविषयकप्रेमदर्शनाद्द्विगुणसंस्कारसंवर्धं दत्तामाप्र
यति हरिदश्वे तदीयहृद्गताविवविजृम्भमाना यां संख्यायां न दिकल्पेष्विव विघटमानेषु रथांगमिथुनेषु सर्वात्मना राजानमुपप
न्नायाः श्रियो वियोगादिव संकुचत्सु कुशेशयकुलेषु निशाचरनिवर्हणजनितरुधिरजनिकर इव संनिधानं दधाने तिमिरस्तोमे
एकाधिपतिकवसंबंधादिवैकीभवति समारब्धास्वहारिस्तनन्पतिरुत्थाय विसर्जितराजलोको बहलदीपिकालोकविलुप्तमा
नतमिस्रयामिस्वभावेनाधुना प्रविश्यावरोधं देवीमपि विदितवृत्तान्तां व्यधात् । ततः प्रभृति नरपतिरतिशायिततपोभिर्विवि
वदधीतसांगनिगमैर्ब्राह्मणकल्पैर्ब्राह्मणैरर्जितमहतिभिः कृतनिवाससेवासवाजनस्यान्यासां च देवतानां परितोषपोषकाणि क
र्माणि निर्मापयामास । तथाहि केचिदग्निहोत्रभसितभास्वरभालमस्मयोरटहीनरुद्राक्षसज्जो विधिवद्विहितहुताः कृतमन्त्रक

१२

मंत्रसिद्धयो यथावदनुष्ठितविविधन्यासाः क्रमोत्क्रमहापर्यंतो विविधमहार्घमहिमानो महारुद्रप्रयोगमयोजयन् केचन कर
कलितकनककलशालिः क्रामदविच्छिन्नधारया ब्रह्मांडमंडलनिर्गच्छन्मंदाकिनीस्रोतसेव भगवंतं अपरे मंदं मंदं विस्पंदमा
नाधरपुटाद्दशनदीधितिव्यपदेशेनात्यंतमवदातं मंत्रार्थमिव विह्णवानाः संतानगोपालविद्यामावर्तयांबभूवुः अन्ये पद
वाक्यप्रमाणेषु परां निष्ठामुपेता दिवांसो बहुवारपरिशीलितपाज्यपुराणपारायणाः स्वस्वराः सशुक्लनिरुक्तवाचोयुक्तयोऽभि
धानेव दिने मात्रामात्रमप्यभ्रंशयंतो हरिवंशपाशांसः परे जातवेदसिद्धविधौ जातवेदसिद्धविर्ज्ञातं यथाभिहितं जुहवांबभू
वुः अन्ये शैवसिद्धांतप्रसिद्धवित्तानवैभवाप्रत्युपजातविधिमंगलिंगसमुदायं पर्यायेणासपर्यामासुः कतिपयेऽपशामि
तडमराडमरायागमक्रमशालाथरामसः संमयसहस्रादिसंख्येया चंडीमाहात्म्यमखंडितमावर्तयांचक्रुः इत्येवंप्रायेषु चच
नायमानेषु कर्मसु कदाचिदुत्स्फुरद्विलोलविलोचनोत्पलाश्रवणावतंसभ्रमन्मधुकरपुंजितैस्तारतरैरहस्यं जनांतरश्रवणा
ईदृशं तीव्रतरस्मितप्रसरमारदनकौमुदीसमुदयेनावदाततमां वाग्देवतामिव विषदयंती दैव्या धात्रेयिका चंद्रिका नाम रह
सि राजानमभ्युपेत्यांतःपुरजरतीभिरभियुक्ताभिः सर्वैकवाक्यतया विदितदोहदलक्षणां देवीमविनयं निवेदयांबभूव
ततो नरपतिरगृहीतप्रामाण्येकेनापि विषयविशेषवैभवादंतःकरणोल्लासकारिणा किंपुनरसंभाव्यमानार्थव्यभिचा
रस्य महर्षिवचसः संवादादुपजातप्रामाण्यनिश्चयेन तेन तथाविधेन तनद्वचसा निरंतरममृतावगाहनेनैव बहिरिवांत

त॰ क॰

१३

13

रपि शिशिरयमाणसर्वावयवः श्वङ्कुकण्टकदन्तुरतया निर्गमयितुमिच्छमाणमपि किंचिदिव विलम्बेन निर्गतं करेणादायलो-
हितकोशजालजटिलमंगुलीयकं तस्माद्वसंतमासस्य वरकोशात्कोशावोयाः कुंकुमारुणं कीरकं प्रसादमकरोत्। सा तु सादरं
परिगृह्य मकरंदांतरप्रतिबिंबितबालमिहिरमंडललोहितनलिनलीलाललितेन पाणिनाभ्युत्थानस्पर्शपूर्वकमनेकवारान् प्र-
णमंती चरणाङ्गुष्ठमांगपर्यंतमवें इदंदेशप्रमाणेन ततःकांतिसंतानेन समारोपितशिंजिनीगुणाकृष्टमविशिखशरासनलतेव
लक्ष्यमाणा पुरुषांगुलिग्रहणयोग्यतयाभ्यधिकपरिमाणमपि प्रभुत्वस्मरीचिकं रवितनेन सम्यामिलितमिव दृश्यमानमंगु-
लीयकमीषदाकुंचितशिखया करशाखयाशु बबन्ध बद्ध्वा च प्रणम्य राजानं संदेशेनेव करस्थितिना तेन देवीमानंदयितुमंतःपुरमे-
वगत्यासीत्। राजा तु तत्कालोपनतममात्यवर्गं रहसि निर्विलक्षणेन सम्बोल्लासेन रहेवं तरवा च सहकारेणोपमिततन्तुमां-
तमपि प्रस्वदितमिवात्मानमिव मनोरथनिर्बन्धनेनाभ्यासेन पुनरपि शाद्वलेन विदितसहानिःक्रमातेन समभ्यावस्थापकानि च
राजकार्याणि कृत्वा चिंतयित्वा क्षत्वा च सर्वोपक्रांतानां कार्याणां वक्रीरवस्याश्चिरं तत्रैव विश्रम्भादतिष्ठत्। अथैकदा चरमाच-
लचूडातटागहतक्रीडेन काननकुंजरकुलेन रक्तोत्पलैः सह मिश्रिते तरुमादिव करपुष्करव्यापारेण भग्ने मिहिरमंडले मित्र-
वियोगापन्नवैराग्येण दिवसेन भूर्जत्वचीव शृङ्ग्यमाणायां संध्यायां तदभिवंदनपरेण सिद्धजनेनांजलिविविनिमासक्तं दकसम-
पंक्तिविघट्यमानासु तारकासु पूर्जटिनयो हिमायां गगनवर्चोवर्द्धितां वरायां तिमिरलेखायां क्रमेणोचितक्रियोऽन्तर्पति हृदि १३

नेश्र्वरिंगगनाचंदनांगणाभाजनेक्रमदवांथवेशयनो चितायां वेलायां चंद्रकिरणप्रसंगप्रवृत्तनिस्यंदस्सस्फटिक
पर्वतस्येव चंद्रिकाधनरुक्कसुधालेपस्सप्रासादस्योपरितनाहचंद्रशालायामवयवरूवसितदीपस्येकदेशश्वंडम
वनस्सभागविशेषस्वशेषनागस्पोशावतारस्वडग्पोदन्वतोभागभेदस्वगंगाधलिनस्सशयनीयेसकलभुवनविज
यविश्रांतो विश्रामकामकरस्वमीनकेतनोऽमितोदीप्यमानैः प्रतापदहनप्ररोहैरिव प्रदीपैः परिवृतो वासवलभीगवा
क्षविवरप्रविष्टैरिंदुकरैर्धवलवालव्यजनैरिव वीज्यमानो जगद्विजयवैजयंतीभिरिव वितानकलंबमानमौक्तिकजा
लमंजरीभिरुपास्यमानो यामिकैरिव द्वारतरनिलीनवृत्तिकैरिंद्रियैरसुच्यमानो मनोभवरूपाभिमानखंडनकुपिते
नेव मनसाऽभ्यंतरनाडीविशेषप्रवेशान्निलीयमानेन प्रपंचांतरभोगसाहायकसंपादनोद्यताभ्यामिव बहिर्विषयवि
मुखाभ्यां लोचनाभ्यां निमीलिताभ्यां बहिरिंद्रियनिरोधदौःसाधिकैरिव मद्दुर्गतागतवद्भावबाधैः स्वासप्रश्वासैर्विजय
लक्ष्मीनिर्भरपरिरंभशिथिलतैरिवावयवैः स्वप्नमसेवत अथ समास्फालितशेफालिकाकुसुमपरिमलोपनावि
निशुह्रीतावशवशीकरेक्रमदकमलपलाशाताम्रन्योन्यसंमर्दविभ्रमक्रियाजनके निर्भरनिधुवनानुबंधस्थविर
प्रवर्तिजनगाढाह्लादकारिणि प्रवाते समुपक्रांते वैभातिके नभस्वति चक्रवाकविरहाग्निचारमंत्रमिव जपत्सु मुख
रायमाणेषु क्रकेशशयकोरकांतरराजितिषमधुकरेषु विजातीयतमदनेकद्रव्यसमवेतरूपसंबंधादिव विच्छायतां

न॰ कु॰
१४
14

मपगच्छंत्यां चंद्रिकायां मंदाकिनीपुलिनकोकमिथुनमनःकविरहानलोष्मनिश्वासपक्वतेयवश्यमरायमाणे चरमाचलश
वरसुंदरीकर्णावतंसकेतककिसलयाकारे लंबमाने हरिणलांछनबिंबे चक्रवाकविरहदहनविस्फुलिंगकणिका
स्विव विरलायमानासु कतिपयावशिष्टासु तारकासु जरदनोकहकोटरप्रवेशव्यासक्तकौशिककुले मंदस्निहतयामि
र्वाणाभिमुखेष्वयतिजनानल्पसिवप्रदीपेषु विरहितसंकेतनिकुंजकेतनासु स्वभवनाभिमुखीषु अभिसारिकासु कमल
प्रबोधमंगलपाठकेष्विव विकसत्तनतटतरुविहगेषु तिमिरस्तोमेष्विव भगवता भास्वता सह कलहायमानेषु मंदे स्वंदे
षु तन्मात्रनिर्गलदसृग्धाराभिरिव लोहितायमानायां पूर्वहरिति प्रवर्तमाने पापहारिणि स्वाध्यायकोलाहले
त्रयीवधूश्रवणावतंसपल्लवश्रियामुद्भियमानासु अग्निहोत्रपावकधूमलेखासु प्रभातकल्पायां क्षपायां स्वप्नदशा
भ्यंतरे प्रभाभरोद्भासितभवनाभोगभागं मुनिसमूहेन प्रणम्यमानमदयदहिमगमस्तिमंडलान्निर्गम्य महत्तरं महोम
हा देवी वदनपद्मयात तदुदरदेशं प्रविशद्विलोकयां बभूव तावदेव प्राभातिकातोद्यनिनादेन नचनस्तनितानुकारि
णा जयशब्दमिश्रेण च वैतालिकानां प्रबोधमंगलेन तस्मात् निर्गंतिसितवनिद्रामन्महात् अचिंतयच्च चेतसा किमिदमी
दितं मया स्वप्नप्रमाणमात्रेण फलोपधानतिस्वयस्तावदिदं वनमेव भवते भवति स्वप्नस्यायं तात्कालिकभावना
मूलकत्वसंभावनायामपि मुनिवचनसंवादितया न केवलं प्रमाणमुक्ता ताववनितेस्मर्हः संति च तादृशानि कानि १४

चिन्तकृततुःकृता नियाविसम्प्रमात्रभोगमेवफलं प्रसवतश्यपिस्थ्र्यं तन्त्रागमप्रवादाः वेलाचेयंप्रभातप्राया यस्यां स्व
प्नदर्शनं फलं नव्यभिचरतीत्याचक्षते विसंवादहीनवचसः स्मृत्यादिविकल्पयन्नेवोकदसप्रफलोपधानकोदिकसानास्ति
मितमानसोऽयथाविहितमहर्निशं स्वकार्यमन्वतिष्ठत् देवी ततः प्रभृति हृष्टे रूपदिशान्धर्मानन्वतिष्ठत् तथा हि प्राभा
तिकतरुच्छायेव तनुत्वमूलमाश्रयत् चक्रवाकीव संध्यासमये विमलकाराराम्भमभवत् कमलमयी वनोत्पलवलमप्रा
लसंयोगं लेभे स्थलकमलिनीवनजलाशयं जगाहे विभातवेलेव नविर्जनं निशांतमासमाद श्रगलतेवानोद्वेगमभजत्
बालार्कचस्थलीवनकरजरसान्वयमसदृष्टपद्मिनीवनदिवसमशामिष्टशिशिरनिशीथिनीवनयायाममतेनात् रे
वतीवनोल्मुकमथप्रकार दैवरदितेवनकुसुमाचक्राम विनीतेव नमस्तैोविश्रममात ततान कलिमित्रेवनतप्रमाल
लंबे दमयंतीव नकलिंसे देनैयायिकीवनावयवभंगमंगीचकार देवयानीवनमनसचकचोत्तमण्यासां चक्रे निदा
घकालकलेवतास्युचितमाशिश्रियेचंद्रकलेवनतिरंवरानस्थौ परुषाहनि रिवशयनवेलायांसरसपदानासीत् भू
मिरिवनोमंगलांगिरमञ्चारयामास मग्येव नथीरंजहास तारेवगुरुत्वमग्रहायामवथानंबबंध अपिच सर्वौषधिमि
श्रेणपवित्रेणवारिणास्नातिस्मम मंगल्यतराश्चौषधीर्मणीश्चांगेषुदधार अहरहर्महोतिवस्तुनिश्रोत्रियेभ्यो विश्राणया
मास तृतीयास्वव्रतेन भगवतीं कुमारजननीं परितोषयांचकार राजापिगर्भवैशसभयेनतदभिप्रायवेदिनीमिरं

तः प्रतिकीमिर्निर्विश्यमानमर्थजातं प्रतिदिनमपरिहीयमानमाहार्यं बभूव अथ देव्याः प्रवर्द्धनेहस्तिनिश्वाससौरभाव्रसा
तिमधुकरनिकुरंबकैतवेन हृदुत्कण्ठलेन चतदंतर्गतविवस्वदंशप्रसरदंशुजालनिरस्तं तिमिरमिव निरगात् तस्य त्रि
यामनिर्हृतं चक्रवाकमिथुनमिव पयोधरयुगं पीनतोपचयमापेदे विकसितमाववकमलंभोजिनीवाजृंभनराजकस्य
हृयोगपाक्रमहिनीवकलेवरलतामंदतामापेदे संनिहिततनुदयापौरंदरी हरिदिवावदाता बभूव तन्मरीचिनिचयकं
चुकिताद्यौरिव विमषणानलश्रनिवहमजहात् तस्माधिसमाहितमानसा तपस्विसंसदिव नवघनानि विरचयामास
तदानीं च नृपतिस्त्रिविक्रमलीलामिव बलिविलयशालिनीम् कुनृपतिसंपदमिव परिजनकरग्रहणमात्रसंचारिणीम्
प्रसन्नकवितामिव मंदायमानपदन्यासां पवनगतिमिव निसर्गादूर्ध्वगमनमसमर्थाम् मीमांसामिव प्रकरणाडुर्बलक्रमां
सरसीमिव समृगुरुतरोदरां मंदाकिनीमिवांतः संहानितकुमारां कैकेयीमिव जातमंथरोल्लासाम् कुंतीमिव रथनपां
डुभावां रुक्मिणीमिव कृतलाकलितकुचाग्रां प्रतिकवुद्धिमिव निरालंबनास्थितिमसहमानां हिमवत्सानुमवमिव नि
वद्धविविधसिद्धौषधिं वेलामिव ग्रहापहारिमणिगणप्रसाधितां नीतिमिव कृतमंत्ररक्षां गोपालबालकेलिमिव वि
हितशकटानिरासोपायां देवीं मलयवतीमाकलय्य निलयमतः सकलानां श्वो वसीयसानां समपयत साच निर्गम
नसमनसमयमेव कुमारमालिंगितकामायाः कीर्तेः कांतमेव जगद्विजयश्रियः स्मितरुचेवभूमेः कर्णावतंसकेतक

परागेणेव स्मरसत्त्वागात्रविस्फुरितघनसाररजसेव धृतिविधाः कुचचंदनद्रवेणेव श्रीदार्यचंद्रमसप्रबंदनेद्रकयेव धैर्यो
दधेः फेनपटलेनेव माधुर्यमंदारस्रक्कुसुममकरंदेनेव सम्यकालेकवलीकृतमकरंदबंधोः कौमुदीसमुदयेनेव श्रव
गासमानानंदद्रुमोद्भवकलिकाकलापेनेव बद्धसमानकेसरिकामिनीपयोरसेनेव परिनिष्ठानां कुलप्रसूतिदेवता
नां प्रसादावदाताभिरपांगभंगिभिर्विधवलतामंगीचकार ॥ अथाभतमेषमेकपाः कृतकुमारमसाकर्मसंतानिक
र्षमाकलयत्स्वगदंकारेषु अधिकवद्धावथानासदृद्धयात्रीषु प्रायैवे जननेमासि शांकयंत्रादिभिरविसंवादिभिरुपाये
राकलितायां कालकलायां ग्रहगतिगणितागमाग्रगण्यैर्गणकगणैर्भागशोगृहीतेलग्ने सार्वभौमाविर्भावयोग्यायां
वेलायां समुपकल्पिते कुमारजन्मोपयोगिन्युपकरणजाते मंदंमंदमुज्जृंभमाणायां प्रसववेदनायां मोलस्त्रकाकलितेषु स
कलांतःपुरलोकेषु मंदाकिनीव स्कंदं रेणुकेव रामं कौशल्येव दशास्यशासनं रोहिणीव रेवतीरमणं देवकीव दानव
सूदनं पुलोमजेव जयंतं शकुंतलेव भरतं कृतिभोजसुतेव धनंजयं महादेवी मलयवती सकलजलधिवलयवसुंधरा
स्वामिनमात्मजमसूत ॥ ततः ससंभ्रमचलद्वरोपसुंदरीजनमुक्तावलीगलितमुक्ताजालकैर्लाजसुमनोभिरिव मुकी
र्यमाणावरोधांगणः समुन्मिषद्भिर्माणिकामहार्घैः सिंदूरपरागैरुपस्थगितगगनाभोगः वादित्रसंतानविणैर्लोक
कोलाहलैरुपसमाक्रम्यमाणदिक्चक्रः श्रोत्रियैर्योगिभिरुपसमाधीयमानबालग्रहः राज्ञो हृदयेनविग्रहेणाचक्रिय

त॰कु॰
१८
16

माणोस्मावगाहनः प्रोथमाबावेध्यकरनालिकाभिस्संधीयमाणशिखिमंडलः द्विजगणैः प्रियश्रोत्रभिश्रयया स्स्तु
समाणमहाधनस्वर्णपात्रः कारानिरुद्धैर्जनानंदैस्त्रविमुच्यमानशृंखलः भूषणगणैर्जनसमाजेष्वकंचुकितांगनःसम
इव विलंघ्यमानरथ्यः ग्रहयामइवबाल्याबाल्यविवेकविकलः वसंतोत्सवइवगीयमानबहलाश्लीलपदकः कलिका
लइवानवरतस्रुमानकुलप्रवतिवेश्याविशेषः वेतालावेशइवोन्मादितजनः जलधिरिवसर्वतोमदवदानतर्पितवाडवः
म्लेच्छदेशइवसंजायमानानेकमातंगब्राह्मणसंबंधः सूर्योदयइवसमंताद्दिश्यमानांशुकः अविवेकइवाविशेषदृ
श्यमानसवर्णेतरवर्णः अश्वमेधप्रयोगइवपंक्तीविधीयमानब्रह्मचारिसमाक्रोशः पवनप्रवाहइवनिवारितवासा
भ्यंतरप्रवेशः हंससंघइवमाणवककीडिताकुलः नभस्सनदीशइवनिर्मर्यादद्वंद्वः वसुदेवोद्वाहविधिरिवदीयमा
नरोहिणीतल्पः अद्भुतोदयइवदृश्यमानद्विजराजभूमिसंसर्गः अष्टावक्रसंवादइवमहीयमानवंद्युपशोभितः रामाय
णसंग्रामइवक्रियमाणयातुधानप्रतिकूलप्रयोगः वैयाकरणविषयविशेषइवांतरंगबहिरंगविचारहीनः शार्याति
यागइवप्रमोदोच्छलदस्त्रः समदक्कलितदेशइवांतर्गतानेकमहीभृत्प्रियः यवक्रीतकथाबंधइवार्वावसुपरितोषितदेव
पितृकः जैमिनीयप्रयोगइवादुर्लभदृष्टांतोपनयः अमृतमथनसमयइवविभाव्यमानलक्ष्मीस्वरूपः वेदांतनिबंधइवा
परिच्छिन्नमात्रसमाकः दमयंतीपरिणयइवदृश्यविधयानाहतदिक्पालः त्रिपुरदाहइवमहासंभ्रममयः राजसूय

१८

इवलब्धस्पृहतिमिङ्गिलध्यानः सौमवधरवनिहतप्रतिश्रयाणकदंडभिः निवातकवचनिवर्हणे दिवसरवपरहृतसता

मिर्नंयमानविजयः कुमारजननोत्सवः प्रावर्तत ॥ यत्र सततं चीकृतनगतयाभिरत्रयाप्रैसरागन्धर्वादिविगायंतेभविच

दीयमानाश्चहर्षं प्रति लब्धतिलकावर्हिर्भिर्वेरप्रणाम्यासरोगणाश्रेतविहेन्द्रसंतः द्वितीयौ च प्रवर्हंते विचदीयमानाश्च

हर्षं प्रति) स्खलंत यत्र च सदाहरमथ्यमानमहार्णवसमञ्जीर्णकोलाहलाशंकयामंदरकंदराभ्यंतरनिवासिनाकेस

रिकुलेन केटभोतकथपङ्कजसदर्शनोन्मकदानवीजनगर्भस्रावनिदानप्रवंद्याट्टहाससविभ्रमेणवलिनिलयालयेनदा

नवगणेन समस्तसिमसयसमुद्दितपुष्करावर्तकप्रभृतिपयोधरस्तनितप्रतिपक्षादिग्वारणनिर्वहेन हिरण्यपुरम

थनप्रहृष्टपार्थप्रयुक्तपाशुपतप्रहरणप्रकाशितविशृंखलप्रणादत्रुआपारावारोदरस्तनितभिर्जरनराधाहैः ओषधीसमा

हरणोद्यतहनुमत्सिंहनादध्वंसितालंकानिलयेननिशाचरनिचयेन दाशरथिभुजसमाकर्षणभज्यमानधूर्जटिधनु

र्ध्वनिधियामहेंद्रादिवृन्दसमाधिनाभगवताभार्गवेण एवंउपरस्वचरणांगुष्ठपीडितदशवदननिस्सृतनिष्ठुरविना

दमनीषयाकैलासनिवासिना प्रमथप्रथेन स्वयमाणो महता मानोद्यानोन्निनादः समुल्लसितवान् ॥ यत्र च सविला

सवाद्यवहिसमद्देहलनविधामचंपकदोलामयमिवविलोचनावर्तितेषु नीलोत्पलमयमिवाकाशं दर्शयंत्यो मंजीरशिं

जितेषु चरणाभ्रमितलाभिहतवेदनामिवावेदयंत्यो निःश्वाससमारुतामोदसमावर्जितमधुकरकुलगरुडदयदृं

त·क्र·
२
17

तदमरुद्दिर्घीयमानस्वेदवारिबिंदुप्रतिक्रियात्तदूयमलासिवभ्रमणालीलास्वनिपतितकर्णावतंसकेतकीकिसलयैर्हर्षतो
मवंतोसिकरपत्रैरिवदारयंतोभ्रमिविरमेष्वपिकर्णोत्पलकवरीकुसुममिलनेनानवाप्तमन्मथवियोगदुःखेभ्रमरारभसमभ
ग्रहारमोक्षिकजालकैःसामाजिकानांमनोनिवासितंमकरकेतनंकुसुमांजलिभिरिवार्चयंतोवलयावलीकलकलैः
महस्वदीधितिमिलनवांछयेवोपरिप्रतिष्ठसमानामंबरकोकनदानामङ्कमनन्नोदीमिवविभावयंतोवारस्वरवर्णान्यः
समनृत्यन् ॥ अथयमदपरवशोनरपतिराहितस्नानोविशदांबरसंवीतसौरभेयीरूपरिमियात्तपनीयंचाग्रणानीयंश्रो
त्रियेभ्योविश्राणप्यद्रुहिनिथिनासार्द्धमंतःप्रविश्यप्रसवपीडयापरिणामशिथिलावयवांप्रभायाःप्रभावस्यचातिशायस्ता
तिमिर्मणिगणैर्मंगलप्रदीपप्रतिबिंबैरिवशोभमानांसमुद्रांतर्मुद्रमिमिवोत्पादितपीयूषदामिंदुकलामिवविभावितप्र
काशांवीरुद्धमिवस्फुटीकृतफलांवृद्धिमिवविहिताभ्युदयवसायांसुरभिमिवरत्नाकरवल्लीमिवानुभूतप्रसवोदयावस्थांस
मेरुमूर्तिमिवधात्रीमध्यवर्तिनंदनभवमिवसंगतसंतानांदेवीतदंकवर्तिनमेकीभूतमिवसानुरागसमुदायंप्रसाद
वशात्प्रत्यासन्नमिवविभातविवस्वंतंतदोदार्यावर्जितमिवकल्पपादपपल्लवंप्रयोधदलशयनलीलाकालिकमिवबा
लवेषमादिपुरुषंत्रिदशमोहनायगृहीतार्भकभावमिवनीललोहितंतिरोहितमत्वोनरमिवकार्तिकेयंकुमारमा
कलयंप्रवृत्तविनिमेषविरहानंदवाष्पाभ्यांचेनसिक्तंदलवतानंदेनवचस्विगद्गदिकयावगुण्ठिवेपथुनाचयुगपत्पर्य

२

दृश्यतां ततोऽद्भुतैर्निधिभिः सानंदं राज्ञानमभ्यधत्त देवद्दृश्यतामस्य कुमारस्य जननाद्यवहितोऽपरमेव कुमारस्यैव सर्वाभि
भावो महानत्रभावविशेषः तथा हि प्रभातप्रभाकरस्येव प्रसर्पन्तो प्रभाप्रदीपानां प्रकाशमपकर्षमापादयति अस्य
टकं ह्मापि रुदितध्वनिर्बालकेसरिगर्जितमनुहरति गंभीरतया लोचनानंदजनकोपि तेजोविशेषोऽणिमिलदस्मा
णाम्बुजलोचनैः परितो भ्रममिव प्रसूते कौस्तुभमणिरिव नारायणावदातः स्थलमहर्म्यत्वमिहित्वगगनतलं अभयाक्षमभव
नान्तरमभितः समुद्रासयति इमे स्यांधकारांकुरा हंकारतिरोधानकुशलाः कुंचिताः केशाः इदं च चक्रवाकचंचुदलि
तमृणालसंबंधिकतिपयसूत्रसमुदायचिह्नं पद्माकरप्रतिबिंबितं शशलांछनशकलमिवास्य विभाति पूर्णारमणीयं
भालतलं इयं च तनीयसी नीलमणिमरीचिशलाकेव विभ्राजते भ्रूलेखा इदमस्याववदातीकरोति गर्भनिकेतनं विक
चके तन्कीकृतमकिसलयानुकारिलोचनयुगं प्रवासनासावंशः सादितातिदीर्घकृतभावाः सभावादेव भावुकमुद्रा
वयति एतदस्याननं चिरसमासादितमन्मथसमीकरणंकारं वितरदनव्यतिरेके पि स्मितच्छायाछुरितमिव विलसति वि
मलमौक्तिकपद्मरागरुचकरुचिरमधरबिम्बम् इदमस्य बालरूपस्य भगवतो विश्वरूपस्य शयनानुरूपतया संश्लिष्ट
शेषभोगसमानाभोगं भाति भुजद्वयं इदं चास्य कलिशालांछितं कौशिकस्येव कुशेशयमधुरं मधुरिपोरिव मश्र
तलेऽखिलविस्फुरति मीनसंगतं कमलमिव पुरस्ताद् संततिरवकाशतया भीतयेव बद्धमुष्टितया परिहृहीतकर

युगलम् इमेस्य करतलमिलितांगुलीदलतया तत्संगतानखमयूखाः सकलसरोरुहकेसरप्रसरा इव प्रसर्पंति इदमस्यांप्र
न·कृ· त्रिकपरिणाहाग्रसोरणात्रमेयभावि परिणाहमालभ्यते वक्षस्तटम् एतदस्याचिरविनाकृतनालं नारायणीयमिव नाभि
१८ मंडलं इदं च कोकनदकोमलमधरं रेखा वैजयंतीशतकोटिच्छत्रलांछनं राजसमाजशेखरक्रमकेसरांकं देवस्तनरुक्मियो
18 यन्नखमयूखनिकुरंबकं चरणद्वयं इदं च मंदरीवदनमिव सिंहरविंदनागिरिगुहागृहमिव केसरिकिशोरकेणाधूर्जटिज
टामंडलमिव कलामात्रेणा प्रालेयभानुना शरवणमिव स्कंदेन नंदगोपमंदिरमिवारविंदनयनेन स्तनंधयेनाप्यधिष्ठित
मनेन तथा समसमधिकं मधुरत्वमद्भुतभावं च ददाति अयं च कर्ण इवार्जुनदृष्टिः अर्जुन इव निर्जितपरिणतहिरण्यपुरः
भीष्म इव वाहिनीपतिमहितसंप्रसूतः नल इव निरस्तद्वापरसहायतेजोविशेषः भरत इव बाल्य एवाधिगतसर्वदमन
भावः हरिश्चंद्र इव विश्वामित्रपरितोषणयोग्यः प्रद्युम्न इव शंबराजिकरः हनुमानिवार्भकभावेपि भास्वत्पराभवाभिमा
नः स्कंद इवावतातवज्रांगसंभवः प्रतिभाति कुमारः इत्थं सिंधुरथमथ्योयमन्ववायो यतः कथादौ यितिरिव महेश्वर
शिरोमहितोऽयं प्रादुर्भूतः गुणवती चेयं वसुंधरा यत्रायं बाललीलावहेलितमहेंद्रप्रभावो भगवान्कैटभारातिरिवावती
र्णः सुकृतविशेषशालीनि च लोकलोचनानि यानि दर्शनमात्रापकृष्टमदनं मृगांकमौलिमिवैनमनंतरायमाकलयि
ष्यंतीति राजा तदन्ववंध्यप्रसादात्तपोधना इत्यभिधाय कांचित्कालकलां विश्रम्य ततो निरगात् अथ पंचमावस्थितो १८

नरहृत्सौसमुपागतेदिवसउत्सववशात्सर्वलोकेपिदीप्यमानासुदीपिकासुवितारकासुविचिततारकावराटकावयवाया
मतिरोहितगोमयमंडलासुमातृषष्ठीदेव्यामिवप्रकाशमानायांप्रदोषसंध्यायांप्रत्यहकाविशनिशाचरेष्विवदीपप्रकाशे
ननिराक्रियमाणेषुतिमिरनिकुरंबकेषुपरितःशुबालमातृकाहासभासोवककुभिःसर्वस्मात्दृश्यमानायांकुमुद्वांधव
ज्योत्स्नायांसन्निहितघाण्मातुरेष्विवपवितोषायस्ययत्नवादिव्यनादश्राविशुकलापिकुलेषुसलक्ष्मीविलंदनमयादिवदत्त
महेश्वरविंदेषु शाद्वागमस्त्वास्समासश्यमानषष्ठीकः तारकवधसमयस्त्वाभ्यर्च्यमानवाहुलेयः मायावतीप्रयत्नस्
वमदीयमानप्रद्युम्नः ज्वलनप्रयाणसमयस्त्वविजृंभमाणमहाद्भागशाद्वः साहित्यप्रपंचस्त्वदीपकाविर्भावभव्यः
समरस्त्वदृश्यमानप्रचुररत्नरोपदः हलधरनिवासस्त्वसंनिहितमुशलः लिंगागमस्त्ववर्ण्यमानेत्रस्त्रीपुंनपुंसकश्रा
व्यः विद्वत्संगमस्त्वविधीयमानविविधपदार्थप्रतिपादनः देव्यावासस्त्विवेश्मनिचविलोक्यमानवरवर्णिनीमयभावः
सूतिकागृहेजनदृदयेचदृश्यमानारिष्टसिद्धार्थसद्भावः कोशागारैर्लोकलोचनैस्त्वविमुक्तमदः सत्त्वपतःप्रतिकृतौन्ना
वेसमाणक्रमाग्रसहायदेवीकः श्रोत्रियैर्लोकैस्त्वकल्प्यमानागमकोलाहलः ब्राह्मणैर्वादकैस्त्वसमुद्घुष्यमाणमरजाभि
धानसहस्त्रः पुरोहितैर्मलजनैस्त्वक्रियमाणदोषाभिघातः समहोत्सवः प्रवर्त्तते ॥ ततोतिक्रांतेदशमेहरनिशोमना
यांवेलायांकर्माणिपरांनिष्ठामासेदुषाब्राह्मणजनेनसंपादितेश्रययायोगेषुकर्मसुकलाचारकुशलाभिस्त्वाःवि

हिन्नसंप्रदायाभिर्जरतीभिरनुष्ठितेषु लौकिकाचरणेषु राजा नानाजातीयमर्थसार्थं सार्थवेदाध्यायिभ्यो ब्राह्मणेभ्यः प्रति
पाद्य चित्रभानुरिति स्वयमनुरूपनामतनुजस्यमतनुत ॥ स्तन्यपानदशायां च मिलितायं तदधरबिंबं मधुकरवृंदे वितनवं
धुजीवकुसुममिव रराज ततः क्रमेण प्राप्तवृषमिव दृष्टपनीरदं तस्य तामवस्थां पश्यंतौ पितरौ चातकाविव संतापमत्यक्तौ
बभूवतुः रत्नास्तैस्तैर्मणालग्नैरिव तत्करसरोरुहमराजत् तेन चोपमृज्यमानं महादेवीकलेवरं वीरसेनतनयेन कुसुम
दामेव समधिकं मधुरभावमेव धारयांचकार कदाचिन्मातृपयोधरविमृष्टहस्तपल्लवो कनककमलकोरकोपरिपरिकी
र्णमयूखो बालभास्कर इव व्यलसत् जातु चिज्जननीविभूषणमणिकिरणगणांतरितो मंजूषामध्यवर्तीकर्ण इव व्यरोचि
ष्ट कदापि प्रियासया मातृवंदोरुहंकरेण सविलासमंदस्पंदो वर्द्धनोद्धरणवदुकतः पुंडरीकांतरवालसत् कदा
चिन्मातृदशनदीधितिह्रंदांतरितः केसरिणो मुदांतरालवर्ती बालमृगराज इव रराज जातु चिस्मितरंगलिंवदने वि
मस्य पिवन् विद्रुमपतिकरशालो मास्वादयन्मांधातेवात्रसंधीयते स्म एकदा पद्मरागमरीचिविच्छुरितो निर्गच्छन्नाश्रु
स्त्वाणिक्य देशेर्रुष्टमुखर इव वयोतिष्ठ अन्यदा करेण मातुर्मौक्तिकावलीमवलंबमानो मंदाकिनीमनुसरन्भीष्म इवारोचिष्ट
कदाचिद्दर्पिका क्रोडवर्ती तत्स्तनमंडलमणिषु प्रतिबिंबिततया बहुलीभूताननो वितताननबाहुलेयलीलाम् कदा
चित्रिस्वनानातेनोपलालितो ऽभिमन्युरिव समस्तेस्म कदाचिच्चतुरस्रतया जनन्याः सविशेषमस्नेहं निरूपमाणोऽथ नंज

यश्चवरराज जातचिडदीक्षमाणोकदंतोकरोहिरंबंविडवयामास कदाचनसंक्रंदनामिमवोजयंतमचचकार
कदापित्तमिवोत्संगगतोलक्ष्मणइवालदिपकवामहाऽंगदामिरक्षितःपरीक्षिदिवैवेलि ॥ अथयसमयक्रमवशा
द्राजाथाप्रीमविधिक्रीडमानंप्रसावितकरसरोजयाजनन्यासनामयाह्रमाड्यमानंजानुभ्यांचक्रम्यमाणमवलोकनहवि
हितस्नेहविकासितनयनतारकंमगयस्मितदृश्यमानकुंदकुड्मलकोमलकतिपयरदनप्ररोहमंतरिववरिश्पिसवर्णा
त्सिडार्यान्भालेनथारयंतंमथममणिमिवसकीयपवसतिविंबेसजातीयोनरश्मेमणाकलोलापप्रसंगेनविलंबमानं
वसंतावतारमिवस्तवकततंडकिंशुकमकुलरमणीयंस्कंदमिवपंचाननदरबरामिलितमाणप्रभाततपनमिवसत्यप्रक
राक्रांतमस्तलंतमालोकयन्सर्वलोकानामुपरिवर्तमानमात्मानंमेने क्रमाच्चसंजातनवीनपदन्यासंस्थतालंकारसक्का
व्यमिवप्रचारदवस्थंशृद्धवाकमिवकिंचित्संहनवस्तसंकेतग्रहंप्रथमचित्रमिवव्यक्तावयक्तपर्णविन्यासंवैशेषिकमि
वानुमानगम्यशाखार्थंकर्णमिवकुंडलरमणीयंकर्णाभरणमरकतमरीचिरेखयाकपोलतलावलग्नयाङ्कुनशि
खंडकावतंसंबालगोपालमिवसमालक्ष्माणंमजीरशिंजितानुसारिभिर्भवनकलहंसकैर्भोगेपरिवार्यमानमवदातैर
नुगम्यमानंक्रममृदमिवग्रहणाग्रणायेनप्रसार्यमाणराजकरनिकरं ग्रैवेयकपद्मरागरुचिशलाकयादीपिकयेव
नातिचिरादागमिष्यतोगुणगणस्यानुरोधेनविधीयमानमहाप्रकाशं भूषणमणिमहश्वसस्वैस्त्रिर्यशृंखमयल्ला

न·कु·
२·
२०

स्वभाविसपरिणाहमिव स्तवयंतं आस्थानमंडपं मंडयंतं तं निभालयमानो देवस्त्रिदिवालयस्य वेमपि न गणयांबभूव ॥
ततउपदेशग्रहणार्थं नेह सियथा उद्धृपं पितरस्मेभ्य आचार्यवर्येभ्यः सलास्ता विद्या अनायासाडपस्थूल्लानः स्वाभाविकान्
मारांतकालांचवरणानां परमं प्रकर्षमापेदे तथा हि भीम इव महाप्राणतायां लक्ष्मण इव मेघनादाभिभवे बलिरिवोदा
रतायां कोकिल इव प्रियालापे मदन इव सौंदर्ये सरस्वतीव गंभीरतायां स्वथादीपितिरिव माधुर्ये हरिदश्व इव तेजस्विता
यां शुभ्रवार इव सौम्यजन्मतायां आकाश इव शब्दागमे विप्र इव कर्ममीमांसायां हृदयमिवात्मविद्यायां आत्मेव
प्रमाणोत्कर्षे भगदत्त इव गजशिक्षे नकुल इव हयाधिरोहणे नल इवाश्वाभिप्रायज्ञाने ऋतपर्ण इवाक्षहृदयबोधे श
रदारंभ इव ज्योतिषामागमे वार्ष्णेय इव रथचर्यायां द्रोण इव धनुर्विद्यायां कार्तवीर्य इव शरोत्सर्गयोगपद्ये मधुसूद
न इव चक्रप्रचारे भंवक इव शूलोत्सर्गे हलधर इव मुशलमोक्षे नरांतक इव प्रासमोक्षे निकुंभ इव परिघाभिघाते रा
वण इव चंद्रहासप्रहारे दुर्योधन इव गदासंप्रयोगे भीष्म इवोग्रायुधनिपाते कर्ण इव महास्त्रशिक्षितायां अश्वत्थामेव यु
धिष्ठिर इव लोपमर्दे राम इव निशाचरोन्मासने भरत इव शैलूषसंततिरस्कारे शत्रुघ्न इव कुंभीनसी सतनमदापहारे शुक्र इव क
वित्वे वामदेव इव सकलाध्वरविद्यायां बलदत्त इव तिर्यग्रुतज्ञाने गणेश इव लेखनाभ्यासे स्कंद इव सर्वदेशभाषाविज्ञाने
बृहस्पतिरिव समनोज्ञशासने मधुकर इव गंधनक्षताने हनुमानिव जलराशितरणे गरुत्मानिवोड्डमने किं बहुना रा

२·

कान्तया निर्वृतिरिव सकलास्वपि कलास्वासीत् ॥ तं कदाचिद्विदग्धमपि विनयमासीनं सप्रणयवर्धमानेन्दुरिति धीरवोच

त् कुमार निसर्गत एव सिद्धोसि शास्त्रेषु परिचितात्मैव धर्मशास्त्रमर्माणि विधेयीकृतान्येवेन्द्रियाणि निगृहीतमेव दृ

र्दयं बहुमेवावस्थानमाश्रितमेवमप्ययमारितप्रबोत्साह तथापि चापलं स्नेहो वा राजादेशो वा मामितम भक्तिर्वा सा

धिकारो वा त्राःप्रयाति अतो न मामनभिधेयाभिधायिनं यथार्थदर्शिनमर्हसि श्रूयतां महात्मनो महीभुजो हितं ते रहित

गर्जीवभूतामपि तामस्तदाणामात्राव स्थायिनीं संविदं संविदधति मत्तालम्बदद्दया अपि भंगुरान्प्राणानंगीकुर्वंति

मायानुसारिणोऽपि न मनसि तद्भावमपगच्छति सांख्यं संख्यावंतोऽपि न प्रधानभावानुरोधेन जहति शब्दशास्त्र

नशीला अपि नात्मसमर्थसङ्गतिमपहरंति मीमांसका अपि निष्कृतीन विदधति विभूतभाजोऽपि नाभ्यर्हितं कर्मविर

हयंति स्थलस्था अपि स्थूलदर्शितां नमं चंति महागुरुभावा अपि नोदारतां त्यजंति नरेंद्रा अपि न भूतनिग्रहं कुर्वंति

विग्रहशीलयोऽपि यशसे वानुरज्यंते महिषीसमङ्गवा अपि न वृषभावमवलंबंते गणसभावा अपि न द्वयमात्रामिनिवे

शिनो भवंति नदीप्रवाहवद्दिक्षु खेलसर्वतो मर्यादां पदोऽपि न सेतुं भिंदंति त्रेतावर्त्मप्रवर्तिताश्च रिपवोऽपि न कृतनम्रभा

वं भजंते कृत्स्नवसुपरिपालितगोकुला अपि न निहतशकटा का भवंति संकर्षणा वत्सजितरोहिणीका अपि न निरस्त

धेनुकाः संपद्यंते अनतपर्णावस्तरहस्तनबाहुका अपि न कोशलेशावंशप्रतिपद्यंते परीक्षितहृन्मोनरोदया अपि न व्या

त·क·

२१

२१

लगृहीतजीवनाभवंति जनमेजयवद्विहितभुजंगोत्सासना अपिनवपुष्टमारतयोवर्तन्ते नलवद्वीरसेनोद्भूतयोपिनास्साधीन
प्रवृत्तिकाभवंति हरमहत्कृतसागरोल्लंघनयशसोपिनकापेयवृत्तयोभवंति अंबरविशेषवद्दारामुपभुंजाना अपिन
रजसासंसृज्यंते सूर्यवद्गृहीतसहस्रकरा अपिनमंदंजनयंति चंद्रवत्कलानिधयोपिनकलंकसंकरंलभंते भौमवन्मं
गलस्वभावा अपिननिजकुलेंगारकाभवंति बुधवद्गृहीतसौम्यभावा अपिनपरिगृहीतामिलांमेचंति बृहस्पतिवद्गृ
हीतविबुधगुरुभावा अपिनांगिरसत्वंवहंति शुक्रवत्काव्याभिधेया अपिउदयमारभ्यवार्द्धकावधिधर्मकार्यंनप्रतिव
भंति इंद्रवच्छतमखा अपिनयथारुचिप्रवर्तन्ते दहनवत्काष्ठाश्रयवर्द्धमानतेजसोपिनकृष्णवर्त्मानोभवंति यमव
द्धर्माधर्मविचारका अपिनांतकत्वंवहंति निर्ऋतिवन्महाशरपक्षपातिनोपिनकर्परवृत्तयोभवंति वरुणवच्छ्रुतःस
मुद्राधिपतयोनजडेश्वरतांकलयंति पवनवल्लोकप्राणा अपिनतिर्यग्वृत्तयोभवंति कुबेरवद्धनेश्वरा अपिनद्रव्यप्रा
सिप्रतिबंधका उच्चरवंतोभवंति ब्रह्मवत्प्रजासर्गकारिणोपिनावदातपक्षवृत्तितांश्रयंते मदनवद्रूपशालिनोपि
नयौवनवशाविशृंखलप्रवृत्तयोभवंति चक्रवर्तितेजसिप्रकृतयोपिनरूपमात्रमाद्रियंते बुद्धवत्सर्वज्ञा अपिनसाणि
कभावाःसंपद्यंते स्फटिकवद्विशदांतरणा अपिनजवान्वितंरागमङ्गुलंति शाक्यवच्छक्तिमंतोपिनस्वार्थमात्रपरतां
भजंते वेदांतिवदात्मवेदिनोपिनमिथ्याभावमंगीकुर्वन्ति सरोवद्गंभीरा अपिनपंककलुषाशयाभवंति पद्मवत् २१

श्रीवत्सतयोपिनद्विजराजदर्शनेनवहुकोशतामाश्रयंति दक्षवत्प्रजापतयोपिनपराशिवद्वेषिणोभवंति परशु
रामवद्बहुपुत्रदाराअपिनाकृतब्राह्मणशरीरप्रणयंकुर्वंति आलवच्चैतन्यभाजोपिनपरार्थतांपरिहरंति अर्जुनवल्ल
दासमरविजयिनोपिनकदाचित् क्लीवतांप्रतिपद्यंते गरुडवत्सुराणप्रकृषाउच्चराअपिनसत्पथानेनपतत्रा
तिमत्रभवंति समयवल्लवलाश्रयाअपिनविशेषगुणाराहित्यमभ्युपयंति समुद्रवल्लरत्नीनिलयाअपिनमार्ग
णाद्दोभंगणयंति पर्वतवदुन्नताअपिनबलभिदभियोगंलभंते कोकिलवद्रागिहृष्योपिनमलिनदर्शनाभवं
ति नगवद्दन्तानेकसारभयोपिनगोत्रपयादसदवस्थांप्रपद्यंते उशनोवद्विहितविबुधविपक्षानुशासनाअपि
नविषमावमोहप्रकाराभवंति कर्णवद्धुतराष्ट्रोद्यानकुलहन्तयोपिनविजयंविकंथंति इक्ष्वाकुवन्मन्वनुसारि
णोपिनानुचितमुल्लिदंरंजनयंति गजवद्दानस्पृशोपिनकरव्यापारोद्वेजितसमाश्रितालयोभवंति विस्रवद्दा
लिनिग्रहविधायिनोपिनविषमक्रमाभवंति अपिच चापवत्सद्वंशागुणप्रसंगादेवसमाकृष्यंते प्रातिपदि
कवदर्थवंतःस्वप्रत्ययप्रकृतयोभवंति शुकवत्स्वपक्षस्थनहरितोरुकल्पनाभवंति समुद्रवद्रत्नाकराअप्यहार्य
पदाद्दिणःसंपद्यंतेसांख्यवत्प्रकृतिजनितबुद्धयःपुरुषांतरमश्रीकुर्वंति जातिवत्सर्वसामान्याःस्वयमसामा
न्याभवंति किंच तेषांसमविषमावगाहिनीबुद्धिरेवविजयंजनयतिमनीषितविलासमात्रमनीकिन्यः सर्वदा

न. कु.
२२
22

सर्वदिग्व्यापी गुणगण एव जनान्वशयति प्रपंच एव परिच्छिन्नवृत्तिः परिजनः लोकोत्तरप्रकाशजनका निशाम्बा एव
विग्रहं विभूषयंति विलोचनचमत्कारचतुरा एणाभरणानि दिग्वारणा मिथो वा दूरे व दानजलं विसृजति बुद्धिबंध
नमात्रं सिंधुराः लोकलोचनातिलंघनं बालस्तेजोविशेष एव जनानुपगंतं न ददाति स्नाथनसंपत्तिमात्रं प्रतिहाराः
अवदाततममौदार्यमेव जगत्त्राणजनकं बालबुद्धिव्यामोहनमात्रं बालव्यजनानि स्वगृहीतशलाकं नीतितंत्रमेव संता
पवारणकारणं प्रभुत्वप्रकाशनमात्रमातपत्रं स्वरसीकरणालब्धधुर्यं भावं माधुर्यमेव पदे प्रतिष्ठापयति परिभाषामा
त्रमभिषेकः सुवर्णमयी भाग्यलिपिरेव फलात्रमेया भालं विभूषयति खलावधीरणोपायो वीरपट्टिका अनेकशिवं
सच्चरित्रमेवोच्चैः शिरस्कतां संपादयति कूटमेव मकुटं दिगंतरव्यापी समस्तसृष्टगंधसिंधुरमधुकरध्वनिरेव यशो वि
शदयति सजीविकामात्रमभिनंदिनो वंदिनः अविच्छिन्नो धरदहनधूमसंतान एव दिङ्मुखानि समावृणोति घनकृत्किमा
त्रमसौ हिरणोत्तनहितितलोत्थितः ह्लादः अविच्छिन्नज्वलनः प्रताप एव प्रकाशमापादयत्यत्रवादमात्रं दीपिका
समुदायः शरच्चंद्रिकाभास्वरो यशोराशिरेव धावल्यं विभावयति प्रकारमात्रं हाराः भयपलायितो वैरिवर्गिणो
विसर एव दिगंतपर्वतानध्यरयति आहमित्रमात्रं वाहसमूहः शब्दं वरभास्वरः स्वकरवर्ती महासिरेव विपल्लान्तपय
ति उपकरणमात्रं सुभटकरवाममंडलम् अनेकमंत्रसाध्याः कृतक्रियाप एव हव्यवाहं तर्पयंति वीक्षामात्रसंपादिका

वैरिनगर्यः अतिक्रूरा निर्घातसधर्माणोथच निर्घोषएव विरोधिवारणमदवारिणीः शोषयंति अन्यथा सिद्धा विजय
डिंडिमनादाः वीररसप्राया विपत्ताएव गिरिगहनगृहांतर्गताः शौर्योष्माणमप्रमाणयंति संभवमात्रकविजनाभिलापाः
प्रस्तवायासो विनयएवाभिजाततामाचष्टे उपायांतरमेव अंशविडंबकाशाठ्यसंदर्भाः अर्थगौरवशालीवचनोपन्यास
एवांतर्गतिसौदार्यविशेषं विशदयति उपचारमात्रंवास्योपचारः सर्वकालिकासहजनिवृत्तिरेवात्तिकतांगमयति सं
वादापेक्षायोगादिक्रिया सकटकाअनेकजनपदव्रजयोःएव दिग्विजयमाचक्षते कंटकशुद्धिमात्रफलकाअपि
कारिणः ॥ अस्तंतस्तभीमस्वभावाअपिनधर्मोद्भवमपेक्षन्ते दुःशासनाअपिनकुलंविद्विषंति जातिमंतोनिर्गुणा
अपिनगुणग्राहकमर्हन्ति समरभीरवोपि विग्रहप्रियाभवन्ति एवंतोपिनगतिंलभंते गुरुवहीनाअपिपार्थिवारक्ष
चंते अस्नेहाअपिजडाभवन्ति निसर्गनिष्ठुराअपिदहनंवंचयंति नयनप्रकृतिकाअपि पवनप्रकृतिकाभवंति प
रलोकाद्विभ्यतोपिविपक्षमाश्रयंते अलीकबाह्यार्थवादिनोपिनयोगाचारतां धारयंति परममहत्वशालिनोपि
नग्नोत्रमनोयाह्यविशेषगुणाभवंति कालस्वभावाअपिनातीतानागतवर्तमानप्रत्ययान्निर्वाहयंति परोपताषिनो
पिनेप्रोढप्रतापाभवंति मित्रंपचाअपिनलोकमूष्मायंते महाविटपाअपिनाअग्रगणीयच्छायतामायांति असितक
र्माणोपिनशिशुपरिग्रहमर्हंति अप्रसक्तोत्सर्गाअपि अपवादविषयाभवंति दग्धवंशाअपिनस्त्वचंतांमेचंति

न॰कु
२३

अहमित्यवगच्छंतोपि नात्मानं जानंति अतिदक्षा अपि न विशेषं धारयंति इक्ष्वात्मका अपि न संख्यां लभंते सत्वरहिता अ
पि न द्वेषं रहयंति साकांक्षा अपि नाल्पयाचकाला भवंति असहेतकपरामर्षा अपि न साध्यभ्रमं जनयंति अहंकारोन्माद
का अपि न महत्वं सहंते अपि च नहुषवत्परकलत्रजिघृक्षवोपि न सौम्यान्वया भवंति शाकविशेषवत्पनर्थग्राहिणोपि
न कृतलक्षणत्वं भजंते दुष्यंतवज्जनितलक्षणा अनारसवितननयहितं वहंति विरोचनवल्लोकवर्द्धितवलयोपि न
प्रह्लादोद्भवा भवंति शोवरवन्मायाविदोपि न दानवशताश्रया भवन्ति गृध्रवाप्तियामिषा अपि न हरदर्शना भवंति
जलवन्नीचगतयोपि न शीततामनुमन्यंते तेजोवन्नीरसा अपि न किंचिदपि प्रकाशयंति इक्षुवद्ग्रंथिला अपि न माधुर्य
मुद्वहंति तालवत्तृणराजा अपि न महत्फलं दर्शयंति कदलीवदसारा अपि न सदारंभा भवंति केतकवत्कंटकप्राया
अपि नो जलत्वं लभंते कमठवत्त्रयीमूर्तिविरोधिनोपि न विद्यावादं वहंति अश्वत्थवन्मंदमात्रसेव्या अपि न सत्कं जरेह
पजीव्यंते किंशुकवत्पलाशहृतयोपि न सुरभिसमृद्धासितं भजंते रसालवन्माकंदभूता अपि न प्रमदावनानुकूलतां
कलयंति कुंदवदोषधानां हृता अपि न तपसा युज्यंते सप्तच्छदवत्संपन्नशारहृदयोपि न दानगंधेन संसृज्यंते परमा
त्मवद्धर्मरहिता अपि न शुद्धिं भजंति जीववदविद्याविषया अपि न तात्विकं ब्रह्मभावं लभंते शुक्तिरूप्यवत्प्रातिभासि
कसद्भावा अपि न व्यवहारविसंवादं कुर्वंति विचित्तबाह्यकचदक्षोपि न किंचिद्विवेचयंति सिंहवत्सत्वकारिणोपि न

नेकपविश्रामनयोगप्ततोमतिपद्यंते शुकवन्महाप्रियवादिनोपिनहरिद्रस्ततोभवंति बालकवत्सर्वोपरागसंधानराहि
ताअपिनमातर्यंत्ररज्यंते प्रदोषवद्रागंदर्शयंतोपिनसंतापमपहरंति तिलकवदलीकहृन्नयोपिनविशेषकाभवं
ति हारवद्धृदयंप्रसादयंतोपिनतरलभावंवहंति घट्टवद्दुस्पृश्योपिनसदस्मिपदवीलभंते शरवन्नीलाम्रपुंखाअपि
नाजिह्मगत्वंभजंते मधुवल्लहरानुषंगिणोपिनकटुभावंत्यजंति मित्रादिवसाख्यानोनवहनयोपिनोमधुरुहगण
नामर्हंति शकारादिवहतोप्यभावाअपिनमहाप्राणाभवंति वैशेषिकवत्सकणभगत्ववराअपिनसदर्शनेषुसंख्या
यंते अपिच निभालनीयोवैभवस्सस्वभावः येनज्ञानवतोप्यात्मनोद्वेषो ऽधर्मोमहामानत्वंचेतित्रयमुद्भवति वि
भावनीयंचयौवनीयमपिस्वरूपं तत्रहि दशाविशेषवतिवासमसीवचेतसिप्रविशंतीववर्णिनीरागमुद्भावयति
स्नेहातिशयशालिन्यांमनोवर्तिकायांप्रदीपइवज्वलन्नहंकारः अपगच्छतिबालभाववलाहकावरणेवद्विधाः
स्पष्टीभवंत्याशाः आविर्भवंत्यांसरस्यामिवसरसतायांगुरूपदेशाक्षिणावद्दरिरेवपरिस्रवंते समस्तिषड्ज्वलभावे
चाभिनिवेशनिसर्गकठिनेहृदयदर्पणेप्रतिबिंबितमपिशास्त्रबिंबंनांतःप्रवेशावकाशंलभते दीप्यमानेचसंताप
कारिणिजीवनव्याप्याअयेविषयाभिलाषविभ्रमानौसमुल्लसन्महामोहधूमसमूहोविवेकदर्शनात्किंचित्का
णिसमाचरति इत्थमेदसमाअयेचमनसिप्रतीयमानापिसंख्यानसाहात्संबंधेनावतिष्ठते अविच्छिन्नमदप्रवा

तं.क.
२५
25

हंवकुंजरकपोलतलमिव सकलमलिनपदार्थमरा इवधूमोंऽसः समाकुलयंति अपि च यौवनोदयो रविरिव रागपल्लवैः शो
कतरुरिव मलिनानि फलानि प्रसूते महामानसोथनदरिग्विभाग इव समेरुमपि हालमनिस्यापयितमीहते मांसल
स्कंधवंतो महामातंगा इव मदमुद्भावयति मकरकेतनसहायो वसंतसमय इव जातिप्रसिकुलमावर्जयति हरिविहि
तार्यमतापमारो निदाघदिवस इव तरसामद्भावयति विभावितादभ्रविभ्रमो मेघ इव व्याकुलयति विवेकम् सलभ
रोषोदयो दुर्वासा इव समनसां धुर्यमप्यादिपति कृतदमाभ्रतंगोऽगस्त्य इव नम्रसरसत्वग्रहणमाचरति विलासितो
रुदंडो दुरीश्वर इव जनानुद्वेजयति गंभीरतापन्ननिर्वेषो घन इव चपलोह्लासमुज्जीवयति संश्रणीवयवो राकेंदुरिवां
तर्मालिन्यमुल्लासयति प्रसारितनेत्रो जवनिकाविन्यास इव दर्शने विहरणादि विहितवाङ्गहरिर्गोत्रप्रसय इव सांत
सोदान्तमापादयति अवधार्यतां च लक्ष्मीः इयं हि दुर्वासोदत्तशापानलकवलितेव जडेष्वेव पदमादधाति पुंडरी
कालवदत्तस्खलावस्थायिनीतकंठवासितसरस्वतीसमत्वमनुभूतभृगुचक्रवर्तिनासन्निभावेवतनो लक्ष्मामाना हृरादेवप
रिहरति विरोधिनम् कमलवननिवासजाताभ्यासेवन परिहरति पंकसंपर्कों कुसुमशायपरागहूषितेव गोवनपुरुषा
णां गुणदोषान्नाणयति महावीरकृपाणसंचारसंस्कारादिव बहुमाश्रिषुनितांतमनुरज्यते हिरण्यकशिपुवदो विष्णा
मावमतेनकरुहांकुशीकृतभेदेव देषान्सिंहेषु न स्थितिं विभाति वनमालासाहचर्यपर्यासमपरिमदेवमंगेशुत्रजाने

जानकीजन्मतिनिःकारणनिराकरणकुपितेव निरस्तदूषणोपि संनिनादरमादत्ते रुक्मिणीदर्शयायं ज्ञातविद्वेषेव न
ष्कृतस्य वो भवितीति शति पितृपतनपातिनीकं भसंभवविभ्रमादिव सर्वं सहाधरात्तिरोधितं विरोधितं गणयति आत
पत्रच्छायावलंबिनी सततमपरिचितातेपवतेजस्विनानसंगच्छते बालव्यजनपवनवीजनव्यसनसंपन्नतरलमा
त्रपरिचयस्वभावेव स्थिरप्रकृतिष्ठलवमपिनावतिष्ठते गुणागुरुषमनोनिवासव्यसनितयासममधिगतलज्जा स्थि
तिनियमेव महामानवाहनपदमपि नस्मरति सारसदवछिन्नेन सामानाधिकरण्येनैरावतादिव मदं पारिजातादि
वाविवेकमत्तैः अवमत्रवमदावेगजनकत्वं चंद्रादिव कलंकं कालकूटादिव प्राणहरणं मदिरायाश्च वासं बहुभा
षामप्सरोभ्यश्च वालीकपुरुषानुरागितां कौस्तुभादिव अग्रहजालं मैनाकादिव पक्षपावणं दानवेभ्यश्च मायां आहे
भ्यश्च निर्दयत्वं वाडवाग्नितो दाहकत्वं भुजंगेभ्यश्च जिह्मगामित्वं शंखेभ्यश्च अंतःकौटिल्यं शुक्तिभ्यश्च वष्टतां न
ष्टत्वं नदीभ्यश्च नीचाभिमुखत्वं विद्रुमेभ्यश्च आतिरागित्वं मौक्तिकेभ्यश्च स्वच्छत्वं विशिष्टं कादिसंगृहीतं सा श्रयेप्र
५४ कटयति अपि च भीरुवननसदा सौजन्यमत्र मन्यते कमलालयपादेव न कलानिधावनुरागमेति सामान्यत्वादेव
५.३ न जातिं गणयति चंद्रसहजत्वादेव नालीके पुरज्यते मिथ्यावादप्रियत्वादेव न्यायविदो नानुसरति असाधु
संसर्गादेव शाठ्यशास्त्रविदः परिसजति वृदितत्वविरोधादेव सांख्यविदो नाश्रयति विशेषानभिज्ञत्वादेव वै

शेषिकान्मंचति संतापहारादेवमीमांसकेभ्योबीभत्सते दोषवशात्मकत्वादेवैवैयासवयिकान्परिहरति अद्रदय
भावादेवकाव्यासक्तान्परिहरति किंचेयं तथार्थवृद्धिकमलिनीनाम् भुजंगोपरूषव्याहारहारावाहलानां कु
लविद्याकौटिल्यस्य श्रुवेष्टिः पारुष्यस्य वसंतवेलाकामस्य दुर्वासोमनोभूमिः क्रोधस्य सौभाग्यस्तिद्धिर्लोभस्य
तमः परिणतिर्मोहस्य कलिक्रमस्थलीमदाविर्भावस्य कामलव्यवर्यामात्सर्यस्य सांख्यपद्धतिः गुरुवचनागीकारस्य
शाड्विद्यामत्सर्यविकाराणां लंकाहंकारराक्षसानां विभावरीविवेकविवस्वतः अमावास्याविनयसुधाकरस्य सयो
धनसमर्द्धिः शासनोल्लासस्य कृपाणधाराजीवाभावस्य अपिचेयं मदकेवमरगतस्यादर्शनोन्नतियोगपापिनसंद
र्शनोऽपिनचरितामवति सर्पणाभिवजनकान्मज्जातिभयहेतुरपिनरोहमणोच्छेदेपर्यवस्यति हिडिंवेवसंततमहत्ता
पिनवकरुद्धनिविरोधशालिन्यनुरज्यते विद्युदिवक्षणमात्रोल्लासशीलापिनघनासंगिनीभवति सरसीवांतःपंकमा
यापिनजीवनार्थिभिः सच्छंदमवगाह्यते उपनिषदिवमिथ्याभाववहलापिनतत्त्वपरिच्छेदायभवति द्यौरिवांतर्ग
नवसरपिनलोकांतरोपभोग्यासंपद्यते कमलिनीवसतामरसभावमावहंत्यपिनस्फुरमात्रविकासितांलभते व्या
तिरिवाश्रमानेनोपजीव्यापिनानेकांतिकत्वंपरिहरति ॥ राज्यंचमहदकूपारसमानमालक्ष्यताम् तथाहि केचित्रि
शूढंकृतनतपस्विजनापकाराः कालकेयारवाकलयंति अपरेविजयमात्रस्ताध्यानिवातकवचात्रवप्रविशंति अ

परेऽपि स्थितहिरण्यपुराः पौलोमकालकेयगणा इवाकुलयंति केचित्सदाग्ररागिणोऽसंख्यशिखरजालशालिनो मही
धरा इवात्रवभंति केचन शठचरणा विघटस्थयोमजंगमा इव संगं कुर्वंति अन्ये स्वस्वजातीयभोजिनोऽनेकयोजनाव
च्छिन्नमिततिमिंगिला इव संगच्छंते इतरे त्वपहृतमोहशाक्रयः कालकूटावयवा इव समाश्रयंते अपरे प्रकृष्टप्रका
शा अपि चैतन्महीनामणाय इव प्रणायग्नावगाणयंति केचिदासादितसर्वतोभद्रचक्रादिसंपादकामकाम्योग इव स्फु
रंति अपरेऽतिलक्षाश्चंता ठिट्टमालिस्वभाजो वराटका इव रटंति अपरे वहिरवदाता अपि अंतरनर्जसंनिवेशाः कंववर
वसंवसंति अन्येवह्रमापर्यविद्रुमायोः प्रवाला इव विस्फुरंति केचन नभवनापचयहेतवो तर्लभावडवानला इव ज्व
लंति केचित्सकलसंबंधिनामयोगतिहेतवो भ्रमणाया आवर्ता इव परिवर्तंते इतरे बहुतरोद्गमनपूर्वकनिपातशीला भं
गुरास्तरंगा इवांगीकुर्वंति परे दारुणोपहिता रंभालाभार्थिजनमात्रसहायाः सदाशाः पोता इव तं चितमीहंते केचि
त्सदाविहितनीतिलोपा मद्धाशालिनो महामहस्तो विद्रुतविभाविनोद्योगाः कुंभसंभवद्विपत्तमाभ्रतः पानमेवे
छंति अन्ये सततं भोगतया भिमाविभ्रताः कमलार्थिनो जना इवोपघ्नंति अपरे स्मारमादित्समानागो च सहाया विप
दैरपि संभ्रयत्रिदशा इव मथ्नंति केचिदमज्जदचलसहकारिणो रामवदस्यअगमनार्थिनोऽतिक्रामंति तदेवं वि
धेयपरस्परैरपेताणामनर्थहेतूनां वयोवैभवविद्यादीनां समवाये यथा विविधभ्रमकारिणो मदिरा इव वामलोच

नातोन्मादयति आभिमानिकस्य वेहेतवोऽस्मामृगयासंगानद्धृदयमंगारयंति आपातचमत्कारजनकाः कनकाम्भासा इव दंभ
हतयो न विप्रलंभं संभावयंति दर्शनमात्रसाराः शालभंजिका इव वारवनिता न नितांतमपहरंति दृष्टिहृष्टकामेंद्रकवसांज
नसदृशाः खेलाः सदंशोपि न भुजंगभ्रममिभावयंति सहजसंतापसमर्थोपि नवद्गर्तान मधुरेति कलमद्रासयंति अन्यथास
द्रूपं दर्शयंतो न दारव व्यवहारार्थिनो न विसंवादयंति अनिर्वचनीयमज्ञानमिव भावस्फुरतमनो नात्मनि मिथ्याप्रपंचं प्रकाश
यति विषयग्रहणाभिमुखोपि पराश्व इवाक्षेंद्रियगणो नाभिभवति वस्तुस्वरूपतिरोधायकोंधकार इवाविवेको नांधयति
सर्वविकारजनको ज्वरागम इव क्रोधो न स्वाधीनयति अयथास्थानपातपराङ्मुखः शर इव न लोभः परिहासतां नयति विपर्यय
प्रवृत्तिर्दुष्टामात्य इव मोहो न मोहयति भवनहेतुरभिचारागम इव मदो नावस्कंदति सकलगुणविरोधी पिशुन इव मत्सरो न क्ल
मयति मार्गणाक्रमणद्वेषी भीरुभाव इव कृपणभावो न स्पृशति सद्गुणापहारी तेजःसंयोग इव गुणानादरो नावसादयति पराप
रिभवपर्यवसायी द्रविणाभाव इव क्षेपेनाहंकारः कलंकयति अस्मन्नतो वेगरिव गुणगणो नाकस्मादधःपातयति अदृष्टपावे
शकारी पिशाच इव गर्वो निशुह्णाति सर्वात्मनाकृत्याप्रदत्तपदावेशपूर्व वियानननर्तयति अनर्थहेतुरुत्पात इव मानो मानो ना
वमन्यते आकस्मिकोपनिपातोऽदृष्टविपाक इव प्रमादो नावसादयति प्रकृतिविपर्ययकारी वातावेश इव मूर्खपरिग्रहो न
परिभवति यत्किंचनकार्यमुन्माद इव कुलाभिमानो नाकुलयति नयनमिलनकरीडम्भीतिरिव निद्रा नाभिद्रवति मलीम

सग्राहिणीपिशाचीबालसतानाभिक्रामति चित्तसंकोचकरीसद्वृत्तिरिवभीतिर्नवशायति स्वापकर्षसंपादकंसौहार्दमि
वमार्दवंनार्दयति जन्मसदृपप्रच्छावकोभीरुभावइवदीर्घसूत्रभावोनोपहासयति तमस्विकताक्रमणहेतुःपातकमि
वमृगयासक्तिर्नात्मानंध्वनक्ति कलिनिवासस्थानंविभीतकमिवात्मानस्नात्मनिविश्रामयंति संतापचयहेतुर्निशा
चरीवमदिरानविसहशयति प्रकाशप्रत्यस्तविरुद्धोमोहइवदिवास्वापोनस्वापोभवति गांभीर्यविपर्ययात्मोत्तानभा
वइवपरिवादोनावतरति अंगहारवहुलंविपत्तबलमिवनृत्यंतकवलयति दूतराष्ट्रोदयापहारकंगंधर्वसैन्यमिवगां
धर्वंनापयति अनेकतनसावित्रंजालमिववायंनवध्नाति फलानन्तुबंधिनीवंध्यवीरुदिवदूर्याचेष्टानकदर्थयति
विरसपरिपाकंपनसफलमिवपैशुन्यंनप्रसरति विचारानवग्रणांमोघमिवसाहसंनप्रवर्हति बहुछलःखलइवद्रो
होनमोहयति गुणास्तमाविरुद्धाद्व्योत्पत्तिवेलेवेर्ष्यानाकर्षति दोषानुसारिणीतिमिरलेखेवासूयानप्रसरति नास्ति
कपर्यवसन्नेयोगाचारदर्शनविवार्थदूषणंनोल्लिखति जनश्रवणोद्वेजककर्णशूलमिववाक्पारुष्यंनपुष्यति म
हापरागोत्पात्यापनसमर्थमत्यानवात्याचक्रमिवदंडपारुष्यंनोल्लिखति ॥ यथाचनिदाघसमयेनेवडर्जनेनविश्रा
मदायिनोपामित्यइवप्रज्ञानदीयंते गंभीराशयानिसरांसीवमित्राणिशुष्यंति तापहेतवोदिवसाइवडर्जनानवर्द्धं
ते रागवहलाःपाटलाप्रसवाइवविदानोल्लसंति गोत्रदाहकादावदहनाइवडर्जनानज्वलंति तृषार्तास्नातकाइ

त॰क्रु॰
२१
27

वार्थिनानेकदर्शनैते अतिदुःसहस्पर्शाग्निवत्रुमा इव दुर्ग्रहमानविलसंति विषप्राया अजगरा इव महासाहसिकान
प्रसरंति निशांतभेदिन आतपा इव तस्करान्प्रतपंति तथायतेयाः अपिच भवनव्यापिभिः स्वकीर्तिराजहंसैः समन्ताल्लय
परेषांचामरमृणालजालकं तमः स्वरूपेण कृपाणराहुणा कवलय परेषांसितातपत्रसुधाकरमंडलं दिगंतरतिरोधायि
निर्वाणवैर्घैर्निर्वापयदीप्यमानं परेषांप्रतापतनूनपातं स्वतेजोमहोष्मस्वेदैर्निराकरुतेषांजाड्यनिबंधनानि शिरोगौरवाणि
शरासनशिंजिनीकूजितसिद्धमंत्रैः स्तंभयवैरिणामात्तावचनानि अप्रतिहतप्रयत्नशतकोटिभिर्महेंद्र इव त्तपयविपक्षल
मामरतोपलान् स्वखस्मानखरोहिणीरमणकिरणपरंपराभिः परिभवतसीयवदनारविंदानि स्वविहितप्रतिबंधैः प्रतिहे
नमिरिवहेतिनिवहैः प्रतिजहिमसमरसीमनिसामर्पतन्त्रायनानिपत्रुमर्थ्यनिवहद्दृढतरमुष्टिदृष्टप्रकोष्ठपद्मरागाभरण
दीधितिधारामयैः सिद्धौषधीपल्लवैः संमार्जयतेषांमहांतमहंकारहालाहलम् दुर्वारप्रवृत्तिरपवाद इव समस्तारयांतरंग
वहिरंगप्रचारकर्त्ता इरवगाहतमेघहादशांसवहीपेषिवतीर्थेषु विजयस्तंभानिवसमारोपयाबलान् चारानितिसम
भिधायव्यरमत् ॥ कुमारस्तुतेनाभिषेकमात्रप्राप्यार्थेनतद्वचसाश्वेवंत्तानेगृहीतप्रामाणइवजातइवसंहृष्टमाभ्यासइवा
वगृहीतइवापनीतमोहावरणइवस्वकार्यानुपधायकतमदोषइवततः संपन्नमंतर्ह्लनिष्प्रकाशाविशेषंपरितोषविका
सितानयनपुंडरीकेणप्रस्तारयन्निवतेप्रणम्यगृहीतानुज्ञोगृहमगात् ॥ अथापरेद्युरपक्रांतायांनिशीथिन्यांकुमाराभ्यु २१

इयमशासादिव तारकानीके विद्रुते राजशब्दविषयतामपगमभीसेव मंदतेजसि दिगंतमवलंबमाने चंद्रमसि अवरागादि
वसात्मानं प्रकाशयंतीषु तत्परिग्रहकामासु सहचरीत्व प्रविशदेवागमिष्यंतीषु रूढतरदयानां सविभ्रम स्मृतेषु फेनसलवकेषि
वहत्सु पमानेषु विवक्षु मदसलवकेषु तदीयाभरणपद्मरागमयूखेसमुदायरवसमुन्मीलति शर्वककुभि संध्यारागेड्डति तव
ति भगवति त्रयीमयतेजसि कृतयथोचितावरणो नरपतिः समं कुमारेण विज्ञातावसरैश्च प्रतीहारनिवेदितैः सामंतनृपैः
प्रणम्यमाणो महेंद्रद्वजयंतेन सहस्रमनसा समहिनसादरं वंद्यमानः सधर्मा समानधर्माणां सभां परिकर्मयांचकार ॥ ताव
देव सकेशिनगरनिपातरुषितधूर्जटिनयनविलोपजातमंश्रमिव स्वर्यमंडलं निर्दग्धमदनकलेवरानंतरकालीनमिव व्यो
मकेशासलोचनोत्पन्नज्योतिः संत्रासमुत्तालितदेववधूकितर्कसंपर्कश्रथगर्भतमिव विवस्वतः प्रभामंडलं प्रबुधिसरपी
तवाडवानलरेहेतिवृंदमिव भगवतालोपामुद्रावल्लभेन कलितः प्रतिबिम्बम् कल्पांतपावकज्वालाकदंबमिव वेगातिश
येनातिदूरं गत्वा विरतरेण प्रतिनिवृत्तं दुर्वासोनिर्मितकृत्यानिषेधार्थमंबरीषं प्रत्यागच्छद्दिवसदर्शनचक्रं प्रज्वलततर
तत्प्रतापदत्ताधिकारतया पक्षीभूय पतदिव वैद्युतमोजः तदीयवैतानिकवीतिहोत्रमुह्यमानरविर्जिघत्सया सलोकं
परित्यज्य समागच्छद्दिवाग्नेयं महः तदीयप्रतापैः प्रसह्य समुत्पस्थानात्मानितमिव विपक्षनृपतीनां प्रतापनिकुरंबं अन
वरतसमुत्सृष्टहोमद्रव्यसंशरितोदरगौरववशेन पतदिव वह्निमंडलम् असंजायमानप्रत्येकावयवविभागम

५८
५.३.

त.क्रृ.
२८
28

हतेजेंबरतलान्महीतलाभिमुखमापतदृष्टपता ॥ क्रमेण च संनिकर्षप्रकर्षेण संभ्रतामिव्यक्तिकृतयाशून्यमाणोसंस्थानवि
शेषेमरकतमणिमयूखसमुदायभृतानामिव गरुत्मतेवस्राविनयविनयार्थमपहारीकृतसनामकाश्मरूपाणां क्रमा
रोहरुनमयूखेणाच्छोदं दात्रवंथार्थमिव समर्पितसपल्लवतिंगणाविशेषाणां सजीवमहेतभृतमपि मनोऽमृष्यमाणानां
स्रोतर्गतेमपिस्वासमाकृतंससंरंभमपमंचतां पुलोमकन्यकाकर्णशिरीषपरागेणावरंजितानां त्रैलोक्यराज्यलक्ष्मीति
श्महेंद्रविषयकस्यंगारसमेनेवाञ्जलिमानां जालनिधिसंजाततयेव वहिर्लग्नशैवालमंजरीकाणां इंद्रनीलाभरणप्रभाभैरे
रिवश्यामानां दानवेंद्रविजयोद्यतमहेंद्रमंगलार्थिसुरसुंदरीसमुदायोपनीतदूर्वाप्रवालकांतिभिरिव संक्रांताभिरंकिता
नां वेगवत्पदार्थविजयकेतनभूताभ्यां लम्बथाभ्यां कर्णाभ्यामुद्भासमानानां प्रतिचिरं निगीर्णगरुत्मतः कीर्तिमिव फेनव्याजे
नोद्गमतां प्रखरतरखलीनविलनखेणाकारमुखरतयारयलवडुर्विनीतं नभस्तलमिव भर्त्सयमानानां सप्रेहितस्यानसमस्त
समकालमेव तदाक्रमणसहिष्णुतयाऽतिविप्रकृष्टगमनेच्छावशामिव निमेषवर्जिताभ्यां चक्षुर्भ्यामलंकृतानाम् प्रतिपरि
स्खलत्प्रोथतयामुखोन्निस्सरतः श्वासमारुतस्य वेगप्रतिरोधेच्छयामार्गमिव निरुन्धानानां प्रतिसच्छदंतकौमुदीच्छलेन स्वग
मनपर्याप्तिरहितमाकाशस्य परमसहस्परिमाणमिवोपहसतां प्रतिसलोकमेवाग्रतोगंतमुत्स्थलमस्तितदलमहावेगसंरं
भेणेतिचरणास्मतिविवलये वक्षाभिमुखमग्रीकृतमुखोनांमुखेनमनोमतीभवत्कंधरानुबंधिभिस्ववेगवंशाकरीरैरिवो

परिमाणानुरूपदेशाविरहदर्शनेनक्रियावासुवीभितैः मरकतमयमहाभुगदंडमशखेमंडलैरिवकेसराकेशोरुपशोभिता
नाम् अनवरतदर्भदंतरथजवाटसंचरणाविदीर्णविषमभूमिमस्मशाद्रिर्यथेच्छगमनानुरूपस्थानवाप्तिचिंतयेवतनूपमद्रुपीते
र्गहृद्वेगधयंथिहरणाभ्युदितयंथिभिरिवमयभागैःस्फुरद्भिस्फुरणैरुद्भासितानाम् सातिक्रममार्जनार्थमिवपश्चा
लुग्नस्यजवजनितस्यमारुतस्यवारणार्थमिवप्रतिवारंचलाचलीभवताच्छेनभासितानाम् एककार्यनियोजितानाम्
अनपेक्षितपरस्पराणां सरूपाणामप्यसामैकशेखराणां वाहनानामपिसदागतीनां असजातीयानामपिसपौरुषाणां
महेंद्रवाहनानामप्यवारणानां हरीणामप्यवारणानां मृगतानामपिप्रशस्तशृंगाणां धराधरत्वादेववायुविरोधभाजां
गंधर्वत्वादेवचित्रसेनानुसराणां हरित्वादेवाक्रांतगगनानां प्रशस्तहृदयत्वादेवलंघितवारिधीनां वलित्वादेवपाता
लावाप्तियोग्यानां सनाभत्वादेवावगाढसमुद्रांतराणां जलधिजन्मत्वादेवस्फुरदावर्तानां अकृशदीर्घत्वादेवजातस्क
नसंबंधानां वेगोत्कर्षनिरोधार्थंखलीनामिवपारिजातकुसुममालाभिरलंकृतकंधराणां अनिवार्यरयत्वेनेवच
रणालंकारमणिमरीचिकैतवेनविगलितानां उपरितनाकाशपरिमाणवीक्षणार्थमिवशेखरमणिप्रदीपेनकृता
द्योतानां दिव्यानामश्वानां सहस्रेणसमन्वयमानं दनुजेंद्रवलविमर्दनासक्तसंस्थानशोणितरंजितेनराक्षसराजसे
निकवारवाणसंग्रहोसमग्रपावकवाणोद्योतितेनेवप्रपिता अनेकशतसंख्यदानवेंद्रदेहसंघसंमर्दगणानारेखाभिरि

न.च. २९ 29

वारराजीभिरंकितेन विपक्षसैन्यमज्जनासदेन दुग्धार्णवावर्तेनेव नाभिना विराजमानेन संग्रामलक्ष्मीकंदुकायमानेन चक्र
चतुष्टयेनोद्भासितं सवर्णविशेषवंदीकृतेनेव महार्णवेनोद्भासितं सैंधवकंधरासंबंधस्थैर्यहेतबंधनसमुदायेनाप्यायत
युगग्रीवाकण्ठस्थापितेन नभ एव सरस्रेणेव मरकतमरीचिमिश्रशोणोपलदीधितिवितानभ्राजेन धूमस्तोमकलुषीकृतं
हालाहलानलमिवोद्गिरता दर्शनादेव हिमानंतरकालमेव परिपंथिसार्थं भस्मसात्कुर्वताप्यायतस्थलदेहेमदर्वीकरसा
र्वभौमेनेव वक्रवरदंडेनाश्रयतां नीतं देवत्वमिव सालीभूतं भागवतमिवानेकभक्तिभव्यं तार्किकमिव कल्पितानंतक
तं महावराहमिव सोढहिरण्याक्षनिर्भेकनाराचधारासंपातेन सिंहमिव प्रासमहिरण्यकशिपुप्रहितमहास्त्रदहनहेतिसं
वाधं महेश्वरमिव लब्धत्रिपुरासुरविसृष्टप्रहरणावर्षप्रत्यक्रममर्षम् कुमारमिवानुभूततारकासुरातिमलत्ताधिकायुधदं
दलमवस्कंदमैरेंद्रमिव प्रस्फादवलिह्मादितिसैदैत्यचक्रवर्तिप्रयुक्तसायकनिकायसहस्रकायं राममिव साक्षात्कृतलंके
द्रभुजहंदयुगपड्डलिमकुलिशसमस्पर्शवाणवेगं नारायणमिव विज्ञातकालनेमिभुजदंडोद्यतमहाप्रहारसारं विश्वा
वसुनेव गंधर्वनायकेन मातलिनासनाथं निवातकवचनिर्मितमायांधकारसमूहनेव वासवीयनादसमागतेनेव
वारिवाहसमूहेन मरुत्मंडपगमनसंगतेनेव चैताग्निधूमस्तोमेन रसानवेंद्रवरवार्णिनीनयकनककुंतलपुंजेनेव समदा
यतापत्रेन वैरिणामकीर्तिस्रहेनेव सजन्मतयासमागतेन विनाशहेतेनेव विपक्षशास्त्रनिष्टभेदनानुकूलशक्तीनांप्रका

अन्येणोवदार्ध्रोत्कर्षस्तम्भपश्चशोरिवविभक्तिहरीनैरवयवैः समारब्धेन कर्णावंचनगृहीततदीयचर्मावयवैरिवदधीचि
कीकसत्रसरेणुभिरिवकृतारंभेणकालायसमयेन महता वज्रेणेव कृतावरणांगुरुहृतसमारोहणामीहरयमपश्यत्
अनंतरं च ससंभ्रममभ्युत्थायमनितस्वावासवसंबंधिताया: ससाध्वसंचानुरूपयोपचारपरंपरयामानितिमुपचर्यं कं
कुमारेलेपनमिषेणासहृदयस्यमनुरागमिवतत्रसंप्रवेशयन्तच्छतरंसमाशिष्यालंकृतासासनप्रतिकृतीभूता सनात
रमवादीत् ॥ कश्चिद्देशोयभवनशोभाविरायमाणा निदेशलेश संदरुतननयांधकारसहस्रकिरणायमानेनेत्रसहस्रस्या
नामयमपनामयंतिवलवैरिणः प्रथमार्जिताः सुकृतसंपदः कश्चिदपाकृताखिलकंटके त्रिजगति निरुद्धो विपन्न
सामान्याविरहः केन विद्वानवापसदेनमदेननप्रसवस्कंदितः अपिनामविश्वस्तगीर्वाणकोटिंशातकोटिमपहाय
दनुतनयसैन्यसमदायप्रमापणोपनीतयशोरत्नप्रसादमसज्ञपरिसमाप्तेजयितमयमपक्रमः कश्चित्समस्तसस्यो
लिलालितामान्यामयीपारिजातस्रजममस्मदीयशेखरीकर्तमयंप्रयत्नः किंवामनोरथहृत्मीनामप्यविषयं स्वप्नाय
विषयत्वमस्मानारोहयितमयंप्रयासः अयपचेलिमानिसुकृतानिसंप्रत्येवविनष्टपदवस्यानिजातामंहसांकु
लानि अद्यैववकंदलायितमपक्रांतामंहसांकुलानि विविधकल्याणानि इदानीमेवचवितार्थतामारोढुं बद्धकल्प
आत्मासांप्रतमेवसाफल्यमनुभवितमसहतेजन्मनं इत्यभिधायमहेंद्रनिदेशमस्मापयावद्वचसिष्ठथिवीश्वरेस

त॰क्रु॰
३
30

विनयंमहेंद्रमिवमातलिर्वक्तुंप्रक्रांतवान् ॥ देवयथाऽभिहितंसर्वमेवकल्याणमपरिहीणंत्र्यंबकशापवशस्यमतिचदानवेंद्र
रथमहांथनममतनिर्मूलननिदाघदीधितौदेवेसंगरंसहायेकरवप्रसंगोवैरिनिबंधनस्यवैमनस्यलेशस्यापिकिंतश्रूयतां
यदर्थमहंमहेंद्रेणोत्प्रेषितः भुवनत्रयविजयलक्ष्मीनिवासप्रासादेन दनुजवरप्रहरणभंगनिदानेनममेदृतदपरिण
हिनावक्षसाताडशमेवदेवस्यवक्षस्तटमवयद्दृयन्नस्मरवरवर्णिनीकुंतलकलापकुसुममालिकापरिमर्दनोत्पन्नपरिमला
त्वयाभ्यामथरीकृताश्मवल्लभकरपीवराभ्यांबाहुभ्यांदेवस्यसप्रणयंपरिरंभेणपरिवेषमिवपीयूषमालिनोविदधानो
देवस्यशरीरितःश्रेष्ठप्रज्ञास्वराज्यांगेषुचसमस्तेषुनामयमनुयुज्यभगवानमस्पृचित्सूदनःसमादिशति अस्तिहिमवतोभाग
विशेषेऽनेकरुणभाजनंसरोयस्यराणाविदितोविंदुसरइतिसमामनंति तत्तीरवासिनश्चमहामुनेर्वृद्धवत्सरसहस्रपर्य
तमव्यवधानेनकृतसमाधेर्दृप्तमदसंतकस्यभगवतस्तपोवनेतदर्शनोत्कलिकयामयातयातवं अतोदेवेनापिरमणी
योद्धततरश्चायमस्तवोविषयतांनयनयोर्नेय इतिराज्ञानेतदाकर्ण्यअहोयमतरोऽस्मियदेवविधेमनोरथपथातिवर्तिनि
विस्मयातिशयहेतोदुरितहरताकंपादकेवीजभूतेजगडम्बराणामानंदकेदानोमातुर्घात्रभवानदपिविषयेमांसंविभागित
मावहतिभगवान्बलसूदनः अनवधयःखलुपरमेश्वराणांभक्तजनानुग्रहाभिलाषाइत्यभिधायविशेषतोमेत्रिभस्त्रैराज्य
भारंनिधायकृतपरिक्रमःसमवेतमातलिनाचित्रभानुनाकुमारेणचमाहेंद्रंस्यंदनमध्यरुहताम् अथोत्कलिकोमरललोच

३

नेषु मर्त्यजनानवलोकितकुतूहलसाक्षात्कारोल्लसितविस्मयस्तथोदयितरंगावगाहस्तिमितमानसेषु सानंदं ददृशो ह्रीवि
केष्वनवभूतगगनलंघनक्रमेषु पश्यत्सु नागरैः समं सामंतमहीवल्लभेष्वतिक्रम्य नयनपथमंबरमाचक्राम अथ
रातो विशेषविलोकनकुतूहलमाकलय्य मंदीकृतवेगेन रथेन गगनवीथीं गाहमानो महेंद्रस्य वाजिभ्यां वासितास्तथा
मधुरां राजिं वचसां तनुवाणः सामाजिकीमतनोत् देव भवदीयवैतानावीतिहोत्रधूमवल्लरीभिरिव परस्परसंश्लेषकाभिर्वि
हितारंभा गगनतरंगिणी निपतितशैवालवल्लय इव भासमाना भवदनीकदलितमेदिनीमंडलसमुत्थायकधूलिधारा
तिरोधाय विहरतां सिद्धमिथुनानामधनीकृता इव काचद्युतयः शचीरमणप्रणयविषयतया वारंवारं विस्तारितैर्वि
लोचनैरिव सौदामिनीसंपातैः सबहुमानगौरवं भवंतमवेक्षमाणा विलोकंतामिमा वलाहककलेवराः प्रतिबिंबिताम्र
नमयूखमंडलतया विकचकुमुदकदंबकांचिताः स्वर्गेंद्रनीलमणिमयदीर्घिकाश्चैताः सविहरंति वल्लभाभिः सहत
भस्वराः प्राहुविशारदचिनीलधवलदुकूलायमानाभिरेताभिरेव विद्याधराभिसारिकाणामत्र विधीयंते हृदयहूतयः
अयं च भगवतश्चक्रवाककामिनीहृदयतापनिर्वापकस्य पुंडरीकमुकुलमंडलीनिद्राभंगनिदानस्याथोमयतयेवस
कलकर्मणो निःपन्निहेतोस्तिमिरोदमदावमनमेघावरुणोः सहस्रकिरणस्य गगनसमारोहणपादपीठाकारः सवित
किरणसंघटकसूर्यकांतमणिस्थलीषु ज्वलनाकूपीटयोनिनादग्धाभिर्वालतरणराजिभिरिव मरकततटमरीचिमंज

न॰कु॰
३१
31

रीभिरिरुद्धासमानः अत्युन्नतातटनिपतच्चंद्रिकापरामृष्टचंद्रोपलनिस्यंदमानवारिसारिणीपरिदृश्यमाणकेलिदीर्घिका
प्लवमानसुरसुंदरीसमाजकेलिमरालः कर्णावतंसकमलनिमीलनकुपितविद्याधरमनकाशिनीजननिर्दिमतत्समा
स्वादनमंदिलजैवातृककलंककुरंगकोऽयंतः समन्दीप्यतामुदयगिरिः अत्रहितत्कालकंदलितक्लशानुषुसूर्यकांत
दृषदंगणेषु चंक्रम्यमाणो रजनीषु सरसदंतमंजनलप्नवडवानलज्वालावलीवलयितइवलक्ष्यतेबालनलिनीवल्लभः
अस्यविविधमणिमयानितटानिप्रतिबिंबितनिदाघमयूखमंडलतयागर्भितभाविदिवसभानुमंडलानीवलक्ष्यंतेभा
स्वंते अत्रखलुउदयमात्रव्यपेतविप्रलंभाअपिनैशतिमिरनिकुरंबकैरिवमंदेहनामधेयैराक्षसविशेषैः किंचिन्मारिक्लि
श्यमानमालोकभानुमंतंनमदमनुभवंतिचक्रवाकयुवानः अस्यचानेकजातीयरत्नमयान्यर्पितयनिबालमिहिरमयू
खलेखारंजिततयापद्मरागमयान्येवप्रतिभांति केवलंज्वलताज्वलनेनाक्रमीयंतेस्फाटिकानि अपिचात्रविनदत्केसरि
कुलकोलाहलसमाकर्णनाकुलकुरंगकस्यसंनिहितदिव्यसुंदरीवदनमंडलसातत्याकारविहितयाक्रियेवमरकतमणि
मयखमालामयीस्नानतामनुप्रविष्टस्यस्फटिकभूमिसंचरणकेतवेनाहृष्यतामिवोपगतस्यमाणिक्यमरीचिमालिका
सवीतिहोत्रदेहिसम्हेरेषिवनिर्वैदान्निरस्तदेहस्यसन्नयनलक्ष्मीस्तेयानुशयादिवदेवीनांक्रीडाचकोरकैर्विलप्यमानचं
द्रिकाविमनस्यविघुकचक्रवाकतरुणकरुणकूजितांकुरितकृपसिद्धांगनाजनोदीरितनिंदोक्तिश्रवणविलक्षस्य

३१

यितसंगमलज्जमाननवीनसुरसुंदरीजनविलिप्यमाणचूर्णमस्थिलदांथीकृतरथतुरंगमस्पसथादीयितेर्विभाव्यतेः अभ्युद
यकालीनानिकदर्थनानि अयं च संपादितलोकयात्राविशेषाणां सकलविशुद्धिकारणानां सकलतमोपहारकाणां कोक
कुलहृदयानंदजनकानां विकसितारविंदकदंबकानां दिवसानां नदीप्रवाहाणां चायमत्पत्तिस्थानं ॥ अयमयमतः श्वे
तकियत्ताद्यथाराजनितसोहित्याश्रितिशयालसतया संभूयवर्तमानस्वकपोतयोनिह्रुदः अनंतब्रह्मांडनिर्माणपर्याप्तस्व
कलधौतस्तोमः सततंसंसज्यमानजंबूरसप्रभावादिकांचनीभूतवाह्याभ्यंतरमृत्तिकासमुदायः समयप्रवाहस्वानेक
वर्षाश्रितोरविरिवनिर्विशेषलोष्टजातरूपः सकलाश्रयाणामपि दिविषदामाश्रयः सर्वतमसैरपिग्रहगणैः प्रदक्षिणी
क्रियमाणः परीतादह्यमानप्रलयकालानलः कावेपाणायमानोतरितलः निवासकोषायमाणब्रह्मांडमंडलः
अनेकजगदंडमयस्वसृष्टिसंहाररूपाभ्यां प्रकाशांधकाराभ्यां भ्रम्यमाणपरिसरः प्रदक्षिणीक्रियतो काञ्चनाचलः अयं च ।
प्रलयानलहेतिसंहतिदग्धोनिपतितस्वाकाशस्यैकदेशः उत्पत्तिभूमिरिवतिमिरलोकानामनंतानां कूटस्ववचनाय
नानां क्षोमस्वतमसिनीनां श्यामीकरणांजनपुंजस्वदशानामपि दिशां कलंककोषस्वानंतानां क्रमदबाधवानां अग्रा
णांद्रियविषयोपनिषन्निधानभूतैस्तरुणस्तेवेरमकलेवरसंनिकाशैः सरससमासादनाभिमवाविलसथापानकुला
याम्वायमानरसातिशयैः फलैरुपचीयमाना जंबूद्वीपव्यपदेशनिमित्तनिमित्तमालोकतां राजजंबूः इयं चोत्तंगस्य

त·कु
३२
32

लनिपातभग्नानां जंबूफलानामतिभूयसा रसेन प्रवहंती कस्तूरीपत्रभंगमकरिकेव दिशउदीच्याः कर्णावतंसतालपल्लवावली
वकांचनाचललक्ष्म्याः सागरानिबंधनविंध्याचलाहंकारखंडनकरवालवल्लरीव विभाव्यमाना ज्वलितानलसंयोगिनीव वक्ष्म
लेखाप्रशाखिवर्णावलीवाचलेंद्रस्पर्शिशिखरपतयालमंदाकिनीस्पर्द्धया समुपागतेव कालिंदी तेजसतनया स्ववर्णास्पनि
शुद्धरुद्रानद्रयादर्शामरवभावेवतिमिरवीचीकादंबिनीभ्रमविवर्द्धमानविरहपावकदह्यमानश्रोषितभर्तृकदिवांग
नाजनाशास्यमानापचपार्विलोक्यतां जंबूस्वनितं ग्रसेवशिरसिस्फलतरेंद्रनीलमणिमांसलमयूखमंजरीमिषेण स्वसम
न्नतिप्रतिफलितया ब्रह्मांडकपट्टमपिधायतदुपर्यपि गगनांतरमिव निर्मातुमीहमानैः स्फटिकोपलाभ्यंतरप्रतिबिंबि
ततयातिरस्कृतोत्तुंगभावमंबरमिवाधोविदधानैः मरकतमरीचिमालिकानां तिर्यक्प्रसारेण स्वपरिणाहपर्यासंह
रिंतरमिव जनयितुमिच्छद्भिः स्वीकृतपरस्पराश्लेषैरिव मिथः प्रतिबिंबितैः प्रवगणितानामाश्रयैरिव कपोतपालि
कासमाश्रितकपोतपालिकाप्रावैः कार्यतया नष्टतादापन्नैरिव विटंकशालिभिः स्फटिकमयैर्मुक्तालमभिरिव स्वच्छभा
वादावरणाशंकिहीनैः विहद्भिरिवानेकविद्याधरैः कलापैरिवाभ्रपगतहाहापदक्रियैः प्रसरैरिवादित्यसंदरैः स्वे
रिवविस्मरमाणीयैः तेजोभिरिव सदाभास्वरैः नाकिकैरिव लब्धस्वाध्यविचारैः लब्धैरिवांतर्ह्रतानेकवस्तुभिः नित्यद्वे
रिव तपितानाथैः जीवच्छरीरैरिवांतर्ह्रतामरुद्भिर्हृदगणोरुद्धासमाना विभात्यमरावती इतश्चायं पुराणपुरुषयोर्न

रनारायणयोर्निवासस्थानं गंधमादनगिरिः अस्यस्यापि प्रतिनिशं दीप्यमानाभिर्महौषधिभिः प्रयुक्तमस्कादनिर्म
क्तशिलीमुखसंयमस्य वसंतेऽपि हृतो लिखितपुराणपुरुषविशिखोद्दांतपावकशिखोज्ज्वलमिव वपुरुपलस्य ते इहैव मारु
तोपनीतसौगंधिककुसुममात्रबंधचंचलीकृतपांचालीवचनानुरोधेन राजराजविहारवापिकायां वृकोदरो युद्धव
दुलस्य यक्षाणां लक्षं तत्क्षणादक्षपयत् इत उत्तरस्य दिवसं शर्वरीनिर्विशेषतया समग्रासमानैरश्वैर्विचंद्रिकाप्र
तानैः प्रतिदिनमभिनवानां सुधांशुबिंबानां कोश इव विधात्रा निर्मितः प्रलयानलहेतिकथनायनभावापन्न इव स्फटिको
कूटः आदर्श इव त्रिविलक्षलोकश्रीणां अद्वैतमिव श्वेततायाः जन्मभूमिरिव स्वच्छतायाः अभ्रंकषतां च दशव
दनबाहुदंडोत्पीडनोच्छ्वासितमूलदेशान्निर्वर्णनांतरालनिर्गतानामिव शेषफणामंडलरत्नशोभानामंशुलिहा
नां महत्त्वपरंपराणामिव गुणमंदाकिनीसहस्रमिव गगनतलाभिमुखमुदंचयत् हीयमानचंद्रिकं कुमुदबांधवं
कौमुदीसहस्रैरिव समाश्वासयत् शीतनिदाघदीधितिकरप्रसरविषयमप्यतिक्रम्य वर्तमानमुपरितनं तमःसं
घातमिव भेत्तुमभ्युद्यमानः भगवतो भीमस्यायं मूर्तिविशेष इति प्रेम्णा गगनतलमिव लिहानः संततहरधारणजन्म
नातिशयेनेव प्राप्ततत्ताद्रूप्याः कंद इव चंद्रलोकस्य उपादानमिव श्वेतद्वीपस्य मूलमिव मंदाकिन्याः प्रवाहाविच्छेद
इव क्षीराकूपारस्य तारुण्यमिव चंद्रिकाणां संघात इव वचनसाराणां शशिशेखरानादरणजन्मनिर्वेदनतत्से

त॰कु॰
३३
33

वार्यपुंजीभूत इव कंदकेतकीकुसुमानोकरः मदनमथमौलिमंडनचंद्रलेखाप्रणयेनराशीभूत इव कुमुदसमुदायः
हरहृदयपरितोषायसर्वदाकृतसंनिधान इव शारदंबुदस्तोमः भवानीप्रणयेननित्यसंनिहित इव हिमशैलः अति
चिरप्रोषितबंधुवर्गावेक्षणायेवाभ्यागतः शेषभुजगः अतिचिरनिरवकाशतयावेगवशेनभूमितलमभिद्यनिर्गत इ
वपातालरत्नकांतिसमुदायः प्रतिबिंबदर्शनोत्पन्नप्रतिद्वंद्वविभ्रमहरवृषभविषाणकोटिघट्टनोल्लिखितशिखरः अ
तिभक्तिवशात्प्रतिमाछलेनांतर्गतत्रिपुरहरदेह इवालक्ष्यमाणः प्रेक्षतामयंकैलासः अत्रहि हैमवतीप्रतियातनास्व
उत्संगगृहीतद्वैमातुरतारकांतकांतरामसेतरग्रहणकोपाविलहृदयोमातार्द्वैमातुरषाण्मातुरोमातरंतत्परित्यागा
र्थमायासयंतीनयासांगादवतार्यमाणोसमरशांतरपरित्यागनष्टावपिपुनरपिसांकाधिरोहणायमातरंकदर्थय
मानोभगवंतमंधकविद्विषंसनंमृडमंदरुपहासयतः इहात्मीयकलेवरैक्यादपिअपर्याप्तपरितोषावपिगौरीमहे
श्वरावत्रबिंबकैतवेनसहस्रधाभवतः इहैवदानजलपातविततमाहृद्रसमारंभसमाकर्ण्यमानहेरंबबृंहितविदित
गर्जितभ्रमः कुमारमयूरोनकदाचिदपिनृत्योत्सवाद्विरमति अत्रचाविभाव्यमानदिवसरजनीविभागेप्रहरावसानंबो
धयंतिकूजंतः कौमाराः क्रीडाकृकवाकवः अत्रचप्रणामार्थिषुमहेंद्रादिषुवृंदारकेषुपरमार्थालीकहराविवेकमनुग्र
हृदयेषुसाकूतमपहसंतिहैमवतीसहचर्यः अत्राधिरजनिबद्धशाः समदितेषुकुमदंतीप्रियतमस्यप्रतिबिंबेषुरूप

साम्यादविभाव्यभावमन्त्रभवन्त्वन्तत्र्यकलंककारंगकाउदिशपकान्यायनीकेसरिणाप्रहितेषुप्रतलप्रहारेषुविफलतामा
कलयत्त्वविहसंतिप्रमथयूथनाथाः ग्रसैवपाददेशेऽमंदोकदकमपिमंदोदकंनामसरः प्रस्फुरतियतोऽमंदविनिद्र
मंदारमकरंदतुंदिलीभवदिंदिंदिरवृंदोपगीयमानगणापकदंतवदनसमदयमदविंडचंद्रकसंदोहसंदर्शीसंदते
मंदाकिनीसरित् इतश्चप्रागुत्तरस्यांदिशिशश्वसमृद्धरवधातमयोदिव्यौषधिदीपिकासहस्रप्रनरुक्कतारागणोमणि
भद्राभिधानयक्षसेनाधिष्ठितोविविधरत्नकांतिमंदीकृतचंद्रप्रभोगिरिश्चंद्रप्रभनामधेयोहरपतेर्यतोविहारव्यासक्त
सिद्धसुंदरीपयोधरद्विगुणितहेमारविंदमुकुलमनुगतार्थकमच्छोदकंनामसरः समस्तिततः प्रभवतिहरिचंदनवि
टपाधिरूढचरणादिव्यपत्ररथेनचैत्ररथेनोपवनेनपरिष्कृततीरासरिदच्छोदका कैलासाच्चदक्षिणपूर्वस्यांदिशोलाव
णपंकरुवमनः शिलाप्रायोमणिवराभिधेनयक्षपतिनाध्युषितोशिखावलग्नवलाहककतयाधस्सकलखचरवजाज्वल्य
माणोजातवेदाजागर्तिलोहिताख्योमहाशैलः यत्रकांचनकमलसमाहारसमानाभिहारतिरोहितप्रियतमाननान
वेक्षणमोहितदिव्यतरुणीलोहितसंतंसरः यतः प्रसरतिदिव्यांगनाचरणप्रहरणविकसदशोकालंकृतेनविशोकना
म्नादेवोद्यानेनप्रसाधितपरिसरस्तीरकुंजसंपत्तिकृतगुल्मकाभिसारिकानयनसौहित्यविशेषालोहित्यनामानदः तत
एवपश्चिमोत्तरस्यांनीव्रहेतिनाप्रहेतिसुतेनब्रह्मधामनान्नातरवाहनावजीविनायक्षाधिपेनाध्यास्यमानः संचरास्ति

न॰ क॰
२५
B4

इत्यंदरीजननिकृतवैद्युतविलासो वैद्युतो नामाऽचलः यत्र स्फटिकोपलच्छेदसंदरसलिलं मूर्तिमदिव यशो यौवनाश्वस
सिद्धसंचारयोग्यं रामणीयकद्रुतमानसं सरो मानसाभिधानं विद्यते यतः समद्भवति शरवणोद्भवा स्वसेव स्कंदसभग
वतोऽहंयती हृद्रयदयितस्तपोभिर्यासमभूत् कल्पवल्लीनिकुंजांतरालनिलीनविद्याधरीसमाजेन वैभ्राजेन वने
न विभ्राजितोपांतभागा सरिद्वरा यः ततएव पश्चिमतो नीललोहितललाटतटज्वलदनलकीलाकलापैरिवांत
रितमाच्छादयद्भिर्जातरूपसद्रूपैस्तानुभिरनेकसंख्यैर्दीप्यमानस्तरुणादित्यरुचिररुणाभिधो धराधरः यस्मादुल्लि
खितशशिशेखरवृषभविषाणाघर्षणोल्लिखिततीरं मनाविलोदकं शिलोदं नाम सरः यतः स्फुरति रतिरमणमदमत
त्रिदिववरवर्णिनीकुचशैलस्खलितोदका शैलोदकीति विदिता द्वीपवती अथायमन्तरेण कैलासं यौवनालसविभ्र
मविलासिनीश्रवणावतंसकेतकीकिसलयद्युतांतरालद्युतिवदनविडंब्यमानविधुंतददंष्ट्रोदरविद्यमानस्तथा दीधि
तिमंडलापिशंगभावं मेचकतां च समाचरद्भिर्वैडूर्यभित्तिरूपैर्द्रुमात्मकैः स्वतालैरलंकृतः नरसिंहरयसनरभसाधिगत
शरभभावमभवाभेदभावादिवाष्टापदमयाशेषशिखरः विहरदमरवर्णिनीरतिरभससमग्रहारावलीगलितातिस्व
लमुक्ताकलापैर्वलाहकानामप्यविषयेषु प्रदेशेषु प्रसंजितवर्षोपलनिपातव्यतिकरः मकरकेतनमणितटीपरिणत
दंतावलदंतमुशलाग्रसंगेन मुहूर्तमवरंतलनिपतन्मंदाकिनीप्रवाहसहस्रारवसंभाव्यमानः अभिनवोल्लसितदूर्वा २५

पल्लवविभ्रमाविलीभवत्सहस्रकिरणवाहलिह्यमानहरिन्मणिमयूखांकुरः मध्यतश्छायोभागतयापरिशोणोपरि
तनावयवतयाचकिरणरञ्जपरिशृहीतं केशवशिशुकेलिक्रम्यमाणमधोमवेमलूखलमिव मृगांकमंडलं दधानः
नितंवनिषण्णसिद्धजनदृश्यमानदारज्जलधरसहस्रधारकलशविलासः शिवसंततो गिरिः यत्र मंदाकिन्यमपरिम
लोद्गारचारुतरमारुततरयं विक्षिप्यमानतरंगोदितविंदुसरसंविंदुसरस्य कान्ति ॥ इत्यावेदयमेवमातलौवानलोल
मद्लेदनजंघालयोडुराहरिहयस्य हरयो महत्तीदेवदेवमार्गमपहायत पोवनपरिसरंपरिस्कृतवंतः राजानसमं
श्रमं मातलिमात्रसहितीयं निर्माय स्यंदनमसमद्भुतानंदकंदलदंतरांतःकरणः पद्भ्यामेव परिक्रामन् पवनमिवा
विर्भूतजवं छद्ममिव महद्व्यसनं गोकुलमिव लांगलिकसोपशोभितं नगरमिव दृश्यमाणिकं तापसमिव दृश्यमा
नधमनीकं दुर्जनमिव दृश्यपथमनीकं वद्धग्रंथिकं नंदनमिव सदेहाणीसहितं चैत्ररथमिव कुवेरास्वेदाणीयं
दंडकारण्यमिव वैदेहीवाससयोग्यं वेत्रकीयमिवांतर्गतवकं हास्तिनपुरमिलोलसदर्जुनं काम्यकमिव धृतपला
शकिर्मीरम् सज्जनमिव सत्सिद्धसरलं आस्तिकमिव धृतजातिभावम् विराटनगरमिव समदितकीचकं क्वचि
न्मुनिमयमिव व्याघ्रपाकौशिकोद्दालकव्याघ्ररामहारीतकपिंजलभारद्वाजशुकशांडिल्यशोभितं क्वचिद्राजम
यमिव धार्तराष्ट्रशशादशाल्मकाशिवेडिमंडितम् क्वचिद्दानवमयमिव वृषपर्ववलिमहिषवलकालनेमिमय

त॰ क्र॰
३५
35

नेवशंबरसिंहिकासुतोद्भासरंक्तचिह्नतमयमिवमालतीमन्मथशर्करीकृतेकरवीकृतं क्वचिद्राघवसैन्यमिवगव
यपनसमुखेणा कृतस्रवैसंक्तविडरगपुरमिवानंतककर्कोटकतलकेलापत्रैरावणपद्मकृतसद्मकं सज्जधात्रीकंप्रसू
तिगृहमिवधर्मस्पशैलूषगृहीतभूमिकं नाट्यरंगमिवसहस्रमानां समवेतपवलीलालयमिवत्रयीवधाःसमवेताने
कवीरसयंवरांगणमिवसत्क्रियापतिंवरायाः प्रकाशितक्रकचपत्रंसर्वावयवपाटनस्थलमिवकलेःसज्जितशात
ग्रासंभेदास्पदमिवोऽधर्मस्यहृष्टपकिंशुकमसकुलाईचंद्रंनिर्वासनावासंमिवडुर्वासनानांसमुदितकुष्मांडमावेशादे
शमिवडस्परितानां संपन्नपंचककोरकरंतसांगारधायनमिवडःखोनां प्रस्तरकेतकपरागंसंध्यपदमिवक्रूरह
ष्टीनां विकासिकरवकंभर्त्सनकेतनमिवक्रूरतानां दृष्टपयत्नशस्त्रपेषणाश्रयमिवद्वेषस्य ग्रद्रथकंदंतत्तण
श्रियकप्रमलभावस्य क्रूजत्पारस्यकंविदारणमंदिरमिवदारुणतायाः गृहीतार्गलपाशावरोधमिवअसतानाम्
विततजालकंबंधनस्थानमिवडःस्थितीनांसमुच्छितसेपनमभिचारमिवडराचाराणां समुच्छितलारकंभर्जनस्थान
मिवडराचाराणांर्जनतायाः बद्धसूत्रंवधसदनमिवमदस्यप्रसारितालीकंवंचनाधिकरणमिवचंचलतायाः
कृतानवद्यपदक्रमैरसंकीर्णावयवैग्रहैरगजगणैरपिनिवेदितवैदिकभावं परागमसितसितदेहैर्दृत्वभेदैरपि
प्रकाशितपाशुपतस्वरूपंप्रत्पदगंधवहैः कुसुमैरपिसमर्थितमीमांसकसीमं अप्रमेयात्मभिःशालैरपिविघटि

तौपनिषद्भावं सर्वोपादानप्रकृतिभिः कपिभिरपि परिचितकापिलदर्शनस्वभावं पौरुषेयकृतिवादिभिः शुकै
रपि प्रसंजितपातंजलस्वरूपं परिणतकषायाभिर्हरीतकीभिरपि दर्शितसांतभावं लांगलिकाभिरपि स्तवकं कंचु
किताभिर्गृहीतकाषायमिव लक्ष्माणं लताभिरपि स्थितविहङ्गमाभिः प्रकाशितयात्रिकभावं पंचशिखतादिव
हिंसाविहीनहर्यक्षं क्रोडतादिव स्फारतमेदीभूतवराहं ग्रन्थुतादिव सौम्यमल्लूकं चक्रितादिव विमर्शिशिखंडिवि
रोधमयूरं द्रोणतादिव परिहृतोलूकविरोधकाकोलं वृषभजन्मतादिव नकुलविश्रंभाहिमूषकं व्याघ्रतादिव मातं
गस्पर्शविमुखसिंहं संप्रतिचारतादिव श्येनभयानभिज्ञवर्तिकं पंचाननतादिव बद्धाष्टापदसौहृदमृगेंद्रं शुकता
दिव भयानापन्नकीरं द्विजसमाजोपजीविद्रुमैरपि धार्यमाणावद्धशाखं कैश्चिदविभिरपि शुक्लैः कैश्चिद्द्रुमभिरपि
पातानर्हैः अन्यैः कृत्स्नात्मकैरपि पातानर्हैः सकलाभ्यर्हणीयैः अपरैर्वशिष्ठैरपि मरस्मसवाद्यमानैः इतरैर्गौतमै
रप्यनभिनंदितशाश्वानंदभावैः परैरंगिरोभिरप्यजातदीर्घतमोन्वयैः कैश्चित्कुसाजितैरपि कर्मसत्वपशुभिः के
श्चित्कुसुमसंदैरपि रामानन्नुरक्तैः कैश्चिदुत्तमभिरपि अकुसुमवर्त्मभिः कैश्चित्सर्वहितैरपि विहितपराकैः कैश्चिद
गस्त्यैरप्यनाश्रितदक्षिणाशैः कैश्चिद्दंडात्तैरप्यप्रामकक्षैः कैश्चिन्ममकरुशीलस्थूलैरपि कृशशुलथामैः अ
परैर्वटुधात्मगम्यातिशयैरपि कुंभीपातैः कैश्चिज्जरभेदवद्धिरपि अहिकैः अन्यैरनेकयुगावसानसादिभिरपि

न·क्रु·
३८
38

अप्रमत्तैः इतैरवनालंबनैरपि शिलीकचूर्णिभिः कैश्चिदतिथिसत्त्रैरपि पलाशिभिः कैश्चिन्निःकामैरपि फलभोगिभिः
कैश्चिद्द्रोणहारिभिरपि च्युतपर्णाशिभिः अपरैर्दन्तसर्वाभयैरपि विहितजीवनाशनैः कैश्चिन्मन्नाहारैरप्यनलैः कैश्चनवंधर
हितैरपि रक्षिपैः अवदाताम्भंतैरपि धूमपैः इतैरकमलैरपि कृतोदवासैः परैरनलंभैरपि शरीरक्रियारहितैः कैश्च
नहिंसानिहतैरप्यात्तदंडैः अपरैराषाढवद्भिरपि श्रिततपस्यैः कैश्चनोपरिगमनोन्मुखैरप्यधोमुखैः कैश्चन पंचाग्निसे
विभिरपि तापरहितैः कैश्चिन्नालीकवृत्तिभिरप्यवराटैः अपरैर्नीरागैरपि मित्राभिमुखैः कैश्चिन्नपःक्षीणैरप्यनिरा
कृतिभिः कैश्चिद्ब्राह्मैरप्यनभ्युदितैः कैश्चिद्द्विलेशयैरप्यनभिनिम्नकैः कैश्चित्रिरपेतैरपि सामप्रयोगाभ्यासगिभि
स्तपोधनैरलंकृतं तपोवनं पश्यन्नेव संपन्नपावनमात्मानं मन्यमानः कृतहलायममानसः संभ्यमानइव ततस्तस्य
दाद्भुतालोकनेच्छयाकृष्यमाणइवाग्निमाद्भुतदिट्टतारसेनाहूयमानइव साध्यायध्वनिना विहितप्रवेशमंगलइव
सामगीतिभिः प्रसङ्गतइवाग्निहोत्रदहनधूमैः पूज्यमानइव मंदारमकरंदविंदुस्पंदिना गंधवहेन प्राविशत् अग्रतो
गत्वा च भवनभंगभयेन वलयिताभिरिव पावकज्वालावलिभिर्बद्धसमयसलिलवासलग्नाभिरिव कमलकिं
जल्कराजिभिरुपशमितक्लोककरसाभिरवगाढानेकशातकुंदाभिर्जटाभिर्विराजमानं अलीकवटस्पवयोः
सहचारस्थानमिवो निषदसिद्धान्तानगणांमालं विश्राणं नवसात्वाकाशमनस्पविसर्गकदिलमलिनस्य महामोह

३८

स्पशाकलयुगलेनेव बभ्रुवोईयेन विभ्राजमानं चिरतरमतिसंनिधानवशेन स्तनांतरालमार्गान्निर्गच्छद्दिसंसर्गादिव
श्यामतामापन्नं कनीनिकाकिरणांकुरनिकुरंबमिव पक्ष्मलोमकलापं कलयंतं विषयांतरसंपर्कप्रमादेशाविंडस
दृशाभ्यां नयनयोस्तारल्यरजःसंसर्गप्रतिबंधककाचावरणाभ्यामिव तारकाभ्यां विराजमानं शारदचंद्रिकावदाते
ईरणापारैर्विभ्रमाविलस्य सकललोकस्य सन्मार्गमिवोपदर्शयंतं दुःखत्रयोपतापमिव शमयंतं मोहांधकारमिव
निरस्यंतं प्रमोदतुरंगोदन्वंतमिवोद्वेलयंतं शांतिकुमुदिनीमिव विकासयंतं कुतर्कोशिकसंसदमिवांधयंतं क
ठिनानपि हृदयचंद्रकांतान्द्रवंतमिव नयंतं चक्रकमेलकानीव घटयंतं वाह्याभ्यंतरकरणसंयमपाशाभ्यामि
व कर्णाभ्यां प्रकाशमानं आकाशावच्छेदिकाभ्यां कर्णशष्कुलीभ्यां जगदनुजिघृक्षारसाद्विग्रहस्वरूपमिव वृत्तं एवं
तं मिथ्याज्ञानवासनानिराकरणोपयोगिना यवफलेनापि तिलकसमेन रमणीयदर्शनेनापि बद्धवेलमनुभूता
लिंगतभावाग्रेण योगाभ्यासस्थाणुनापि प्रसक्तयामकरशाखासंयोगेन विहितागणेयकुंभकेन नासादंडेन मं
डितं अपाकृतकृतिप्रसनानाष्टतरत्नगर्भाणां निरस्तसेतरप्रकाद्कानां विहितलोकोत्तरपदन्यासानां हरीकृतस
हस्रदोषार्जनानां मनस्विमनत्वभावानामविसंवादिभावहलानां त्रुटहीनतथागतभावानां कलिकल्पपाकरण
कृतामच्युतानां वरवाकानां प्रादुर्भावहेतुना किसलयेनेव प्रामाणेकशाखासंबंधेनाधरेण बंधुरं स्मरनाप्रभागासी

त॰क॰
३२
37

न सरस्वतीकराभरणमालासंबंधिनमिवाक्षमालागुलिकानिकरं वंतपःसंबंधकृतसंनिकर्षमिवकुंदकलिकाकदंब
कंवदनोदरवर्तिनेवाङ्मयपारावारस्येवमुक्ताफलकलापंदशनमंडलेदधानंसर्वार्थप्रकाशिकाममलसूत्रलामिवमंत्रसं
हतिंसरस्वतीश्रवणावतंससिंदुवारमंजरीमिवदशनकौमुदींदिक्षुदिशंतंबद्धजडेनवतस्थलास्थिसंचयइनादिव
निम्नमध्यभागेनचित्रकेनचकासंतं स्वभावोज्वलंबहुगुणंनिबद्धग्रंथिंजीवात्मानमिवमूर्तंविद्यासमूहमिवसूत्रम
यंयज्ञोपवीतमुद्वहंतंदामोदरोदरमिवकृतभवनपानंशेषजठरमिवपवनप्राणीयंनितांतसंलिसंकुडिंधारयंतं
सकलाभिलाषपूरणसामर्थ्यशिक्षार्थमागतमिवकल्पद्रुमकिसलयंसिद्धौषधीप्रवालमिवविहितसहजजगदभ
यदानंकरद्वयंवहंतं उपरिगतचरणद्वयेनोरुयुग्मेनजलवासलग्नकमलमिवलक्ष्यमाणं अनेकयुगाभिव्यापक
तपोगणनलेखाभिरिववलीभिःकमनीयकायंगजाजिनेनेवभगवंतमंधकविध्वंसनंकृष्णाजिनेनसंवीतम् आ
सन्नमिवजनितयमंमीमांसकमिवपरिस्फुटनियमंअनघमिवबद्धासनं वर्षाकालमिवकृतकदंबपवनाया
मं शाह्निकमिवनिरूपितप्रत्याहारंश्मशानमिवकृतबहुधारणं वज्रमिवनिर्मितध्यानेसलोकमिवावाधितसमाधिं
वशिष्ठमिवपरिगृहीताक्षमालं अत्रिमिवकृतचित्रभानुकार्यं अंगिरसमिवसंजातधिषणान्वयंमरीचिमिवप्रभू
तस्वरगुरुं पुलस्त्यमिवमनश्चधर्मजनकंसवितारं पराशरमिवसत्यवाचिसत्यवत्यामनोरमं जाबालिमिवलब्धजटा ३२

बंधं विभो उकामिव परिमार्जितशरण्यं गेहं हृदयमिव विभावितपुण्यश्लोककथं याज्ञवल्क्यमिव ब्रह्मवादिवल्लभं
अगस्तिमिव लम्भितात्महार्यदृढिं वाल्मीकिमिव कवीनामग्रगण्यं सोममपि तेजोविशेषभावहेलितहेलिमंडलं तपस्वि
नमप्यदीनं निर्विशेषदर्शनमपि निरस्तविभ्रमं स्कृतभेदनिरासमपि मंत्रकृतामाद्यं द्विजराजमपि तमसि स्मप्रगत
प्रीतिं संततततपसमपि जाड्यहीनं शुचिमप्युष्णांशुमासीलमप्युग्रपानवासनं करुणात्मकमप्यशोकप्रकृतिं सदा
चारमप्यपरिहीणस्थैर्यं योगासक्तमपि विषयनिर्मुक्तं निरस्तमस्कमपि कौशिकप्रणयभाजं सदयमपि हतानानलमष्टक
र्माणं समदर्शिनमप्यदंडधरं अभिनिवेशहीनमपि सदा निर्बंधं अकौतकमप्यस्मितोज्झितं सर्वज्ञमप्यपरिग्रहीतकाल
कूटम् अनात्मभवमपि वेदोत्पत्तिस्थानं जलशायिनमप्यगादं नीरागमपि हरागहतिं माराजितमप्यनंगीकृतविस्तान
वादं सदममप्यभीमं नारदमिव नमप्यनाकलितकलिकालकेलिम् अमक्रमर्यादमप्यतिलंघितानेकसत्समयं अवि
च्छिन्नपुण्यजीवनं जाह्नवीप्रवाहमिव गुडीनां अनुभूतविषमहेतिमध्यवासं भीष्ममिव धर्मानुशासनस्य विष्णुदितयत्न
तमस्कंभनस्य यमिव कलघभावस्य अनवद्यपदमंत्रप्रयोगमिव सर्वयागानाम् विहितसहितभावममृतपानमिव चर
सानाम् विभावितदुग्धवाधेश्मोज्झमिव मत्सराणां गृहीताजगरव्रतं कर्कोटकमिव कलेः सेवितवीतिहोत्रं पूर्जटिललाट
तटमिव कामस्य कृतसंततोद्वासं कमलमिव शीतलतायाः श्वेततपस्याग्रभावं मायमासमिव संतापानां विशुद्धका

ऐश्रायस्थितमिवपातकानां भावितम्भुवनवैरस्यपारावारमिवसरस्वतीनाम् अनभ्युपगतबाह्यार्थशून्यवादमिवरागाणा
नं॰ कृ॰ म् निरुपाधिमद्वैतमिवसञ्चारितानांभगवंतंशूलमदमपश्यत् पार्श्वेचतस्यमहेंद्रपदाधिगमहेतमिर्दयमेथाश्वैरिव
३८ महोच्चलैर्मणिभिरुद्भासमानेनदानवबंदोदीरितदहनविशादिताष्टापदावदातभावेनमकुटेनसकार्यणापंचशिखेन
38 वगौतमविरोधाच्छिरसिस्थितेनप्रकाशमानम् दुर्वासोदत्तशापसाध्वसादिवशोवरीकृतयामंदारकुसुममालिकयावि
राजमाने तस्सैरभाउसाविभिन्नमकुटद्युदितैरिंद्रनीलोपलैरिवमधुकरनिकरैर्गुंजद्भिरुपगीयमानहृद्भवथावदाते
विपुलकृतलंभेनानरागलग्नेनकविविलोचनकुशेशयकुलेनेवानिमिषप्रचारप्रायेणासर्वांगव्यापिनानेत्रसहस्रे
णाभनैःपुरस्तादुपस्थितंवेदमिवशाखासहस्रेणाद्रश्यमानम् कारहतिसमस्मातीयांतरदर्शनादिवप्रतिमदुर्ज्वलता
महामरसमरसंरंभानगीर्णमिवहेतिसहस्रमद्भुमतावद्धकोणिनाप्यशनिनाशतपर्वणापिविद्योतितदानवेंद्रहृद
यग्रंथिनानमविप्रपाथसमयसंबद्धमिवफेनपटलमिवकररुहप्रग्रहमसृणंसमंतात्सबद्धविभ्रता गोत्रोच्छेदज
नितप्रस्नवायाल्ययायमिवप्रतिविंबितंनयतः नीलनलिननिकरंकलयता सर्वैयर्थ्यसम थंकजेमिनिविष्टेघाम्ना
कृतसमवायेनमैनाकपक्षच्छेदानवाप्तिकृतादरशयादिवविहितबद्धवाहिनीपतिपरित्नेमेणाकुलिशेनपरिहृ
मकरंग्रमराग्रपधिनीविकाखेदग्रीविशदितकंजरकरतांभ्यांरिपुपक्षमाणापवनप्रत्यवसानपाटवप्रकटित

ष्टदाकूपतिसरूपाभ्यां वरीयोग्रगणनीयाभ्यामपिपरिवाभिज्ञाभ्याम् भगवद्भ्यां चंद्रचूडच्यवनाभ्यां स्वयमेव वि
भावितस्तंभभावाभ्यां तनयप्रणयादिव निर्मायप्रबकविजयाभ्यां नमप्रणयेनैव विहितांगदालिंगनाभ्यां वि
पुलनादिव देवशर्मदर्पितारत्नाणावगणाभ्यां कृपिपरिरंभानासादहृनदेहनकांक्षेवाभरणमणिभासारंजि
ताभ्यां दंभोलिभृपितामासमप्यभिद्रुताभ्यां भुजाभ्यामद्रासमानं त्रिभुवनभवनाभ्यंतरीकरणगोपुरकपाटमप्य
नर्गलावष्टंभेगिरितटविकटमप्यलव्ध्यसरुजोन्नतवेदनं महासौरभशालिनोहरिचंदनस्यांगरागेणामलया
वलसमाकृतेन संततसमरकर्माभ्यासलग्नेनेव शिलीमुखकुलेन विलसितं वक्षोवहंतं आदित्यमिवविभक्त
रूपंधर्ममिवसकलाश्रयाभिनंदनीयं नरकारमिवप्रमथितादितिकर्णकुंडलं घोहारमिवस्वीकृतपत्र
शरीरसंबंधंबालकमिवसमारव्धसिकतासेतं ग्रर्जुनमिवानुभूतविरोचनभवखरभावं स्वमेरुमिवस्वामि
स्वीकृतजंबूकं तडागमिवस्नायप्रपुष्करावर्तकं चनकालमिवस्वीकृतविचशिखंडिसंभवंगौरवं धाराधरापि
ष्टानारमपिप्रतिनितधनंजयं कौशिकमप्यनभिनंदितविशंकुम् हृदयस्थवसमपिस्थितमभिनंदितकर्णं इंद्राणी
दृदयांभंतरस्थलिमप्यकलघभावं वलशालिनमपिबलारातिस्पष्टवीरभावपाकमपिपाकशासनं नार
दप्रणयिनमपिकृतपर्वतपक्षच्छेदं कृतानाहल्यासंगमपि प्रामद्दष्टभावं त्रिदशेश्वरमपि मरुत्स्वनेतं भवन

नं·कु
३९
39

त्रयाधिपमप्यमरःसमुदायसेव्यं नारायणाग्रजमपिनिवर्हितविश्वरूपंमहेंद्रमद्राक्षीत् ॥ अथससंभ्रमंतदभिवेद
नोन्मुकेनेवमौलिमणिमयूखच्छन्नानावितितरमेवस्पृश्मतलेनशिरसासाभरणमणिप्रभाच्छलेनशिरस्तास्तथा
वद्धदयेनतंदवलोकनानास्वादनचिंतयेवाधोमुखीभवतालोचनयुगलेनताउभावपिहंदारकहृंदवंदनीयौ
द्वावपिववंदाते भगवदभिप्रायवेदिनाचांतेवासिजनेनविहितयथार्हरूपाभ्यर्हणौसविनयंतदभिमुखमा
सांचक्राते ॥ ततोभिक्षाउपजीविनीभिर्मधुयाउपभोगपाभिरपरिचितपद्माकराभिःप्रमादपरिशरिताभिरपांग
पुंडरीकपंक्तिभिःश्रृजयन्निवनरपतिप्रतीकानिप्रत्येकंप्रसरतासरसतोनासीरचरेणावदाततमेनगुणसमुदा
येनेवदशनदीधिति कदंबकेनप्रकाशयन्नाशाःप्रस्पंदमानेदुर्लभवरप्रदानस्पृहासंपन्नसात्विकभावेनकल्पत
रुपल्लवेनेवाधरेणाभयान्मूकीभूतपतत्रिमधुकरकुलैःश्रवणावधूववधानैरिवनिश्चलविस्फारितकुसुमलोचनेरा
श्रमानोकहैरवेक्ष्यमाणोनिजातिक्रमशंकाजातिभीतिभिरिववक्कसमयवशीकृतैर्भूतेंद्रियमनोभिरनुविधीय
मानेच्छोभगवान्स्वस्मदोजगाद ॥ देवकश्चिदशेषधर्मालंवनमाम्नायश्चनिरामयआत्मानदनुसारीस्मृतिसमुदा
यश्चानाकुलोवाःवरोधजनःतदभयफलंवासुखहेतुर्धर्मश्चसारश्चानयंकुमारःआत्मसंबंधमात्रेणसुखेजन
केविनमिववासखर्षराष्ट्रंबद्धप्रयासशोधितानुदयश्चानुपहताःप्रजाःविषयोपभोगनिष्कानींद्रियाणीवबा

३९

स्वार्थीनामपिकारिकलानि शुद्धतरार्थग्रहणोपयोगिनो विचारविशेषा इवानुपहतगतय अपरितोषोपयाया।
कासिद्धयो वा सद्विषयकमनोरथा इवाविसंवादिन्य इति योऽर्थिजनाः अयोगतिसंपादकाभावप्रतियोगिनः प्रताप
विशेषा इव वाहर्निशं दीप्यंतेऽन्वयः लोकयात्रानिर्वाहकाणि सद्व्यसनानीव वा नविदेशाकुलीकृतान्यायस्थानानि
धर्मसमृद्धिनिबंधनं कोश इव वाम्नायानपेतो दंडः संकरनिवारणकारणं सदाचार इव वा नपस्तुतो भेदः सर्वका
र्याभ्यंतरायत्मान इव वा नकलयंति मालिन्यममात्याः प्रशास्तिफलोत्पत्तिहेतुभूता निभागपानीव वानोपकृह इत्यूति
कानि मित्राणि प्रथजन्मजननव्याहृताः खल्वेते धर्मायेकतिपयेष्वेव भवादृशेषु दृश्यंते तद्यथा अधर्मोपहित
मर्मभेदमैश्वर्यं अहंकारकलंकमूर्त्तं विभुत्वं अप्रकीर्णेन्द्रियगणेन तारुण्यमदाम्बुदयाकदर्थितो ग्रामणीग्रामः मनो
हत्यैकरूपावाहृत्तिः फलाभिसंधिनिरपेक्षः परोपकार इति तथाहि ककुत्स्थः संग्रामसीमनि हृष्टमथस्यका
र अनपर्णाकलिङ्गमविचारामकिरभूत् नलो वीरसेनात्मकालीनराज्यसंपदासीत् हरिश्चंद्रो गाधितनयति
रस्फिततविपत्तिमनुबभूव भगीरथोऽसमंजसजनिरभूत् अजोऽरूपांतरापन्नहरिणीविरहादप्यात्मानमजहात्
कार्तवीर्यः सर्वप्रमत्तसहस्रदोषआसीत् जनकविशेषः करालतां न पर्यहरत् अंबरीषः सुदर्शनेन ब्राह्मण
मवहेलितवान् सगरो बाहुविरहितप्रवासीत् उषंगुरूपदानवीनतयोऽभवत् भरतः शकुन्तलोपहितभूति

त·कु
४०
40

स्मृत् संवरणपत्नी श्वरस्येवप्रथोमापकृतः संवरणायोग्यजन्मैवावर्तिष्ट स्तुग्रः स्वीतमनुभूतवान् मरुत्तः सं
वर्तमथितसमस्तंतरासीत् ॥ धनेवेयंधरापया विरामस्तुमांधारयया तिप्रभृति महामहीभृतां समानकलः पतिरा
सादितो क्षिपारिमंडलभृतोपि महमरास्तेपरमाणावो ये भवदीयकलेवरावयवानां समवायिनः गुणावस्तग
णानाहीस्ते गुणाये भवति भजंत्स्वगुणानं स्मकृतभोजिश्रुत्वत्यानां वनदेवतानां नयनानि येरति विराङ्गोश्यर
वदेवः स्वविषयतोनीत इति विरराम राजा तु विस्मयानंदाभ्यां युगपदुपरुद्धवृत्तिः स्वदेहमुपगमात्स्वरूपसिद्धिंम
समानेनैव प्रमोदाद्बहिः प्रसर्पता विज्ञानविशेषेणेवासंतमसलेनरदनेंडकौमुदीहृदेनरागातिशयवत्तयानी
रागस्य महामनेरयतोभयादिवषेपमानेनानधरपुटेन प्रमदसमासादितगद्गदभावयावाचा शुद्धिनिराकरण
मप्रभृतयेवमारभ्यावभाषे भगवन्योगजधर्मसंनिजमेनलोकिकसंनिकर्षजन्मना च प्रत्यक्षेण गोचरीकृतपदा
र्थसार्थतत्वानां भवादृशां पुरतो निःप्रयोजननतशक्तिविरहाभ्यामवकाशएवदुर्लभमस्मद्वषां वचनरचनायाः
भगवतो निभालनेनास्खलमतरेण विभावितात्मसंभावनैव केवलं तरलयति महदाश्चर्यगो हि जनयतिद्वद्वजन
स्यापिश्रात्मसंयोगरवमनसोज्ञानवत्वाभिमानं एवंभूते च विषये किं निवेदनीयम् इदं हि श्रुतमुपपादितस्पर्शान
ईनमात्मजजन्म प्रशंकनीयो निष्पागमः अपरिलुप्तावयवो युद्धविजयः इतरानिरूपितमैश्वर्यम् अपत्रमात्रोप

४०

भोग्यंफलंज्ञात्वासंतापोभयरहितःप्रकाशः प्रमाविर्भूतजीवन्मुक्तेर्वर्षं प्रमथितपाथोनाथंपीयूषं पदस्मादृशैर्भ
गवत्स्मरणाद्वयसात्साक्षात्करणं तत्राप्येवंविधानामाम्नायानामिवप्रमाणानपेतानांमंदाकिनीप्रथमप्रवाहाणा
मिवमर्त्यलोकदुर्लभानांराजरहस्यानामिवमंत्रस्थानामाविर्भावभाजांप्रमाणानामिवानाश्रितदोषाणांपरमम
हत्त्वभूतानामपिसद्भूतिभाजांमर्यादागतानामप्रतदिष्टाम्लकानामन्वयात्प्रभावकानामपिनिराकांक्षाणामास
तिमतामपिगिरांहृदेवर्तमानानांयोग्यानामपिविपरीतमशक्यानांप्रसादपरिष्कृतानामथः कृतस्तथामधुरभा
वानांभावितानांभाजनत्वं तथाहि प्रणयप्रकाशनमात्रमेतदितिविषयसद्भावमापेदानंतदभिनयमात्रमितिप्र
योजनाभावपराहतं प्रमाणसिद्धमभिहितेप्यदभिहितमितिद्वंद्वियजमपिस्मृताशंकनीयम् निःप्रयोजनमेवोक्तमिति
वशीकृतमनस्तद्भावनीयं निरभिधेयमिवव्याहृतमितिभुक्तजयभाजिविपरीतं यथाकृततात्पर्यकमेवेति
स्वीयतादृग्गुणाभावप्रमत्तबाधितं मधैवामघाष्टहीतमितिप्रवथानाधिकाबाधितंएतादृशफलदेहतत्वदृष्ट
मस्मास्वनास्तीतिश्रवणमानंभगवद्वेदवाणीरहिततादृशानुमानेनबाधितं नदेवमपरिच्छेदवद्देवद्वयंकेवलम
गाधस्तथारूढवीचिनिचयावगाहनमेवकरोतितनमनागपिकश्चिदस्यप्रभवति इतिमद्दितवाचिश्वर्वदेवा
वतिष्ठमानेराजनिबद्धतरमनेहसंसंनिहितत्वमस्मदमानस्वोपहताहंकारोमहामनेलासस्तेजसाद्वाहोण

त॰ क्रं॰ ४१
41

महसां महिम्नाभिहिरः समाकरोहरवारमहरिन्महीधरं जाततनकिरणा प्राङ्गुर्ग्गोचसंध्याः ददर्शदकणावंदिवसोदिन
करकराभितमायादिवः सेदविंदवश्चवतारकाः प्रादुरभवन् प्रकृहूतविरहासनायाः प्रलोमजायावेदनानिवेदनाति
र्थांतमालदलपत्रिकेवघनसारसरसलिखिताक्षरश्रायाः सर्वस्यांककुभिप्रादुर्बभूवतारकादंतुरांतरातिमिरलेखा
श्रयसांधिवेलक्रियानुरोधादुत्तिष्ठमाने भगवति शूलिसमदेकृतप्रणामौ प्रकृहूतमहीभृतौ समं चित्रभानुनाम्नात
पोनिधिनाम्नातदंतेवासिना निवेदितस्यकस्यचिदाश्रमतरोर्मूले विहितयथानुरूपकर्माणौ तन्निसृष्टेनवन्येनफ
लमूलादिना संपन्नाभिहारैः सर्वहृन्नाभिः कथाभिर्गोष्ठीमनुबध्नंतौ पीयूषमयीमिव नां रात्रिं विभावरीमतिवाहयांब
भूवतुः अथ मेदुर्वैजयंतजटिताकणमणिप्रभाप्रवाहस्य प्रादुर्भावमपेशुचित्तपापचयोपचितपाटवे पाटलिम्नि
विडसरोवीचिनचयांतरालावगाहनसंजातजडिमनि चक्रवाकमिथुनमूर्च्छापनायिनि नलिनदलविबोधनवि
धुयभावपरिचयार्थमिवपरामृष्टपुरंदरालोचनसहस्रेवहरतिविभातिकेगंधवहे भाविहरिसंनिधानभयादिव
व्योमविपिनादपसरति तरलसमुदाये तिमिरकासरकुले वहिमगिरिगुहाशृंहोदरशून्यमाणप्रसरति साध्याप
धनौ नियमानुष्ठानगिरिजिकेषुदीरकंटेशिवप्रसूतेथ्यमाने षट्पदवीथिषुवडसमाथौ भगवति शूलिसमदेषुकृतनय
नदुर्भगेप्रादुर्भवतिभवनचंद्रबिंबाविताम्भेषुतिमिषस्तकुमदेषु प्रसरत्यातपेकृतयथोचितक्रियाणादेवे

४१

नराजशोखरेण विज्ञाततनदं तर्द्दमिदिव्यतनदेशावलोकनाकौतेणावासमेवैकवाक्यतया वत्सात्रपरीत्य यैस्तपो
धनानन्तुलंघ्ये यैस्तदभिलाखानन्तपश्चन्नाश्रमसंबंधिनो वनचराननोकहौश्चाप्रमाद्यत्संभाव्यमानास्मतिकेभ्यः कु
रङ्गभावेभ्यो दिव्यमतेभ्यो विहाय साहसं चापलं चेतो नातिदूरे कृतार्थयकौतूहलमित्युक्तातः कुमाराश्चित्रभा
नुः शिरसि निधाय शेषाम् इव तन्निदेशं ततो देशादेकपदं निरगमत् अतिक्रम्य च तपोवनं कुलकलाकुलेन
तमालमालामलिनेन कर्णिकाररसवर्णाभरणकृतवर्णकेन स्फुटकुटजजटिलेन गंधफलीसंबंधकृतप्रदीपा
नुसंधानेन वंजुलपुंजप्रसंजितमंजुलभावेन संततहिंतालसंतानेन नवलीमालविकुलकवलीक्रियमाणमहोमा
लम्भतलपतिततालफलशकलेन विकसितकेतकीपरागानुक्रियमाणकर्बुरेणमत्तमधुकरातिलंघ्यमान
कुरुमिततिलकेन लवलीलतांगीकृतलवंगतरुसंगेन कुरवकाङ्कुरकृतकुरुविंदांकुरेण गोमेदकोतिकंटका
यमानकुरंटकेन कोकिलकुलकुहरितफांकारेण सिंधुवारस्तवकविहितमौक्तिकसंस्तवेन कपिकपिलकपि
त्थकेन निर्यन्नसंतानारब्धकलकलाडंबरास्फुटडुंबरफलेन मन्नेनेव दर्शितत्वाकृणा श्रीष्मेणेवापोदको
ल्लासेन गमेणेवाविर्भूतकुशेन प्रसन्नेनेव दर्शिताभयेन दाचेव विशदितानेकगर्भतासमुद्रेणेव प्रकाशित
विश्वकेन प्रियेणारण्येणेव ष्टनाजमोदेन संदावनेनेवाविष्टगंधमकृतस्तुरभिणा सहस्रेनेवानार्यतिक्तोदय

त·क्रं
४२
42

वना कलिकालेनेवाकलितरुइदारकेण सिंधुतीरेणेव दशाविशालंकृतेन भिल्लेणेव दृष्टसमुद्रांतेन त्रिपिष्टेण
तीर्थप्रयाणेनेव मह्यमानलोमशेनउदधिकंठेनेव दृश्यमानविद्रुमलतेन नगरेणेव हट्टविलासिनीशालि
ना स्वर्गेणेव प्रेक्षमाणरंभेण गजराजेनेव पृष्ठतच्छेदावेरेण नास्तिकेनेवस्थ्यग्रोकाश्रयायिना मद्यालसासं
तानेनेव सालकैण स्वर्णकारेणेव विरचितरुचकविन्यासेन द्यूतगृहेणेव संगतकितवेन कामुकेनेव सहच
रीसंयुक्तेन गोद्वारकर्कटकविह्वचरणमर्कटचेष्टास्मयमानविद्याधरेण वनदेवतागीताकर्णननिमीलितकुरंग
केण वनावनाकतिपयनलपरिच्छिन्नमध्यानंगमागुरतःकेतकीकुंजपरागसिकता भीरजनशर्कराभिरिवक
रंविताभिः कोकमिथुनविरहदहनकणिकाभिरिव प्रसूतिगर्भाभिर्दिनेशरथभूयावस्थिताभिः समुद्रगमागताभि
रिव वडवानलबालहेतिलेखाभिः कश्मीरजरजोराजिभिरिवः स्मरमिथुनक्रीडार्थमास्तृताभिः प्राभातिकभास्व
रभाभिरिव कमलवनानुरागेण स्थिरीभूताभिर्विद्याधराभिसारिकाचरणालक्तकलेखाभिरिव लग्नाभिः प्रवा
लपंक्तिभिरिव रूदसमुद्रादाहृतिर्निर्गताभिः शोककलिभिरिव तीरतरुपतिताभिः कलहंसकुलविभ्रमविधायि
नीभिः कमलकिंजल्कराजिभिरिव मंदमारुतविधूयमानाभिः कनकवालकाभिः परिष्कृततीरंतमसिनीभिरि
वतिमिरप्रायाभिर्वलाहकावलिभिरिव चपलांतर्भावयोग्याभिनमोवल्लिभिरिवापिहितदिगंतराभिर्धमाव

लिभिरिवदर्शनानन्तरूपाभिः राजपट्टमेगाभिरिव वनदेवतानुरूपाभिः प्रलयांधकारावयवालिभिरिवनामादि
तनेजोभिभवाभिर्विधुंतदरसनाभिरिव निरुद्धभास्करप्रसराभिरज्ञानशक्तिभिरिवावरणयोग्याभिस्तमालवीथी
भिर्ग्रथितपर्यंतं प्रतिबिंबच्छलेन तलभागगवेषणार्थमिव भिरिववेनसन्तरुभिरुपशोभितोपांतं अनासादिता
योभागेन महावराहेण वराहोनरापदेशाद्दिहितकायस्थहेनेवावगाह्यमानं स्नानार्द्रकलेवरावलग्नकेनकीदृलिथव
लैर्गन्धसिंधुरैरदभ्रैरावतमिवलक्ष्यमाणं पंकसंकरह्रियमाणीतकायं कालिमशालिभिः काननकासरकुलैः कलितका
लक्षंपुटकिनीपलाशपुटपातिनीः पयोविप्रुषो मकरध्वजसंध्योदयानं कोकनदच्छदच्छायविच्छुरिताभिश्चताभिरे
व विद्रुमवल्लीभिरिवावलीढं वारिविहारिभिर्मदवेमात्रदर्शनीयैर्मत्तरुणीरुदैः अवसाममुक्तसिंदूरमुक्तमिव विश्रा
णं महानापसान्वयकुंजरकुंभसंभवमदप्रवाहानिवेकैकेनकल्लोलेनप्रक्षालयंतं सम्मदयमिव सर्वेषां समुद्राणां
प्रकार्यमिवयावतां जलावयवानां पयोधिपानप्रमृत विस्मारकं द्वितीयमिव निवासास्पदं वरुणस्य उदन्वदाच
मनाभिमानखंडनोपायमिवागस्त्यस्य समापदुदयमिव सच्छभावस्य समाहारमिव शीततायाः प्रत्यादेशमिव निदा
घदाहानां अनवरतमच्छतरताफेनपटलेनांभोनिधीनां गांभीर्यमिवोपहसंतं संततमस्मतद्विरस्थनैतैस्तरंगकोणाग्रा
तैर्जलधिविजयोल्लसदंडडिभिमिव वादयंतं दुर्योधनमिव प्रख्यातानेकशाकुनिकयंभीष्ममिव शिखंडितबर्हिणसि

तं·क्रु·
४३
43

तपत्रोपशुष्यमाणामंसिन्धुस्थकं द्रोणमिव प्रभंजनोद्धूतपार्षतप्रहारस्खल्यमानभारद्वाजं भीममिवागणितांकार्पमानव
कंकोलाहलं कार्पमिवोत्कूजितकालपृष्ठं निदाघदिनमिव दृश्यमानमल्लिकोल्लासं वर्षासमयमिव कादंवप्रसवकरंवि
तांतरं मैनाकमिवाकलितक्रौंचं समरमिव संजातशिरासंयोगं ग्रीष्ममार्गमिवोत्क्रोशमार्गगामिपृच्छ्यमाणोपवनशा
लंकालिकाशरणमिवोपक्रम्यमाणकमठवार्तं नदीप्रवाहमिव कर्कटसंक्रांतिरजनितरजोयोगं उपरक्तचंद्रमसमिवा
न्वितश्यामावयवपुष्करान्कासंगपुंकं वनमिव दात्यूहकुलानंद्यमानं कुकुभैः समिव बहुमद्गुरूपशोभितं तार्किकमिवावि
र्भावितानेकघादिमंगं वार्षिकदिनमिव चित्रशिखंडिमंडलावगाहनोपहितनीरस्थानं मिथिलाप्रदेशमिव कुशध्वजकर
काभिमर्षणहृतशीतांगजीवनं वासवमिव सर्वतोमुखसंभृतबालखिल्यांजलिसहस्रं भवभूतिकाव्यमिव प्रसन्नेतः कल
हंससेव्यमाननालीकमकरंदमाधवं सत्यवहनविहारमिव सावित्रीकरपृच्छ्यमानानेकप्रसन्नं रेवाप्रवाहमिव सहस्रक
रसंयोगेनापि अप्रमकनर्मदानुरूपमावंकपणादामिकमिव विसमयाम्यवहारविहितातिथिसत्कारं कर्षकमिव जलथा
रामिकपौंड्रकं श्रावणमिवोन्मज्जदश्वमदयितास्फालितप्रवाहं शरन्नदीपुलिनमिव भैरवद्दृश्यमद्दर्षणोह्लोलवनसहस्रस
हं महादानप्रकरणमिव हिरण्यगर्भरथचक्रांकप्रचारयोग्यं मीमांसाशास्त्रमिवोद्भावितमहेश्वरमज्जनानुकूलप्रमाणं
महाभाष्यमिव मुनित्रिमिताकलितसर्वदाक्षेपं तंत्रान्हिकं केवलजलमयमिव ब्रह्मविवर्तभूतांतरहीनमिव प्रकृतिपरि
४३

णामं अनवस्थामिव वारिपरंपराणां कैलासारंभकपरमाणूनां संततहरमौलिचंद्रकरसंयोगेन जलीयतयापरि
णतानां कार्यमिव स्थलजलसमुदायं प्रतिदर्शमर्कसहवासेन द्रवीभूतानामनंतानां चंद्रकलानामेकत्र संकलि
मिव सुधारसनिस्रोतं सर्वानुवादमिव यावद्ब्रह्मांडवर्तिवारीणां समुद्रांतरमिव सप्तभिः समुद्रैरेवावयवत्वमापन्नैरार
ब्धं गगनस्याश्रमेष्टस्यन्नानामनिर्वचनीयानामनेकेषां जलानां समुदायमिवैकत्र विन्यस्तं आपादकमिव प्रकृतिप्रसि
द्धस्यापां सर्वतादात्म्यस्य व्याससमिवागस्त्यपानभयेन निगूहितानामनेकेषां पयःप्रवाहाणां कोषमिव भविष्यदंबुसर्गा
णां निधानमिव पुष्करावर्तकपरिशरणपर्याप्तानां पयःप्रचयानां संपातमिव विराट्समूहस्वरूपमुत्सर्जदिव त्र्यम्बकमो
त्पन्नस्वेदबिंदुवृंदानां राशिमिवादिसर्गोत्पन्नानां संभसां कूटमिवासंख्यानां ब्रह्मांडसमुद्राणां जामदग्न्यशरोत्सारितमि
वोदन्वदेकदेशमवयवांतरसंयोगेन महत्त्वमापन्नं समुद्रांतरमिव मत्स्यावतारस्य नारायणस्य यथास्वैरविहारा
र्हं जलमयमिव भगवतो भर्गस्य नित्यं शारीरं बिंदुप्रायसरोंतरत्वेनात्यर्थसंहतं बिंदुसरोभिधानं महापद्माकरमद्राक्षी
त्॥ अचिंतयच्च चेतसा अहो ऽस्मदयस्यास्मदर्थांतरानुबंधिनः स्वभावः प्रथमतस्तावन्मानुषसंचारानर्हसदेशस्था
स्य दर्शनमसंभाव्यं तत्रापि मंत्रकृतां तपोधनानामाघस्मरामरशोचिरंकुशसममालिकापरागकृतोपरागपदन
त्वस्यथादीधितेर्महातपस्विनो भगवतो गृत्समदस्य महेंद्रेणासहितस्य दर्शनं न त्वत्र च वेदसमानोदर्याणामतिपाव

नानोस्मानुग्रहाणामभ्यभिचारिणां तत्त्ववादानां समास्वादनं ततोऽप्यस्यैवंविधस्य महासरसः साक्षात्करणं फलितमे
वमेतद्रमणीयावेदसाणास्मरहयानारत्नमूलिकापिसादिष्टाफलपर्यवसायिन्येव संपन्ना अहो महत्त्वं सरसः इदं हि साक्षा
त्क्रियमाणमप्यथ इयत्तयापत्नावतः प्रकर्षस्य किं विभ्रम उत स्वप्न आहोस्विदिन्द्रजालं किमुत मायैवैवंविधैर्विकल्प
शतैरप्यतिप्रमाणेष्वात्मानमासंजयति किं पुनराख्यायमानमनुमीयमानं वा अतस्त्वतरस्यैवैवंविधमहत्वप्रति
पादके वाक्ये योग्यताज्ञानं अनुमाने च दृष्टान्तसाध्ययोरप्रसिद्धिः अहोः पर्यन्ततत्वं पयःपरमाणूनां अपर्यवसानं च तदा
रम्य इदमस्य ममपेतदन्तरोधादेव जलमंस्यावयविनिविहितं विधिना अथवा नित्य एवायं स्थलजलविशेषः अन्यथैता
वतामवयवसंयोगानां जनने नैव विधानान्तरायः पर्यवसानं स्यात् तथा च द्रव्यान्तरस्पृष्टेः को वा अवकाशो भवेत् सति चा
स्मिन्नगस्त्यमहर्षेरपि पानमशक्यं नु पूर्वसमुद्रा अपि भिः कालकैस्तस्यान निबंधना विपत्तिरूपाना अहो माहाभाग्यं मं
दराचलस्य येन सरसङ्गंभीरभावपरिच्छेदप्रतिष्ठां प्राप्तवान् अस्य हि गांभीर्यलेशोऽपि तेन परिच्छेत्तुं न शक्येत अहो हस्यव
हन्त वेदादनिश्चितो ग्रे बालभावो यः समुद्रं प्राविशत् अत्र हि कृतप्रवेशोऽः थर्वमतिनापितोस्यापायितमशक्यत ममैव
प्रतिफलकैतवेन प्रविश्याभ्यन्तरं स्नानावसरलग्नशंकरशेखरायमाणस्मथादीधितिकलाविगलितपौरुषावयवस
मदायमपादायथवलपतेयमर्दोधितिः शर्वपरितोषणं वर्द्धयति रोहिणीरमणं नूनमितपवमशवमणालिकाप्र

णालिकाभिहतस्य निर्दयमम्भोसिरजनीकरो विध्रुकांतदष्टाधरः कंदलयति वारिनिस्यंदबिंदुसमेथयति च प्रस्वेदयमद
न्वेतमिति नूनमेतन्निर्माणाभ्यासोपयोगिनो हस्ततलेखोपकविधेरुदयश्च इति अथ संतापातिशयात्तु रूपं शोढिमानम
प्राप्तवत्यपि पतंगे तद्गुणानुरागेण गंधगजकलभइवावगाह्यजलदेवतामिवंदन सर्वकं तदारिष्टहीनाचापनीयतत्र
ममतरस्मातिशायिनातेन रुहीनाच चकोरस्येवेंदुदीधितिंदं उमस्पृणाभिमणालानिरामणीयकातिरेकाक्रंदकलोकनस्य
हयाः अनुपहस्यमानोऽप्यवसानेश्वरूपसर्पणानरयारयारूढयाधैर्यमाणोजातसंकल्पमतस्तत्रापि हरिस्तनदीयतटपरि
सरसालाकारेणेपेताः सर्वकंतत्रततत्रप्रतिपैश्वदाश्चिरभावरमानघोषितासतद्रुमित्रवीतविश्रमोवश्राम ॥ अथ कौ
बेर्यां ककुभि निरंतरलग्ननिविडपत्रतया पर्णशालायमानस्य जलधरवृंदमलिनस्यापि शुचेरपिचादन्नवर्षातपाव
काशस्य तपोभ्यासादिवोर्ध्वमावेस्यापि स्थविषमस्कंधसंस्थानस्य बहुफलस्यापि कर्मरहितस्यानेकप्रसवस्याप्यनपह
हीनस्थानैः पलाशपरिहृतस्याप्यशोभमदर्शनस्य प्रभूतकोटरस्याप्यकांडोपजातदर्शनस्य द्विजगणोद्घुष्यमाणानेकश
ब्दस्यापि व्याकरणमशाक्रस्य परिचयसंभृतविश्रंभैरोमंथायमानैरेणशावकैः परिहृतपर्यन्तस्य कुटकिनीपलाश
प्रायदेवतासभाजनोपकरणभाजनपरिष्कृतमूलस्य छायातो वहिरातपप्रकीर्णस्नानवल्कलस्य महतः सहकार
नोकरुहस्य तले श्रियमिव बहुपग्रासनां प्रतिष्ठापनीयदेवताप्रतिमामिव तत्कालोन्मीलितविलोचनां हरिमूर्तिमिव भ

तं·कु·
४५
45

जंगदृष्टिविषयमिववर्तमानामनपहितविकारंवशीकृतमानसमिवयौवनंदधानांरागमयमपितपस्यप्रतिकूलंवहिर्व
ल्कलमिवांतरेपिविषमविशिखंवहंतींकालस्पृहीनंसरोजलमिवपावनंगुणगणंविभ्राणां निवसितारुणावर्णव
ल्कलतयाजांगुलनदमयींवीरुधमिवोद्भिद्यमानवालपल्लवांतपस्विनिरतामपिखिन्नप्रायाकारांविगतकवरीसंनिवे
शाभ्यासेनकेवलंसमदायीकृत्यस्कृतधूर्जटिकेनत्रिषवणस्नानादस्नकार्द्रभावेनकेशकलापेनमदनचामरेणेवप्रयो
जनाभावादावद्धग्रंथिनाशोभमानांधूर्जटिक्रोधोपर्युद्दग्धस्यमन्मथस्येवनोभस्मावशेषकणसमुदायेनेवतदुज्जीव
नायवद्धेनेंदुमंडलस्पर्धयाभिषेकमेकत्रसमाद्धतेनभस्मपुंड्रकेणविभूषितभालस्थलांमिंधैर्यावद्धतयास्मकतारस्येनापि
स्वभाववशात्सरिस्रवेनचित्रविलिखितेनेवचिरान्मुक्तांजनशलाकेनापिकनीनिकाकांतिसंकरात्कलितकज्जलेनेवे
नेवनयनयुगलेनलक्ष्यमाणां अभंगुरसंगतिलाभायतपस्यतेवशीलसंदादागतेनचक्रवाकमिथुनेनविसृक्तमस्का
कलापम्रणालोपयोगेनवल्कलोत्तरीयांचलतिरोहितेनस्तनद्वयेनविरोचमानांचंपकमालामिवातपपरिक्लिष्टां प्र
दीपशिखामिवपवनेनाघूर्णमानां कांचनकमलिनीमिवतडागादुद्धृतां सहकारमंजरीमिवस्वाश्रयविस्रस्तां सर
स्वतीमिवदुर्वासःशापपरिभ्रष्टांरतिमिवस्मरनाशरविरहदूनांदमयंतीमिवनलविनाकृतां सत्कवितमिवानभिज्ञज
नसमाजेप्रथीयमानां स्मृतिमिवसम्यगनुद्धद्धसंस्कारां सालालकारिणींवृद्धिमिवविशिष्यानवगाद्यमानप्रकारांप्रसरे ४५

तीभिस्तपःपावकरेतिसंततिभिरिवकाश्मीरजरसमवर्णाभिःकायप्रभाभिःधवलीतालोकेशसाधसविधीयमानदह
नप्रवेशामिववेदवतींकांचनारंभकैरिवचंपकभागैरिवकुंकुमरसमवायैरिवमनःशिलोपादानैरिवावयवैर्वि
रचितारंभांपरनिंदानिस्पृहतयासमशीलतयापरिवादिन्यासमाश्रितपार्श्वदेशांद्वितीयेवयसिस्थितामप्यद्वितीया
वस्थांसकन्यामप्यजातचापलसंबंधांकाममपिकम्मकाममपश्यत ॥ कुतूहलाकृष्यमाणमानसस्थानतिहृदादेवस्थिता
तत्रयनपातयोग्येप्रदेशेविनयावनम्रेणशिरसमाननावर्णाक्रमसमोपहारमिवचूडामणिमरीचिवृंदेनलिपन्प्रणा
नामा साक्षहृहर्वेणश्रूयमाणादप्यतिशयभाजातस्यानुभावविशेषेणसंजातगौरवास्वागतमभ्यागतस्यात्रा
स्तामनुगृह्यतामयंजनइत्यभिधायपल्लवमयमासनंतस्यादिशंतीपुरतोभृंगारदारुमयं कोकनदकोरकमिवक
रकंवारिशर्णाविन्यस्यंतीप्रोल्लसद्भिर्नखमयूखजालकैर्मृणालदंडावेडानिवश्जाहेतोरुपजन्महार विद्याभाज्ञस्त
भगवतिकृतमभिनिवेशविशेषेणादर्शनप्रसादमात्रपरिणावितेऽस्मिन्जनेनिःप्रयोजनमेवोपचारांतरसंवा
दस्तथारससंपन्नसोहितेचपुनरुक्तमिवाऽभ्यवहारांतरमितदीर्घशिष्यइवविशिष्यविनयादविनाभूतःसंनिहि
तपवभृतलेकृतप्रणाममपषीदत् अथसार्द्राम्भुस्थानविधाकलितमन्नरीयवल्कलंकरुहमरीचितनमिव
दोसिस्थिरीकृतमिवकरेणावामेनविन्यस्यंतीदक्षिणेनचविवक्षयाविसंदधानंविंबाधरंदशनदीधितिकदंब

त॰ कु॰
४६
46

दंतवितंतिरोदधानानद्दर्शनसंभ्रांतमादरातिशयाभिर्गतकामंमनस्वनिरुंधानानाविमर्शविनिचयेनदृश्यमानस्मिते
वचिरकालनिरुद्धायानिर्जिगमिषंत्याःसरस्वत्याःश्रमापनयायकमलातपत्रमिवकुर्वाणानिःश्वाससौरभानुबद्धालि
मिलितंमालाभिर्गुंजितमिववाणाविधीयमानवाग्देवतानासीरामहाभागप्रथमोपगमध्याश्रमप्रदेशोयोलोकोनराद्रुमा
वेनभवतामसमाक्रांतःकृतार्थानिवनदेवीनांनयनानियेषांविषयमायुष्मतासमासादितंफलानुबंधीममापितपः
प्रयासोयेनभवानतिथिरुपलब्धः नचास्तितादृशीशक्तिरस्मारणपवासिनोजनस्ययेनानुरूपसत्कारेणांतःकरणंपरि
तोषमासादयेत् दर्शनमात्रेणचानुगृहीतेचास्मिन्जनेऽनुग्रहांतरमावर्तयतुमहाभागःश्रुतंमयामधुमालिन्या
नामप्रियवयस्यायावनदेवतायाःसकाशात् यथामहाभारतस्यवसुपर्वस्यदक्षिणेयेभारतेवर्षेमगधाधिपतिरपरउ
वतघाराट् दानवभयान्तराणादेवनारीणांवाष्पवारिप्रवाहावग्रहोदेवोराजशेखरास्ससंकुमारेणचित्रभानुनाभग
वतोऽहृत्समदस्यपादमूलमुपपन्नश्रुतितदनुसारेणचानुपहतशक्तिनाकुमारेणोवतेनकुमारेणैवभवितव्यंमहाभा
गेनेतिममाध्यवसायःप्रादुर्भवस्यथार्थकतायामर्हतिप्रवेशंनवेतिनिगद्यव्यरमत् ॥ सत्वदेवतानामपिविस्मया
थायितानैलविंडेनेवसहसैवसर्वतोमुखंप्रसरतानेनधूमांतेनसंपन्नपरितोषोभगवतिकथंवामहातपसांमनोवृ
त्तयोविसंवादिन्यःसम्भवंति तथैवेदंयथानिरूपितमार्ययाप्राग्भवीयशुभकर्मणांवल्लयमेवंविधोविपाकोयेन

भवादृशैरप्यनुग्रहगोचरत्वमानीयामहे स्मेति च महत्त्वसमवायेन त्वत्कालोपनतोपि शाठ्य इव तदानीमेव दूरमपसर्पति वि
स्रंभः अप्रगल्भमहत्त्वसंयोगे च दत्तानमिव सहृदयेव समनुप्रयुज्यते तथापीत्थम् संजातप्रसंगं च संकुचितमपि बलादेवोल्लास
कौमुदीव कुमुदकोरककोदरं समाह्लादयन्ती प्रविशति मानसं दुर्लभवस्तुस्पृहा शुद्धमाणे च दृढदयेन द्वारा इव सम्यक्का
ल्मकरस्यावेशे श्रो विमावर्जितः प्रविशत्केन वा वारयितुं शक्यः सरलभावः गुरुगृहादवरुद्धं चक्रवर्तिहृदयमिव मनो बला
त्प्रविशन्नपि भिन्नस्थितिविविरोधिभिरवसायत एव विवेकः तदियमार्यादर्शनाद्भुतप्रसंभावनातिशयात्प्रकर्षकोटि
मारूढा यथार्थतां लाभं सहसा कृतास्पृहा प्रेरयति मां बलादेव प्रष्टुं समस्तस्यावदयं देशो मात्रपाणामविषय एव अ
यापि सृष्टं तेनान्नमीयेन तथापि दिव्यनाम्यभिचारिणा आकृतेः प्रमत्तमेव प्रतिकूलमिति निभवत्येवात्र भवत्या
मात्रपजातीयतत्कोटिकाशंका तत्किं वद देवमेव बहुताची स्वरूपयोगपया भगवत्या गंधर्वकुलमनुगृहीतं उत पद्मा
वत्येव मनोहारिकया सल्योकृतात्रगम्यमानया विद्याधरवंशो विभूषितः अथवा शर्मिष्ठयेव वार्षपर्वण्याभित्रयादा
नवान्वयो वर्द्धमानमानीतः आहोस्विद्देवयामेव कालाविचितजन्मना अस्य विसंतानः सनाथितः किंस्वित्मदयंमेव कृ
तशाकुनिसहचर्ययात्रमकुलमलंकृतं उत देवत्वमेव जननान्वयेन स्वीकृतं कंदरमालिकया देत्यान्वयो
मंडितः अपि चेह स्थावंडः रवोभावश्चेति शैशवरूपाथौ तदर्थमस्ति विषयोपधर्माधर्मावसावो नत्रमोदस्वरूपोऽङ्गः

नै॰ कु॰ लोभावस्तत्वस्मात्साकारमात्राधीनः सच श्रवणाद्यायत्त इति तावदास्तां स्वविंत विषयसंबंधपराधीनस्तत्कर्षापकर्षयत्र
४७ स्तस्वरूपतः कारणतस्त्वनेकविधं तत्र प्रायेण कस्यकानां गुणवति भर्तर्येवाभिलाषो भवतीत्युत्कर्षसिद्धं तत्र भवत्या
47 प्रार्थ्यमानोपि दुर्लभ इत्यसंभाव्यं न किंचिदपि इव गुरुजनात्तद्रोधेन तदप्राप्तिरिति तदर्थमपायांतरोपक्रम इत्यवि
चारितरमणीयमेव तथाहि अनुरागस्थानं हि विषयतया सविरुद्धविषयतया वा गुरुजनः प्रतिबध्नीयात् तत्राद्ये
भवादृशीनामनाशंकनीयं अनर्हता हि ज्ञात्या कर्मणा रूपेण वा स्यात् सत्यपि वा तपसापि तामप्यपि तच्छंकाते इत्य
रूपाये स्वहितमपेक्ष्य तात्पूर्वकारितायामेव पर्यवस्यति द्वितीये तु विरोधनिरासद्वारा सत्यपि तस्मिन् गुरुजनस्य विवा
हमहात्माधायकतया वा संभवदपि विरुद्धरोधनिरासोप्युपायवदपि विरुद्धपरिग्रह इव गुरुजनानादरपर्यवसन्नत्व
सा मैवं तद्वा तादृग्वा न कश्चिद्विशेष इति न सद्दयाशंकारोहणार्हम् स्वाभिलषितस्य वस्तुप्रार्थनकाम्यया ऽयमे
नावान्यया स इत्यपि शिरोवेष्टनेन नासास्पर्शान्नातिरिच्यते स्वानभिमततायां गुरुजनेन दीयमानया शरीरत्यागार्थं
तपोभ्युपगतमित्यन्यथा यासस्या ध्येमहत आयासस्यांगीकार इति तदेतद्दुःखिलाभवत् इहैवाभिमतं केचिदृत्तसं
स्यात्तदसिद्धेर्नातादृशकर्मारंभ इति सोयं शांतिकर्मणि वेतालाभ्युदयः तरितितरमभीष्टमनासादयंत्यादीर्घकालं
तत्पतिफलमेतद्गृहीतमिति त्रस्निक भियापलायमानस्याशीविषस्येव निपातः पूर्वं प्रमाणात्मस्य कस्यचित्प्रा ४७

र्थमेवमपक्रांतमिति च हृतकप्रमानं विनिशुश्रुत्य रोषाद्देवेदं तपश्चयप्रासमकालं स्वधर्माविरोधिनापवनतपस
स्त्वदनुग्रणनं क्रियते श्रुतिस्मृतीतिहासपुराणेषु स्त्रीणां च बाल्ययौवनवार्द्धकेषु पितृभर्तृपुत्राधीनतमेव पर
मो धर्मः तैः कर्मदशापन्नानां नायं नियमः स्त्यपि वाल्यतारणमात्रम् जीवन्मुक्तिदशायां परिवादिन्यादिविष
यविशेषास्मके रजुपपन्नैः एतेन लोकसंग्रहमात्रं तपोऽर्थस्त्यपि निरवकाशं विहितकर्मणामेव तदनुष्ठानार्हत्वा
त् तपो विषयात्रयं गो चतुर्गपन्मार्गहृदयेप्यनवकाशो अथ सर्वजन्मसिद्धसाधनसंपत्तिर्वा सिद्धादेशो वाशापो
वा कश्चिदेवंविधप्रवृत्तिहेतुस्तत्कथनं विना नावगम्यम् कथयति चानवरतरोदनोच्छूनं तेनयनद्वयं हृदय
स्य कृत्यविदारणं महाकाश्माकर्ण्य येन्माष्मश्रसर्पणैः श्वासमारुतैर्वेपमानं चाधरदलं नयनव्यापारविशेष
गम्या च चित्तस्य शून्यतास्पष्टमेवाचष्टे ऽभीष्टं कंचिदर्थसिद्धिहीनं रम्यमनुपपत्तिप्रतिसंधानसंबाधं मनो मे
न किमपि निर्धारयति अतः प्रसीदतु भगवती किमित्येवंविधे वयसि तपो निर्वर्त्यत इति न चाशंकनीयं किमेते
न ज्ञातेन कार्यमिति क्लेशापिष्यति हि अत्रापेक्षणीय वस्तु विषयोऽयं संशयो निगूढः पाशमेव यावज्जीवं मामनु
तस्य दर्शनेन पापरूपमिव तनकथनेन संशयरूपमपि मम मालिन्यमपसार्यतामिति व्याहारमुपसंजहा
र ॥ अथ सा तेन तस्य वचसा सर्वं शून्यमपि साता दिवानुभवंती प्रवाहानुसारेण विच्छिन्नप्रवाहान्तरेव स

रित् गद्गदरुद्धकंठतया वक्तुमशक्नोद्भिय निर्गच्छदिव वेगवदश्रुतिरोद्गमपारयंती निश्वासोत्कंपिनि कुचयुगले
स्तथवल्कनया वाड्वीरुथविम्रसंती तिर्यगावर्जितवदनपुंडरीका विरहवेदनावेपमानकोकयुगला विषममि
लितस्यांशुविंबमतिविविवेषोत्पलिनीनद्वापाश्चर्यदर्शनोत्कंठयेव नयनमिलितस्य विस्मयातिशयेन द्रवीभवतो
तरणस्य वारिमयंपरिणाममिव वर्षंती अनेकशः स्नानावसरे विलग्नां विंदुसंदोहावलियारामिव निःसारयंती तपसि
स्थंडिलशयनसमये तःप्राप्तप्रवेशां वर्षतां बलाहकानामासारपरंपरामिवोद्गिरंती भंगयंतरेणाजीवितमिवोत्सृ
जंती गाढदंष्ट्राहृदयतलतंध निर्यदंभसाथा धारा हृदयमिव वदनचंद्रं दर्शयंती उभयपार्श्वलंबमानचामरमिव ना
सावंशं प्रकाशयंती संसक्तकर्णावतंसकेतकमिव कपोलतलं प्रतिफलितमुक्ताफललतं दर्पणमिव विशद
यंती नघानिर्भरतरमरोदीत् यथा तद्दृष्टोथ कमात्मानं यत्किंचिकारिणमिवापराधिनमिव प्रायश्चित्तीयमिवा
मंसुचित्रभाजः प्रथममयानुभवाभ्यां मंदीभूते दुःसहे दुःखवेगे धैर्येणालज्जयाते ह्येमनस्यपरितिज्ञदीर्घयाचनिष्ठ
ह्यतच्छेषं मुक्ताफलच्छेदस्वच्छेनाकिमलयांतरपतितप्रालेयकणोत्तोदानुकारिणा कामंडलवेन वारिणा संप्रक्षाल्य
वदनमनवरतरोदनोपरताश्रुणी विलोचनयुगले वाष्पजलं प्रवेशयंती उभरीयवल्कलडकूलांचलेन संमार्ज्य तद
नुसारेणमंदीभूतनिश्वासविकारतया नुपरुद्धकंठी तदभिमुखीभूता वभाषे महाभाग महात्मनो जनान पदाय क

एवापरस्य स्वारसिकी समदेति परदुःखं स्वदेहेन जिज्ञासा संक्रामति हि स्वच्छतरे दर्पणे बिंबमिव प्रतिबिंबरूपेण सहृद
यानां स्वजनानतिरिक्तेन स्वरूपेण परात्मसमवेतमपि दुःखं सहृदयजनाय निवेदयिष्यमाणस्य च दुःखस्य मंदीभवि
ष्यतो निर्वाणाभिमुखस्य प्रदीपस्येवायमेव स्वभावो यदुद्दामतयैव द्योतनमिति नेह महानुभावेनात्मनो तिक्रमलवो
पिशंकनीयः ॥ श्रूयतामयमापातरमणीयो परिणामविरसो कदंकिनः पनसफलस्येव मंदाया मम मंदुरदृष्टस्य प
रिणामः अस्ति भगवता वल्लभदनेन शरणागौरवोपग्रहेण गंधर्वसार्वभौमपदप्रदानप्रकाशितप्रसादातिशयो दुर्यो
धनबलनिवातकवचकुलदारुदहनंजयो विचित्रपौरुषानुबंधश्चित्रसेनो नाम गंधर्वराजः तस्य सुंदोपसुंदासुरयोरस्यो
न्यप्रयोजनिधननिबंधनतया भुवनविदितसौभाग्यभूमावप्सरोवंशतिलकायमानायां तिलोत्तमायामस्मामंदयंति
कानां मदुहितरं मामवगच्छत महाभागः अत्रैवांतरे विद्याधरेंद्रस्येंदुकेतोर्नयनानंदयनसारांजनलेखया देव्या चंद्रले
खया सह विशिष्टापत्यकाम्यया भगवतीं गुरुजननीमंबिकामपेदे कदाचित्सप्रदशायां मातादाविर्भूय प्रसादद्रुगयो
दत्वदुकूलिकाभिरिव हरचूडामणिचंद्रमंडलादाचांताभिरुदंचंतीभिश्चंद्रिकाभिरिव प्रसमंततोभिरपांगभंगीभिरि
वस्नपयंती स्वश्रवणावतंसपद्माभिषेकथमां मंदारस्रमंजरीमकरंदबिंदुच्छलेन तद्वियोगखेदजनितान्बाष्पदृषता
निववर्षतीमादाय जगदभयदानवदान्येन दक्षिणेन गजवदनकुंभस्थलसमास्फालनसंक्रांतसिंदूररागेणेव स्व

त॰ क्रु॰
५९
49

भावारुणेन पाणिना मधुकरपुंजितमाजेन गृहीतवरा त्वरामिव प्रस्ताराद्रक्तिन प्रसत्तिष्ठतोऽवतंसजलेर्जयशब्दमाव
रस्य चंद्रकेतोरादरप्रसारितप्रमोदोत्कंपितिकरे समर्पयामास ॥ सततां शिरसि निधाय तदानीमेवांतर्हितायां
सकलविबुधाभ्यर्हितायां भगवत्यां जगदंबिकायां बहिर्निर्गम्य तत्प्रसादमुपयातकेभ्यो रचितकामः स्फटिकगु
हिमप्रतिबिंबितबालनलिनीवल्लभमंडलैः रत्नमणिमयभाजनश्रमेण निदधान एव तत्क्षणाद्विगलितनिद्रो वि
श्रृंखलप्रमदार्द्रचेतास्तेन समहतेन देवी चंद्रलेखामण्यानंदयां बभूव अथानतिचिराद्देवतस्मात्कमलांकितक
राज्ञी रिवदुग्धोदधेः अग्निशिखादीप्तदेहा समीवतघारशैलात्क विविधासंचाररेतर्दैवयानीव दानववाचार्यात्
विबुधाभिलषणीयादमयंतीव विदर्भराजाज्ञीमाश्रीलोत्पलपरिमललसिता पांचालीव द्रुहनांतराद्राविर्बभूव कन्या
भुवनत्रयललामभूता चंद्रिकेव कंचंद्रलेखोदरात् तस्याश्च समाचरोधेन नामातद्रूपे समये मंदारमंजरीतिनाम सं
केतयामास ॥ अथातिवहतिनातिवहावनेहसि स्नेहसिच्यमानमानसाभ्यां पितृभ्यामपरांतरविरहादेकप्रवा
हीभूतप्रयत्नाभ्यां सम्यगधिकमाधीयमानोपचारयोरावयोरीषन्मात्रावशेषबालभावयोर्गुणावद्भूतं समागमं मन
सिकृत्य पित्र्वत्नाप्रयुक्तयोः सहचरीभिः सह सकलसौभाग्याधिदेवतां भगवतीं सर्वमंगलां परितोषयितमेतत्प्रदे
शमागम्यापौरुषेयप्रतिष्ठां दलायणी सा ताकारपूर्वकं परितोषयंसोर्दि अतेन साजास्संसमानेवयसिद्धिनिःश्री

लसंकाशोद्देशिके सामानाधिकरण्यं चेयतैः प्रत्येकमेवमत्यद्भुतैरभिमिलितैः सान्द्रिरसंख्येयगुणैर्महत्तो
हार्दमदज्रंभतत्तस्य संगेन चात्र चिरतरविद्धत्सदिवसावसाने चक्रवाकवत्परस्परविरहेण संतप्यमाने
चावां सर्वं दिवसीयवार्तानुधानेन भाविदिवसकेलिकलाकलापसमाकलनकल्पनया च कथं विदति
वाद्यातिदीर्घायमानां निशीथिनीं प्रातरेव परस्परं संप्रश्ननानाविधैः केलिकलापैः सर्वे समासीने हेमव
तोपरिचर्याप्रसंगेनातिवाहयांबभूव विमभूयांसं समयम् अथैकदा रावण इवोपहितपलाशगुच्छो नकटो
ह्रासे भीमसेन इव सौगंधिकाहरणकृतमनुष्यपर्म नलिनीप्रवेशो कमल इव कर्णिकारचितशोभैष्टहर
कथानिबंध इव प्रकटपाटलिप्रसंगे युवतिवदन इव साश्रतिलके कृसर इव कालीयकाश्लिष्यमानसंरंभे
प्रतारक इव जातरूपसंपर्को विदारकूटैर्मलय इव कृतमालोदयरमणीये कुसुमितसहकारानोकहकु
लकोकिलकुलकलकलाकुले विकसितकुरबकोदासीनमधुकरविडंब्यमानराकानिशाकरांतर्ह
निकलंककलावप्ये अशोकतरुदोहदाभिमुखेव वर्णिनीजनचरणाभिघातरणदहणामणिनूपुराव
क्रियमाणमधुपशिंजितमनोहरतदीयकुसुमावतारे युवतिजनश्रवणावतंसपदापन्नचंपककलिका
नुगम्यमानाचिकुरनिकरांधकारदीप्यमानदीपिकाविलासे मकुलवाकुलवकुलकुले प्रकटितपाट

तक्
५०
50

लापटलपाटवेग्रथितश्लथिकाग्रथे किंशुककोरकविडम्ब्यमानशुकतुंडपांडिते मधुमधुरमाधवीविथी
यमानषट्पदपथसंबंधबंधुजीवानुबंधबंधुरे वनलक्ष्मीकनककर्णिकारमणीयकर्णिकारे सिंदुवारसं
दर्भसंदर्भकुंदकलिकाकलितवनदेवीस्मितविभ्रमे विश्रुतिशाङ्कर्भावंसरभिमासे विरहविधुरविदेह
नंदिनीसहचरीभूतलंकोपवनाशोकलतिकाप्रवालपरामर्शिणि लवंगभंगसौरभभांगीकारिणि
निविडितद्रविडकामिनीकपोलफलकपुलकप्ररोहे मलयजोन्मूलनमिलितपरिमलशालिनि जर्ज
रितसह्यनिर्झरे विरहपांडुपान्थवधूगंडमंडलावलंबितालकलतातरलताविधायिनि आंदोलित
ताम्रवर्णीतटवितताम्रपर्णीसमास्फालितकावेरीकल्लोलजाले कार्णाटिकारतिनाटिकासूत्रधारे
पंपाकल्लोलसंतापापहारिणि गोदातरंगोदारसीकरशालिनि मालवीकुचकलशालंकरणनिपुण
नर्मदावारिविंदुमयमुक्ताफलजालकापहारिणि कुंभसंभवतपोवनावगाहनायितयेवाग्निहो
त्रधूमलेखया सह्याशिखरसंगाद्भ्रगतयेव बलाहकलेखया मलयपर्वतान्मानवमनाद्रूसरंसेव
विरहिनिवहमोहनदष्टसामर्थ्ययाऽसितभुजंगनायिकया विध्यंसतवंधलग्नयेव गंधसिंधुरगंडस्थ
लदानजलषट्पदपरंपरया बलादाकृष्यतीयमानयेव मानिनीमनोमानलोहशृंखलया सौरभासा ५०

रादवलग्नयामधुकरमालयानुस्त्रियमाणे केरलीकेशपाशसंचारिषुभ्रमत्कृपाणपत्रवनप्रवेश
वैदग्धचंद्रमुखीनाभिमंडलप्रवेशेषु ग्रामपातालगृहांतर्भावे महाराष्ट्रवरारोहानिवहवक्षोरुहावरोह
णेषु समधिगतगिरिशिखरपाते प्रियतमपरिरंभपुलकितलाटललनाकलेवरपरिमलनेषु साला
त्कृतकंटकशयननिवासे कार्णाटकामिनीकर्णावतंसकेतकीकिसलयाकलनकलाप्रसरादि
तकरपत्रपाटनप्रयासे विरहिणीविरहनिवर्हणजनितपातकविपाकमिवानुभवति रामरवाकलित
सवेलाचलकल्लोलिनीकलकलोल्लासे चंदनवनरवपरिशीलितमलयमेखलाकलापे वर्षासमयर
वविहितदर्दुरमुखरवारवानुमेनीललोहितरवस्पृहाभिशिखिकरमंजुललातांगनेरामसेसरवानुज्जि
तचंदनगंधमादनसद्भावेसमुद्भूततरंगरवप्रवालोल्लासकारिणि हैहयाधिपताविवावगाहतोऽमि
५८ तेरेवाप्रवाहे दशमुखरवोपहितमालवदनुसारेदेवकीदुदयरवप्रामकृसोकलिकांतरेनापम
प्र.प. रवविहितप्रसवणसानुपरिचयेकेसरिणीवरयस्फुरितकेसरे ग्रहल्पादुदीवच्छतमहेंद्रागमनर

न॰ च॰ लभावेवलाराविववलात्कृतगौतमीसमासंगकेलौ श्लीवमद्यसदारामासंगे वालकृत्सरवकदंब।

५१ क्रीडाकृतामोदेनलसेताविवोपरिशदेवकृतसागरतरंगपरिषंगे किरातश्वसातात्कृतत्र्यलव

51 हनविहारेचंद्रमसीवविमुक्तदृदयंकवलयति कलयतितितिवलयमलयमारुते निमवदेव
पर्यायसमर्यादिकमार्योपचारंक्रमार्योवनीयकामनीयकदिरत्तयावशामपनीयमानाः समा
वाभ्यां यथानिजस्पृहं विजह्रुः अथविषयसंवादस्पृहाप्रवाहेहततयाद्दुरमतिक्रामतिद्विद्वारस
संताने अयंमंजरीरजोविधूपिततन्तोरभात्रवंधिमधुकरप्रारब्धप्राकृतरूपकरुहृकंठकुहरितम
नोहरराशिखरः सहकारतरुः पथज्ञलदुल्मककलापप्रमकलापितमतचकोरकचंचुचुंब्यमानकोर
कोशोकानोकहः अयममंदनिस्यंदमानमकरंदविंदुसंदोहसंदरः कंदनिकुंजः इयमसाधारणाष्ट
भ्रमधुपनिरुद्धथवलभावामाधवीलताइयमालिविनतप्रायसमालिह्यमानसमनस्कमधुपालिमल्ल
कमालिमशालिनीनवमालिकापालिः इयमियमभिहितसदृशाग्रहसहकृतद्विरेफालिसमास्फालि

ताशोकालिका एषतमालमालांतरालक्लृप्तालयनया कोरकसंचयकंटकितः संपादितशोभाभ्युदय
संपच्चंपकपादपः अयंमुकुलसंपदवष्टब्धमधुपदविधुरवधूकपोलमधुरभावोमधूकतरुः अयंकंट
कग्रथितचरणानिश्चलशिलीमुखव्यवहरणालोलवलीमुखावलिविधूयमानकंटकविटंकक्रांतचमत्कृ
तिरंकोलद्रुमः एषविमर्दसहनतयाचिरमपेतम्लानिभिरलंकारोचितैः कुसुमैरुपहितचिरंटिकाप्रीतिः
कुरंटककुटः अमीनिममसौरभतयागत्यनिवर्तमानैरमीभिर्भ्रमरादभिमुखीभवद्भिर्भ्रमरभारैरस्खलप
रिसरप्रवेशनिर्गमोवर्णिकामात्रसारः कर्णिकारकः इदंकुसुमपरागासिकतिलंतरुतलं अयमवि
रलदलांतरालयोग्यपवनप्रवेशोऽनवकाशितांशुमदंशुजालोवेतसलतामंडपः एषकुसुमसमूह
विरंतरोदरनरवधूममलिनोमधुकरोपजीवनीयो बंधुजीवकः अयमेषकारमेचकोनिरस्तबक
शोभस्तबकशोभनो लक्ष्माणानतान्चलदंतरशारदंतरिलसरशोभानिहितगुच्छः ॥ कु
वलयावलिवलयावलिभिरलिभियोनिरलिताभिराकुलयसिकोकिलकुले अंबुजमविजंबु।

तं॰क्रं॰
५२
52

श्रद्धिमग्यकीरमुखकीर्यमाणाक्षचालेकरणानीलोत्पलामिवमलीलोत्पलापिनीनाकलयसिमुक्ता
वलिमुक्तावलिसंकटान्महकाविसमंजसयमहकारमंजरिग्रहग्रहिलसशायक्षशेशायस्मरसमंज
रिमंजीरररक्षितान्नमातिकलहंसकुलवारणायकलहंसककुला किमसिजलधरथियामाथायि
नीमनसरकथांविहङ्गलनिशीथिनीमिवतमालवीथिकां ॥ कुंदकलिकेकलिकेलि
रसादपसरंतीवीरुधानिरुद्धासि किमिनिकोपतरलतारकंभ्रुकुटिभंगुरमालेचमांनिभालयांसे
वनमालिकेमालिकेपतितंतमालपत्रातपत्रलीलेशिथिलेकुंतलकलापमपसारय ॥ ॥
शिखंडिनिखंडितविवाधरा पिकरवर्तिना शुकेनकथयाशुकेननामनावबुध्यसे ॥ कु
रंगिकेकुरवकतरुरेवैषदैवात्समासादितोयंभावनोद्भावितवल्लभविभ्रमात्परिरभसे ॥
वकुलमालिकेद.दयमेवाकुलमालिम्यो निगूहसिमनोभ्रमन्नयनसंचारात्रु मितमीयमान
मानसविकाराकलयापिनाकलयसिबाद्धंग्राह्यज्ञानम् ॥ ॥ ॥

रन्यैवंविधैः कुतूहलबहलैर्नर्मान्तर्बंधिभिश्चालापैस्तपनपोतितपरस्परं समस्तसहाया सारेणा विहरंती भ्रमत्वा सदेवादहं समा
नविषयकाकांतात्ररोधादवस्कितमहचारयावयस्ययाकलावत्यासार्द्धमस्तमेदिग्भागमपश्यमगच्छंतीत्रतपवैकी
भृतमिववार्षिकवलाहककुलं तेजोमायान्नब्धेयमिव तिमिरस्तोमेकालायसमयाकारमिवांधकाराणां समसदायताप
न्नमिवकाननकुंजरकुटंभ्रमिपतितमिवशारदंतरिदैकदेशं सार्वदिकमिवघनसमयनिशीथं निरंतरलम्बविटपच्छ
न्नभागं तमालगहनमद्राक्षम् प्रविश्य च वनपरिभ्रमणश्रमेण परिश्रमेण तदवलोकनजन्मना बालभाववडुलेन चक्षु
तूहलेन कलेवरेवांतःकरणो च युगपदेवस्नुष्टमाणोदंगमस्तरदंगमस्तरस्मिनिविशेनाभरणमणिकिरणापसार्यमाण
तिमिरेणमार्गेणाद्दरतरमपक्रांता किंचिदिव संजातसाध्वसा जीवनसद्भावेपि गर्भवासमिवानुभवंती प्रवेशावधेर्देशास
न्मृष्टां संविप्रकर्षविनायकन्नचविकिंचिदिरलदलांतरप्रविष्टतनुतरतरणिकिरणशलाकाभिस्तत्पर्यंतभ्रमिंसंनिहिता
मवगम्यजातविश्रंभाऽभिमतविनेवाध्वनानिर्जिगमिषंती तदानीमेवाहमनवार्यस्मामार्यमिश्रोषं समपहितां जनवल्ल
लनयनव्यापारभंगविभ्रमभूः मदयंतिकसनहृदयंमदयंतीं दृश्यमानेयम् ॥ अथ तमालपल्लवस्थापनेन चक्षुःसंयो
गविरहान्नद्विषयकचाक्षुषाभाववंतमात्मानमेवदृष्टांतयितास्मिभिन्नस्य सविषयकचाक्षुषाभावेनुमीयमानेपि विष
मानेचतस्मशाहस्य प्ररूढीयत्वानुमानेरागवशादारोप्यतयाहार्यमप्रामाण्यत्वानं परिशृद्यशाहूनिश्चैवेनामानुमितांत

त·क्रु·
५३
53

दिशं स्तनाम संवादात्सखीजनमं निधानशंकिनी परित्यज्याभिमुखमधावंद दक्षिणभागेन पुरस्तादुपसर्पंत्या कलावत्या पाणिभ्या
मभयपार्श्वप्रेरिततमालदलया विहितमार्गा तस्मादतिमलीमसान्तुमात्सौदामिनीव वारिधरोदरान्निरगां निर्गम्य चेतस्ततो नि
रूपयंती सखीजनमनाकलय्य किमिदमिति व्याकुलहृदया मदनभिमुखं दिग्द्वारकचनतरमाधवीनिकुंजांतरितयोरदृश्य
योः कयोश्चित्पुंसोः संवादमश्रौषम् ॥ वयस्य लतामिमां मद्यंती रूपकेण रूपयतानकौतुकं महन्मोहाविर्तं कथयतां पौर
णिकीमायंततः कथां कालकलाचेयं निदाघदारुणा विश्राममयोगपश्चात्यं देश इति अहमपि तदाकर्ण्य जातप्रवृत्तिविसंवा
दापिकमनीयकथाकुरितकौतुका बहिरेव निलीयतावद्दस्याम् अथापरस्तत्र जलधरस्तनितगंभीरेण स्वरेणापरितो निकुं
जवर्तिनो मधुरानुकंधरानादध्यानोः दृश्यमानोप्युपचीयमानोपि मदीयं श्रोत्रमिवांतः करणमपि कथारसेनेवाकांडे
दयितामरणयामस्तेनापरिमितेन स्तिमितयन्त्रेडलयं श्च विस्मयवारिधिमग्नपाश्रुतविटपविगलन्मकरंदसीकरकैतवेन
मदनाघ्नविश्रुम्भइवातिस्थूला वकीकृतस्रजं तीभिर्विस्मयविशेषविकसिताति लोचनानीव कुसुमानि विभ्रतीभिर्मदमारु
ताविह्लितोपरिततविटपतया नमो गानीव विधुन्वतीभिर्वनलताभिरिवाकर्ण्यमानो मंजुतरमधुकरगुंजितमिषेण दृश्य
मानाभिर्वनदेवताभिरिवाभिनंद्यमानो प्रतिश्रुतपदेशेन समविहितगुहाभिरिवानुद्यमानो विषयवेलतापेन भवातकु
नकाभिर्निकुंजदलांतरमाप्रकाशितमृगबालाभिर्दिग्भिरिव स्मयमाणां कथां कथयितमपक्रांतवान् अश्लिष्टथिद्धांप

रमणावनं भवतारस्य ब्रह्मभुवनस्य जननस्थानमिव धर्मस्य सनतमिव मन्मथस्य विच्छेदरश्वकृतनयुगस्पर्शोनकप्रभृती
नांमहामुनीनां माश्रयो विविधद्रुमखंडरमणीयं नैमिषाभिधानमरण्यं यत्राद्यापि व्याकोशकुसुमसमयनसहस्रमधिप
वनसंमिलितपल्लवांगुष्ठमाभगवंतं दधीचमुपतिष्ठमानसहस्रजिह्वामयावज्ञनिर्माणायतनकोकमलकाननस्यपाकशा
सनस्यस्मारयंतितपोवनानि कदाचित्तवतीर्णामाधवेमासिकुसुमितासु मितासमधुव्रतिषिवलतासुसर्वजनो
न्मादके समये संदर्शितस्मितो विश्वविदितप्रभावस्मरविश्वसृजस्य विश्वकर्मणो दुहिता केवलेन लावण्यगुणेनैव वि
हितावयवसंनिवेशा रतिरिव गृहीतावतारा सौंदर्याधिदेवतेव मूर्तिमती यौवनसंपदिव संचारिणी वियोगदानाम
यस्तया सहचरीभिः सह सलोकसंपदिव वनं दिदृक्षमाणा तदुपागमत् तां च सरस्वतीतीरेषु लतानिकरेषु विश्र
ब्धं विहरंती मुच्चरितामुकुलतदेवस्य सदेवस्य तनयो राजा ऽ ज्ञाकृपाणीयमायेन तत्रागतो द्वितीय इव मीनकेतनो द्द
योरेकीभूत इव नाम सत्यो गृहीतजन्मांतर इव पुरूरवाः स रथसंतो ददर्श परस्परदर्शनादनवहितो नाम मुहूर्तमेव च
तयोर्विशिष्य विघयत्ना नानपत्तो ना हतप्रत्याख्यानावमानकतो ऽ नवेदितसंभली मुखोन्यो न्यमनुरूपगुणगौरवो
नं गीकृतगुरुजनगौरवो नालोचितमन्यवायो नाकांक्षितप्रपंच उपायांतरैरव्यवहितो ऽ वेहलितसहचरीसमूहो
थारावाहिकः समयक्रमानपेक्षीकोऽप्यनुरागात्प्रबंध आविरभवत् येन सा तदभ्यर्थनानंतरमेव पितरनुरोधेन

त·कु
५४
54

वार्यमाणापि वयस्याभिरगणयंती हृष्टादृष्टविरोधैः स्मरतद्वचांसि तद्दृशैव भूत्वा तदभ्यर्थनां नातिचक्राम अथ कृतानु
मता च पितस्यां मनवभृतस्य वैवस्वतस्य यथोक्तरशिल्पिना ख्यातिक्रमनिबंधनेन क्रोधेन यस्मादनाहत्य मामतिक्रम्य च वृता
तवैकस्य कार्यमस्यास्ते समाचेणावतिष्ठत वत्सिते न विवाहो भर्तृयोगो वा नं ते भविष्यतीति व्याचिख्यासुदूता यां तत्क्षणान्मा
देवी सरस्वती विश्वामित्रवाक्येन वशिष्ठमिव तं राजानं त्रयोदशयोजनोत्तरं तरंगैरपजहार स्मात तस्य स्थानपहारेणात्त
स्थापवाहनेन सभाग्या विगर्हयंती महत्तो देवात तर्कितोपनिपातया दुर्निवारया मूर्छया हृतचैतन्यमभूत् ततः संभ्रमा
दितस्ततः प्रचलितासु तत्परिचारिकासु कामास च वयस्यासु दैवादागतचैतन्या सा सर्वदेहि किंकल्पादेरन्यासमेव तत्समयन्या
ध्यं समस्यमानानन्यापेक्षा मती सरस्वत्यामेवात्मपातनयदात्मानम् सापि तस्याः स्नावच्छिन्नमपि प्रियतमसंयोगं क्रोधाद
सहमानेव तरंगवेगाच्छिन्नांगदांगीमत्यासह संगमयामास सापि तत्स्नाह समसहतानेव तथैव प्रवृत्तस्यापदपादपे
विपिने पातयांबभूव तत्र च प्राणान्परिजिहासंती यदृच्छया नभसि संचरंतं जनसंततो गुह्यकराजो वतीर्य मोजस्मादति
बंधनबंधुरदयार्द्रहृदयः समाश्वास भद्रे मैव मात्मानं हासीः प्रतिपद्यस्व यमुनातीरे भगवंतं श्रीकंठमतोलस्य सेऽभी
प्सितमिति समाश्वासयद्याभिलाषमगमत् सा च संजातप्रियतमसमागमप्रत्याशा यथोद्दिष्टदेशं गत्वा दिव्यद्रुद
दातोदितां नदीमिव समदायतनमापद्य स्पंदमानां नीलोत्पलपलाशमालिकामिव च संघरयासहृदयेधार्यमाणां

भागीरथीविरहदूनस्यविहायसोद्वीक्ष्णस्यकैश्चिद्वयवैराख्यांतम्मिलनाभिलाषेणवहंतीमिवैकांमूर्तिम् एत
त्समधिकत्र्यंबकमाधसांतिमिरसंततिमिवतत्कण्ठरूपेणपरिणतां अनंतेसंसारेपरिवर्तमानानामनंतानांजीवानांक
र्मलेखनार्थामिवपरमेश्वरस्यमसीद्रवसंततिं अंतर्गतकालीयकहालाहलानलज्वालाजालविकारेणेवाकुलस्व
लंमालिन्यमापन्नाम् सारस्वतस्मितैरंभोभिर्निपीतांहरिद्योदराहृतितिमिरसंततिमिवानुदिननिपीयमानतमःसंस
र्गेणमालिन्यमापन्नां यमस्वसृतयेप्राप्तकालस्वभावां सर्वतःप्रतिफलिततीरतमालसंतानामिवकस्तूरिकोदकमयी
मिव कज्जलजलस्वरूपामिवराजजंबूरसतरंगिणीमिव बलाहककुलकेलिमिवनिशीथिनीश्यवीथीमिवनीलो
त्पलावलिमिवपराशराश्रमसादृश्यापिहितनीहारनिवहमालिन्यां जलमयींधूर्जटिमूर्तिमिवकंठतटकालकूटकांतिसं
तानेनस्वच्छतयासर्वावयवसंक्रांतेनाकलितमेचकभावां क्रीडत्कृष्णकायप्रभाभारेणेवप्रसारिणासर्वतःपरितितां
सतीविरहसंतप्तहरदेहसंबंधेनयामाऽसितभावांमिवस्वर्वाहिनीं अनवरतधाराधरश्यामलितदिग्विभागांमूर्तांप्रा
वृषोऽधिदेवतामिववहंतीं अनिलांदोलनाडुल्लासिडिंरुहोलकल्लोलजालैर्विहायसोनीलभावमिवभर्त्सयंतीम् तरंग
वेगोद्धतैश्चगगनोन्मुखैर्मुक्ताफलावदातैरुदबिंदुभिः स्वस्मिन्मग्नोत्थितानांपापपरिहारश्शर्वकंस्वर्गगमनमिवदर्श
यंतीम् कल्लोलमालानांपरस्परास्फालनेनस्फुटीभवद्भिःस्फटिकरजःशोफरैःफेनपटलैरशोभतीर्थानांपावन

त·कु·
५५
55

भावमिवोपहसंतीम् अभ्रभ्रममिलिताभिरिव बकावलिभिस्ते क्रियमाणो कांडवमंडलमंडितो अभ्रंकषदात्यूहव्यूहकल
कोलाहलो जलदभ्रमाकुलनीलकंठकुलक्रियमाणो कांडवमंडलमंडितो डंतांडवपांडिमाम् शरद्रागनमतिमिलितरा
गहंससंसद्वतंसो अविरलमनिजनमाननीयां महापातकनिवहापहारिणीं भगवतीयमुनामपश्यत् ॥ ततोरभवस्य
महतोमनुष्यसंचाररहितस्य श्यामनवजलसेकोपाधिकनीलिमशालिभिरिव विटपिविटदलच्छैरनेकजातीयैरनोकहसमूहैस्ति
रोहितमहीतलमन्नमातंगगंडस्थलकंडूमिलितमदोदकसाराभिगंधाहूताभिस्त्र्मरापादपपरिसरेषु बद्धमंडलाभिर्दिगंतर
तिरोधायिनीभिर्मधुपमालाभिर्नभस्यपि समारभ्यमाणोत्तरयमुनाप्रवाहस्य वीरस्येव कृतसिंहनादस्य क्रौंचाचलस्येवांतर्गत
महायसहितमहिषस्य हृंदावनस्येव तस्ततः संचरत्कलसमारदेशास्य नंदनस्येव हरिसंचारोचितस्य विपिनस्यैकदेशे केतक
परागपरंपराभिर्गंगाधरगात्रसंगतभस्मस्थलिभिरिव तांडवरसोद्धूताभिर्ध्रियमाणस्य सिंडुवारस्तवकेरुज्ज्वलतरैरवृत्तैरि
वरुध्यमाणकंदमकुलैर्मल्लिकाफलैरिव कीर्यमाणस्य पवनोद्धूताभिः केतकदलद्रोणीभिर्धवलपताकाभिरिव सर्वतो मंडि
तस्य देवतायतनस्याभ्यंतरं भगवंतं हरिहरस्मरणनिमज्जमाननीयं मज्जरामरमपरिमेयमकुंठसामर्थ्यं श्रीकंठनामधे
यं प्रणम्य परिक्रम्य च दक्षिणतो निलतनानीललोहितेनेव स्वयमपगुज्जमानपरिमलस्य तस्यैवाद्विकंटकितस्य ख्वर
तरकपिकरहरोहिलिषितफलभरनम्रस्यामतमस्य विल्वतरोर्मूले समासीनं धरणाप्रणामसमयप्रलग्नपांशुशिरोशेखरचर

गानखेचरांवैडेंडूर्चं द्दिकयेवतस्यारिजातस्वजोरजोलेवयेवोज्वलतरयामस्य शुंद्दिकयामंडितभालतलं ग्रनिलरयप्रसंजि
ताभिश्चपञ्चपनैःसाद्दाल्मवेशमलममानाभिस्तत्यातिनिचितयेवतत्रसंलग्नस्यकेतकराजोराजिभिरुपरंजिताभिर्मंदा
किनीवारिसीकरविभूषिताभिर्भगवंतंभवानीपतिमिवजटाभिर्भ्राजमानंस्फुरज्जिनसंवृततनगेनीलजलदांतरालइति
मिवसहस्रकिरणंसथादीपितिमिववसथामवतीर्णजातवेदसमिवोपानतापसवेषंभगवंतमन्ततध्वजमेवदाचक्रेत
यामिवादितोत्रपुरुकयानिवेदितस्वहर्मांतस्थसमहातपसोत्रतध्वजः क्रोधाद्वपर्वपइवोद्वेपस्ताद्दर्मतंमन्येनविबुधा
धमेनतेनैतावत्यपिवयसिवरायतनयामप्रयच्छतामत्रुतेयमभिमतयोगंप्रपतिज्ञाएवानानपराधेवशमातस्मादं
गीकरोत्वस्वगभावमितिवशाप्त्वा विश्वकर्मातंवत्समाविषादंकार्षीः गच्छचक्रकत्तमगाग्राधिसमगोदावरं तत्रसक
लभुवनमहनीयमहाश्रमरिमानंहाटकेश्वरंहरंसेवमानानातावद्दासयावमत्रापराक्तिस्वःकन्याःसमायोति ततोभवित
व्यसहैवभवतोनांसमेहैवविवाहमहोत्सवेनेतिविसर्ज्यचित्रांगदां नसोत्तिकश्चिविदशेऽस्मायोमायच्छेनमर्त्योरजनीच
रोवा इदंहिडः खेमगमपावनेआः समार्जयेद्यःसपराक्रमेणेतिविलिख्यश्रीकंठायतनेनस्तकेविर्वापितापाकवो
लीभूतमानसोपयोलीमहानदीमगमत् विश्वकर्मापितदभिधानसमनंतरमेवयक्षानिविवभिरुद्दहलिकेशुत्रिदि
वनिवासनिर्वंधनेश्चकर्मसवलीमवेकलेवरोहत्रमानिवपरिश्रश्चणमश्चनलाद्ददश्चतालतमालमालत्वरशालिमाः

त॰ कु॰
५६
56

शालाकिन्यास्त्रीरेपपात तत्र च मध्यं संसमयमभिव्याप्यकापेयाद्रूपयाहत्यावर्तमानो याजविज्ञात्रगौरवाभोगेनावगीतमं
दराचलेकेदरमालिनं नामदानवेंद्रमदिरामिवसौदामिन्याकम्पयात्रिभुवनरम्ययात्रगम्यमानमालोकितामपहरन्त्यःहीतवं
द्दहासेन क्रोधादिरितमयावहाट्टहासेन महास्वरेणानुबध्यमानो निर्वाहमसमर्थमानो हिमालयपरिसरे गता श्रीकंठव
नेदेववतीनिलिप्यदानवेंद्रावरुद्धधारायामिवकालिंद्यामेवदुर्निवारवेगायामापगायामापतत् अथविहिततदुभयान्वे
षणोऽन्यतरस्याप्यनासादने नद्धहितरं कथावशेषामवधार्य निजालयं पातालमेव प्रयातवति अमंदरायाम्नुमालिनिकंदरा
मालिनियमनयाद्दूरतरमपवाहितो यदृच्छयोन्मज्जतामन्वेष्टुकाममस्तश्छातनमस्थिरस्थालदर्शनेन मत्स्यगृध्नकेंद्रमंतरितेसं
चरंतं मज्जनेनाम विजनतावमानप्रसंजनयोग्यनतया दानवेंद्रदुहितः प्रतिरूपमतयातनघयावेदवत्यात्र भ्रमयमानस्मर
भावं निभालयमानोऽनंतरसारूपदोषेणाश्रीकंरायतनेविस्मृता दानवनतनयैवसामनासार्यमानीतेतिध्यांतततरान्माता
मपादित्सराद्द्रवत् तस्यांतमदयंत्यादमयंत्यामिवशवरेणानेनकापिनोपादानमिच्छमाणायामेभयातिरेकाद्धिरएव
त्वांनामसोतसस्यांनिपतितायामवधारिततन्निधनेचस्मशृगुल्मकेंशेजनाचलेगताप्रतेनैवसमयंगमवोबभ्रवमदयंती
तनयाहिरएवमामहावाहिन्याप्रवाहवेगेनदूरतरमपवाह्यमानादेवादवामतीरभूमितावतनाप्यायासेनदेहमजहत्ततः
(वोत्पाणानाहियंतीसकृतकुशलप्रजंकोशलदेशमासाद्यतादृशेनासाद्यमानाडुःखेनगमंतरविरहाद्दहानिकानिचि

इच्छंतीमरकतमणिसमूहमिवपद्मरागमिश्रितंशुककुलमिवैकत्रपुंजितमापत्रंबहलदलनिचितंहरितत्वदसंबंधेनदि
शश्वशाखाभिस्तिरयंतमस्वशिखरनयापुष्करद्वीपवर्तिनंन्यग्रोधमिवस्पर्द्धयाततएवदिदृक्षमाणंसंवर्तमेघव
दसंघर्षेणेवांतर्गमिततापमवालकंमग्रव्याप्तमंबरतलंसमभावेशानत्रिरूपमिवमत्वारसातलाभिमुखप्ररोहसह
स्त्रंमहांतंरोहणमहीरुहमपश्यत् ॥ श्रमवशाविवशातयाचहिमगिरिगह्वरशिशिरांतदीयामेवच्छायामाश्रित्यसमा
सीनातिर्यगूर्द्धमथस्नात्वकौतुकोत्तरलंचक्षुः प्रक्षिपतीतदीयामप्यतमांशाखामाश्रित्यवर्तमानंसंवर्तजातवेदसमि
वपिंगलजटाजालज्वालाकलापंमातपप्रवेशाद्यचितमपिविवराभ्यंतरप्रदेशंविभातविभावसुप्रभापिंजरीतमि
वसंजनयंतमनवरतभ्रमच्छायासवितयातदत्रभवस्पृहयातदंतःप्रविष्टमिवभासंतंतेजःसंसर्गस्पृहयालतयेवांत
र्गतात्मनमशावियाश्रुहीतंपंचाग्निकमपितपस्यांसर्ववेदानांतेजस्संचयमिवपारेविद्यमानंबालकंतापसाकारस्वदीक्षा
यदृच्छावशात्प्रथमकरवानैनापिमहामनेश्रृतधन्नस्तनयोरंकेनविद्वानोरणावलीयसानिर्भर्त्सकांरपरवद्धोसिग्र
मिदितिचतेनमहर्षिणाप्रागेवपंचवर्षशतानिवर्षधनमव्रभविष्यसीति ॥ अपिच इदंतरंवदशावयासहजन्मदानि
वध्याचिपरितष्टेनमेनैवदशदिग्व्यापीकेनचिदचेद्योवज्रमयःपंजरश्चकृतोयेनलतायंत्रपाशश्लेषामममवार्ता
भवतीपुनःकाकृतोवेतितेनोक्तरिलाकृतायोगाचजातविस्मयावभाषे भगवन्नहमसिगंधर्वकाधिपतेरंजनस्य

प्रह्लोचाभिधायामप्सरसि संभूता मदयंती नाम मंदायतिः कन्या उत्पन्ना माया यामेव मथिकिल मङ्कलो नाम सत्समहृते
न·क्रि· कालिकविज्ञानो महर्षिर्निर्यत मनया महाराज महिष्या भवितव्यं किंतु कुमारभावे उभवनीयो महात्मा शापरस्मार
५० तडनरमेव दिव्यानां डिंडिभीनां निनादो दुमाणां चक्रसमवर्षमाविरभवत् येनाक्षेपितडक्षौ हस्तनरपामापनिस्त्रय
57 भाजनमभवत् इक्ष्वाकुकपिहतोपद्रवहमंतमप्यालपत् अथवालेनाप्यवालिशबुद्धिशालिना जाबालिनाम हे नि
यतं समानं देतकेन तवम मचयमनेन समाननिवर्तकेनापि भवितव्यं तत्प्रयाहि वैवस्वततस्य सत्मारं स्त्रोतस्विनी त
तीरस्थं भगवंतं श्रीकंठमर्चयित्वमुपमत्रस्ततपोनिर्जितसकलभुवनस्य भगवतस्तानृतध्वजस्य सकाशे सर्वविद्
सकीयं तथा मदीयमृदंतजातमावेदयमपवासं प्रयांश्रेशयिष्यति द्वयोरपि महातापहेतमापदमिमामिति समादि
ष्टादिष्टानुबंधेन सर्वं तथैवान्वतिष्ठत् ऋतध्वजादेशाच्च तत्रैव चिरं संजातमप्यपत्यादेस्यतनयया देववत्या सहतमेवभ
गवंतं वालेंदुशेखरं सेवमानानतस्थौ अथ ऋतध्वजो जाबालिहृदयमवधार्यतमुन्मोचयितुकामो गतागतगगरीयसीतं
नगरीमयोध्यां सर्वधर्मेषु नाकलमतिमिताक्रमर्थयिता प्रकृतकर्मसमर्थं शास्त्राविधिपारदृश्वानं शङ्कमिसं तद
न्मजन्मानतेन सहतं प्रदेशमागमत् यत्रानुक्रमो अपाशजालांतर्वर्ती जाबालिरभवत् अथ समपेत्याकः शाङ्क निरङ्कु
निशेषवर्विद्यायां विधायपथरापिसंतहातायंत्रजालमपतीपं चकर्मपंचमिम्यहायनशैतेस्तकार्यमपार्यपोरुषः सम

पारयत् ततो वाप्यबंधने छिन्ने भ्रष्टतध्वजेन मरुत्तमेवरोहणमयि हस्यशाखोतो जटाबंधं त्याजयितुं विहितबहुप्रय
त्नोप्यनासादितप्रयत्नसंवादो राजपुत्रो वरुहसात् तस्मादनल्पमौक्तिकबहुहीनोऽपरिहीणप्रभावैर्मार्गणैस्तां शाखां छि
त्वा विच्छेदजाबालिस्ततमथभागं जटालग्नमेवोद्वहन्नवरुह्यरोहणात् शिवरात् अथ्यवादपतचतातम् अथश्रीकं
ठायतनपुवावतिष्ठमाने देवयतीमदयंस्तौ कदाचिदागतेनाधिगततनीरागतेन सहृन्नांता कर्णानांकुरितकरुणोनान
मिरितमपालवेन मुनिना गालवेन सार्द्धं जनकातिरेकात्तिकीलितदृष्टौ कात्तिकीस्नानार्थमथ मङ्कः कराखेलणं शङ्क
रादैत्य पुष्करारण्यमोयतः स ततीरमुमावेधावस्याप्यानमिडस्यन्यस्यकदानवेंद्रदुहितरौ तपस्विनामनमोमध्यमं पुष्क
रमतिदीप्रवपुः करकलितकुशो मनाक्तस्मरवल्कशाखरकुशानुभावो भगवान्गालवोऽवजगाहे स्नावचस्रवणीय
चरितस्तत्र मत्स्ये प्रतिमत्सीनां समालापं कन्याद्वयेन सममप्रभावो यद्गालवो जनसमाजमपाजिहीते तौ यान्तरेपि
सहसंचरति धियाभिनतिक्रमो भवति भातिति तिरश्चिकश्चित् ततस्तत्रापि क्रतपदां किंवदंतीमेवं विधामवधार्य
वहन्मंदात्तममंदात्मशायः परिजिहीर्षुस्तस्य कासंनिकर्षे महातपस्विपरिमातिशयादात्मनः पुण्यतातिशयं प्रार्थ
यमानेनेव पुष्करेण बहिर्भवितमदीयमानावकाशो महायोगबलसहाये विहायोन्मज्जनार्हमपि समयं निमग्न
एवातिष्ठत् अथ यनिहन्मायां यात्रायां जनविरहान्मावकाशेषु सरस्तीरप्रदेशेषु भगवदागमनं प्रतीक्षमाणयोर्देवव

तीमदयंत्योरवतिष्ठमानयोरितरस्मिन्निकटे तटे हाटकेश्वरयात्राप्रसंगादागतायां चित्रांगदायां तज्जितासयावर्तमानायां
काविदिव्यकन्यकातस्याश्चसहायतामसहमानेवदैवे स्वकर्मणीमभिगम्य विदितवृत्तांतासतीतदनुपृष्टास्ववृत्तांतं निवेदयां
बभूव अपि च अहमस्मिहरासरजस्यविदितविक्रमस्यपर्यस्याभिधानस्यगंधर्वस्यकन्याजननीचमेहृताचीनाम निराकृता चि
रद्युतिश्चविरम्याः साहमेकदायदृच्छयोदयगिरौविहरंतीकाकतालीयमिलितेनवलीयसाकेनविद्दलीमस्त्वेनअपिदानवें
द्रहितंदेववतिमयाश्रीकंदवनेविमस्तात्वंकेनपुनरपिरोहितासिस्वर्गमितमभ्यर्थीये अहंततेनऋषिपरसंगतिस्तानविरहा
दसंवहेनेवभासमानेनतद्वाकोनसंनिहितोपरागेवेंदुकलामलिनायमानमस्वरागामहाकपेनाहंदेववतीकिंनवेदवती
नचाहंत्वयाप्रथमंकुत्रचिन्नीतानापिकेनविदितानीतेतिवेपमानाभयगद्गदाक्षरमभ्यधाम् ततोनामाघवर्णाव्यस्यासंक्रुवि
ममिवममानेनतेनानन्यसाध्येनगृहीतमिष्यमाणंतत्समयोपपन्नसंनिधानंज्वलंतमिवजातवेदसंकृत्वामोक्षारकारंवितं
महत्तंबंधुबंधुजीवमध्यरुह्यम् सकपिरपिक्रूरकर्माचरणाभिहतिरुग्णामर्माणंनिर्मायतंमहामहीरुहंमन्हहितत्वेहोन
वगम्यमानकारणाश्चमयासममेवनिर्दयस्तंसमद्रुमद्दिश्यप्रातिपत अथवाङ्भ्यांशहीतंबंधुजीवविटपायांमयिनिप
तंत्यांमहोमहदेतदसमंजसंयदियंगंधर्वदुहितामहामहिम्नोश्वमेधादिमहाक्रतुसहस्रावभृथपवित्रतनोर्मनोरात्मज
स्यनोमहाराजर्षेरिंद्रद्युम्नस्यमहिषीसहायविरहाद्धिरायविहायस्तलंमहीतलेनिपततीत्यक्वेस्वरांक्रोशन्नस्तिदिक्षुके

नचिरान्मार्गणानां गगनमार्गाभिमुखमार्गानुमीयमानमात्रप्रभावेन महाद्भुतकर्मणा शरसहस्रेणेन न पराध्यद्धिरस्य शाद्वि
ष्टमसमग्राणि दाणमात्रादेव सबंधकशाली विशालीयं विक्रममत्रकुर्वता त्रसरेणुमात्रावशेषो विहितः ततस्तेन
कालोपनतेन कोपेनेव महानिलेन तस्य वीरस्य विक्रममिव दिगंतान्नेतमीहमानेन महावेगवता तथाहमपवाहिता
यथानाकूपारचलोलांतरालेनापितस्य महावीरस्य समीपे किंतु क्वचिन्निर्जनेवनोद्देशेऽपतं इत्यभिधाय च सहैव चित्रांग
दयानीतानरस्ये देववतीमदयंत्यौ विज्ञातकामासमागमत्। अथ मदयंतिकामस्वविवेदवतिश्चयं सा देववतीवानवेंद्रस्य
कंदरमालिनोदुहिता यदि भ्रमात्कपिनाहमपितामिव कामपिंडः सहवेदनाशिवामिवैतादृशामत्र प्रवेशितोस्मि कातस्य
र्वमादितोऽन्ववेदयत्। ततस्तु चित्रांगदासख्येः परस्परतदेवस्य दुर्निवारतं भयांश्चनः समयोऽदर्शनमापन्नानां तथापिंडस्य
जापवामी विडंबनेककुशला मनोरथाइवातिदीर्घप्रवाहितः प्राणाः आदिष्टं च भगवता श्रुतध्वजेन यथा दानवराजस्य क
गंधर्वकन्यकानां त्वया सह समागमे सर्वाः सिद्धार्था भविष्यंतीति तद्भवतोऽपि तदिदं च सिवदूध्यामाणवृद्धयो मया सह हा
टकेश्वरमवाप्य तदभ्यर्हणयैवानेहसमतिवाहयं तितिति भिरनुमता सम गोदावरं गत्वा तत्रैवास्मतिष्ठत्। अथ भगवा
न् तथ्यध्वजो जाबालिशक्तिभ्यां सह मदयंतीगवेषयन्कदाचित्काकलवरं प्राप्तः अतत्तदागमनवार्त्तेन च राजर्षिणारं
दुग्रसेनसहपुरोहितेन नगरान्निर्गत्य कृतयथोचिताभ्यर्हणस्तदन्वेषणेऽस्माकं साहाय्यकेनानुग्रहीतुमर्हसीत्यादि

नं·कु
५९
59

ष्टवान् सोपि भगवन्मयापि कदाचिदंतरिक्षान्निपतंतीं हृष्ट्वा वलं बिनीं दहनहेतिमिवोज्ज्वलतरां कांचिदंगनामालोक्य गंधर्वत
तेयं यमिति भावि संबंधव्यपदेशं च न भस्मराणामाक्रोशं तां मन्वोदाकर्ण्य तं वृद्धांतं दत्वा शर्वकं लाघववलात्खंडयता पुन
श्वतामन्वेषयता न कापि तस्याः प्रवृत्तिरुपलब्धा तन्मयैव सहसमानव्यसनाभिनिवेशिना स्वाभिमतापि न्दृष्यतामित्यभिधा
यस श्वत्रायतपोधनायशात् पुत्राय शाकुनये च तत्कार्यपर्यालोचनं त्वा न्त्वा स्वयमपि तत्रीयमादाय संदनं तैः सहैव वनवि
तो निरक्रामत् अथ ते चत्वारोपि समारोपितनिर्णयाश्रमं तो वनस्थावलयं कदाचिद्गंधमादनमासाद्य तत्र दिव्यजनमात्रसंचा
रयोग्यमनाकलितं कलिनाऽनिभालितं मालिन्येन विषयीकृतं विषयवासनाभिरसतनाभीकृतं तद्वर्वासनाभिरदृष्टपूर्वं तद्दृष्टभा
वेन भगवतोर्नरनारायणयोर्निवासात्पूतं प्रविश्य वदर्याश्रमं तदाभीमेव राज्यचर्याश्रममपहाय कंचित्कालमपि महातेज
स्विनं तपस्विनमपि गम्यमानमहावीरभावमेकमपि गुणगणासद्दितीयं निःसंगम्यमात्मकविषयविशेषस्पृहं तत्प्रस्रं तंपश्यं
तो निवेदितस्वीयगोत्रनामित्रिरं रक्षुश्रेतस्मिन्नवित्तो ते च तयोः पितृवध्यात्यभावरूपे संबंधे सर्वेपि ते स्ववैतरेणोल्लासेन दृढ
ये वशृद्धांत अथ जावालिना सहकृतधनेरथेनाभिवादितोऽनुगृहीतश्च यथाभिहिताभिराशीर्भिरभिहितवान् राजन्
यदर्थमेवं प्रयासेनाकुलीकृतोसि सा चित्रांगदा गमिता गोदावरीतीरवासिनं मया हाटकेश्वरं तदविलंबेन तत्रैव सर्वे सा
धयामः अचिरादेव तत्र तिसृभिरितराभिर्दिव्यकन्यकाभिः सहैव तस्याश्चतसृभिर्वरैः सह स्थकारिणया भवितारस्तितैः

सहस्रतस्य अग्रांतरेउदयाद्रौ वेदवतीमार्गमाणा स्वयमार्गविभ्रंशाद्विभ्रमंतमिंडमिव दर्शयंती तडत्कलिकयेतस्ततोव
दृतंमाधवीकुर्वाणा हूता चीवि विचित्य प्राचीमवाचींच दिशमन्यतोगेवषयंतीसवगवेषमासाद्य विषकर्माणंपरमार्थक
पिमेवंतेमन्यमानातमप्राक्षीत् किमंभगवानद्राक्षीदिहक्कचिड्डेशेमदीयांडहितरमिति सततां हूताचीतिप्रत्यभि
ज्ञानिजावदातेजातानतशयोऽनभिधायैवमस्मामार्तीयां तद्वार्तां देववतीमेवतां मन्यमानोयमनापरिसराश्रितेश्री
कंठाश्रितेनेमया देववती विन्यस्तेत्युवाचत् सापितस्य भ्रमनिबंधनंनामायात्म्यमत्ययंविशेषमप्रयोजकंमाकल
ध्यतस्तत्रस्थितिशून्यहीनमामार्गणामार्गमादेशयेति तं प्रार्थ्य व्रजंतं तमेवानुव्रजंती कौशिकी यावदस्मेति तावद्देवदुर्निवा
रवेगैर्मारुतविकैरविचलद्भीरयैध्रुवमानाः पंचशरतनवःऋतध्वजादयस्तमेवोद्देशमासाद्यहातकामाः कौशिकीतीर
भुवमवतेरुः अथ तस्याः पुरः स्मरमायांतमालोकयणावामृगं प्रत्यभिजानन्त्या वालिकेत्तेराजसमाजे ऋतध्वजेजनकंजगा
दतानस्यपृष्ठसमायाति पुनरपि महामर्कटो येन वटोद्देशे जटोपग्रहेणाहंबद्धइति तदाकर्ण्य शाकुनिस्तत्रकस्स्थिसमा
कलनयाकृतकोपो भगवन्नमीदवे हि निदेशंमदीयमार्गणावलीउज्जीवनीयं बलीमुखोपसदः शतपर्वणाभिहत
इवपर्वतः पतत्काश्यपीतलमिति व्याजित्तपत् ऋतध्वजस्तमागरइव स्वभाववतपवदोभाग्यभावप्यानगाधदृदयो
दयोल्लासमस्वरनिबंधनवाथवोदीनानांत्रपतिपुत्रपरिहरक्रोधनविषयोयंदोषस्ततस्ततकेनापिसमापतिष्यतः

त॰ कु॰
९ः
60

प्रवाहस्येव प्रागभवीयविपाकस्य प्रमार्हणः पंथानो विधिनापिनापिधात पार्श्वे नेन पश्यामि तपस्विनोऽस्य कमप्यपराधलवं
मितितमात्ताषयामास तावदेव विश्वकर्मापि विज्ञाय तं स्वकीयरूपविपर्यासहेतुमग्रगण्यं तपोधनानामतथ्यजाभिधा
नेशापावस्था न कामतया शार्दूलविक्रमाणः समीपमागम्य प्रणम्य बद्धांजलिर्भगवन्नत्रुश्रूयतामयं भस्मजनो निदेशाभ
रणदानेनेति तथैवाग्रतस्तस्थौ अथ भगवानवेत्य प्रसन्नया दृशा पुंडरीकस्रजमिव तस्य प्रसादीकुर्वन्स्मितहृद्यया सम
लावयन्निवसमादिदेश कपीट्त्वया किलास्य वत्सस्य जटावालेर्वटशाखयास्तहववधाजटास्तद्बहिर्महान्लतायंत्रपाशः सं
पादितः अनेन चेत्ता केणाप्यकृतिना पंचभिर्वत्सरैर्यातैः सबाह्यपाशः कृतहस्तत यानिकृतः जटानुबंधो विटपस्तद्विधा
छिन्नः तमसावमध्यसभागस्य जटाविभागः कथमपि कर्तनशक्तो ते शिरसैव तं वहता ऽनेनातिवाहितं हायनसहस्रं तदस्मो
बयनमुपनीयो निधि यथापूर्वं तापयति भगवानिति शिरसि निधाय तदादेशं त्रिदशशिल्पिना नातिवंहीयसैवानेहसा जा
बालेर्जटाः सविटपाश्च दिता सतत्सौष्ठवेन तच्छोमहामनिर्वैरेण नष्टां रंछेदयामास ततो वरदानाभिमुखेऽस्मत्तवान्वितत्र
नमेसि विद्मनोरथमात्मनैव मम्यमानो महेंद्रवईकिर्मुकुलितेन करद्वयेन विज्ञापयामास भगवन्भवदीयादेवशापा
दिमां पापां दशामापद्यमापन्नं विद्धांगदायाजनकं तच्छरं मामवेहि इमं च भभावचपलां योनिमासाद्य एवंविधानि दुर्वि
पाकानि पापीयांसि कर्माणि भूयांसि निर्मितानि तदनुगवदनुग्रहेण सहैव सम्यंचितेर्दुः कर्मभिरिमां योनिं विहीयमाना

मिलामि भवंति चक्रतापराधेष्वपि दयार्द्रा दयामवद्भिर्या महात्मानस्त्वमित्याख्यरमत् ऋतध्वजस्तस्याममरासिद्धता
यांसंजन्मतनयमेकमापत्स्से प्रकृतिं पतद्दशामर्जिता निवद्धजिना निव्रजिष्यंति निःशेषतो विलयं मितिश्रुततति दि
वमस्मतिनो यां हृता यां तामेवानुस्तवतिक्रतप्रणामेनश्रीपरिनिश्शैर्जावालिप्रभृतिभिस्तनर्भिराश्रमेरिवानुगम्यमा
नोथर्मश्रवसूर्तिमान्मुहूर्तादेवप्राप्यवहलजलप्रवाहविहितकोलाहलं कोलाहलपर्वतकृतहलाकुलतया तत्र सम्प
श्रिमप्रपवनाद्ध्यतियनैर्वनापुष्पैर्वाजिभिरुह्यमानः सहसैव हाटकेश्वरपरिसरमाजिरीत तस्मिन्नेवावसरे विद्यांग
दानवधघनस्तनितगंभीरं शाङ्खमाकर्णयन्ती तदनुसारेण नियुक्तनयना ऽभिमुखमापतंतमश्वतरः स्यंदनानुवीक्ष्य कंदलि
नकौतुकानिरूपयंती तदधिरोहान्वारोहाप्रत्यभिज्ञातोत्पन्नपुलकप्ररोहा सहचरीस्निग्धोपि व्याजहार निभालयंतामालय
स्तदायः स्मरोन्मालयाबालयामयायः स्वयमेव दृढदयदयितोऽयं ननु सएष नवजलधरशकलश्यामवपुर्भवतीर्णोमनोनय
ननंदनोनंदनः सदेवस्य यस्तवयं जटाधरोऽध्यरितोषर्दुधानांधाम्नां नित्यानंदपूर्णजटी रविवरि धुरवधवद्भावधानो रथ्या रूढः
सएषश्चाम्नाया नांतपसां चैकमधिकरणं भगवानृतध्वज इति ततोमदयंती विशिष्य निरूपयंती यएषबालवेषः पीठ्यम
श्वत्वशोर्वरश्चपरोवद्धजटस्तापसकुमारः सएषनूनं तस्यैव भगवतोऽपत्यं जाबालिर्योमयावटतरोर्मंदारस्येवासादा
नितोदृष्टश्चासीदित्यभिधाय समभिज्ञाने समर्पितमपहाय दृष्टानुरोधाच्छकुनावेव निबद्धदृष्टिरासीत् वेदवतीऽन

त॰ क्रौ॰
६१
61

रिंदुयुगे चंद्रमसि चकोरीव चमत्कारादचपलं लोचनांचलमदंचयांचकार अथ तं प्रदेशमागम्यावगाह्य च गोतमीं विहितहरि
हरिहराभ्यर्हणेषु बहिः सहासीनेषु चित्रांगदामदयंत्यादिभिः समागम्य जाबालिना सह श्रुतध्वजं सादरमभिवादयांबभूव
चिरादालोकतामपि परिचित्य चित्रांगदां श्रुतध्वजसरथयोर्मध्ये प्रायस्य वत्सलभावेन द्वितीयस्य रतिहृदयदयितेन रु
हीतं हृदयमासीत् तावदेव च तमरेशामासाद्य कृतस्नानादिकर्माणौ घृताचीविश्वकर्माणौ द्विभिरिव चतस्रभिः श्रियं
गदादिभिः सह दिगीश्वरैरिव चतुर्भिः सुरथ्यादिभिः सह सविनयं सेव्यमानं कुशध्वजमिव श्रुतध्वजं महीदस्मागणावभ्युपग
स्मरयावदस्मवंदिषाताम् ततो मातङ्गद्विषोर्घृताचीवेदवत्योः परस्परप्रेक्षणात्प्रमोदमानयोश्चित्रांगदायाः पुरः स्थिते
पिपितं विष्टरितल्पापोनभिता तेन प्रत्यभिता नवैकल्याद्देववतीमदयंत्योस्तु जनकासंनिधानादेव वैमनस्यमवगम्य श्रु
तध्वजो वानरेंद्रं प्रदेशादस्मात्सत्वरं गत्वा गुह्यकराजमंजनं गंधर्ववर्यं च पर्जन्यं संदानवेंद्रं चकंदरमालिनं महर्षिं च गालवं स
माहूयेहानयेति तमादिशत् सोपि कपिर्वेगादुपगम्यांजनाचलं स्वर्गरसातलं माहिष्मतीं च निवेद्य महर्षेर्निर्देशं श्रुतध्वजे
न सह चतुरोपि तानचिरेण संजुहूयांचकार कृतश्रुतध्वजप्रणामेषु तेषु च गालवो मदयंतीदेववत्योः पुष्करेणुराशोक्किते प्रे
स्मप्रीतिं परमां प्राप अंजनादयोपि प्रत्येकं मदयंत्यादिकास्तिस्रोपि पुनरुज्जीविता एवताश्च पितृत्वेलक्षणेन तादृशमेवा
स्नानं ममममानामेदुरं प्रमदसमन्वयमन्वभवन् अथ चित्रांगदां जनकानवेक्षणेन विमनायमानां प्रेक्ष्य भगवान्नगादगा

लवः पुत्रि पितरं न पश्यामीति मातरं सोपतापं प्राप। सएव शाखामृगपतिरेव तव पिता स्यात् अनिमित्तकारणच्छायानमिव
प्रियविप्रयोगं तच्छापं निबंधनाद्भगवद्रत्नध्वजस्य शापादस्मा अपि सवगरूपं समापन्न इति ततस्तत्प्रमोदो पितेपि सम येत
मकांडे पतनमस्मात् अपि पितुः स्वरूपविपर्यासं प्रेक्ष्य चित्रांगदा नवरत्नवद्बाष्पवारिप्रवाहाविलवदना उज्जावदंजलि
भंगवक्त्र उद्धराणगर्हितभागधेयां मां सोपकारमभीष्टं न एव प्राणिनो उपसो मन्निप्रार्थयंते मया न निमित्तभूतया विहा
यदिथमावं पितेव तिर्यग्योनिमापातितः तदुपहासैकहेतुमसंदेहहरनकं स्पृहयामि हातुमिति रत्नध्वजं ययाचे न तस्त
वत्से मा विषादं विधेहि पर्यवसितप्राय एवास्याः शापः श्रुत्वा अतः तनयजननमेव तस्या नरा व घि रितिज लितवति रत्नध्वजे चि
त्रांगदानुरोधेन ते सर्वे पितृष्टुः शापांतं प्रतीक्षमाणास्तत्रैव तावदवतस्थिरे अथ समासे उषिद्याम मासे प्रसूतायां सुता
यां स्वरूपमापन्ने स पर्वशिखरिणि तेन चानुध्यानमात्रेणता नानाजातीयदेवयोनिसहाये समारूढे नरामाहिषर्गरूवद्दिती
येऽहस्यपमाने गौतमीप्रदेशे भगवान् रत्नध्वजः सर्वानुरागानुरोधेन चित्रांगदां स्वरथाय विशेषविषयकस्मिन्देशवशादे
दवतीमिंद्रद्युम्नाय मज्जलोदितनवेंदुदयितापदसंवादान्मदयंतीं शाक्रतनये परिशेषाच्च देववतीं जाबालये समादिश्य ता
सां पितृभिर्यथोदितान्यरिणयान्यर्पयामास वासवादींश्च विशेषाकस्मो विशिष्यात्र प्रदेशे भवद्भिः संनिधेयमिति या
र्थ्य विसर्जयामास विश्वकर्मा जनपर्येष्कं दमालिनस्त्रीनन्तधर्म्मगा... जाबालीनां जाबालिस्वर्थें द्रद्युम्नस्वरथश

त·क·
६२
62

कुनिसरथास्तसहभार्याभिरुभयानपितात्मगणांश्च विश्वकर्मादयोऽदुहितरं सहितान्नामानन्तरं तध्वजादयस्ततानुभयानप्याशी
र्भिरभिनंद्य स्तनध्वजजालवज्राबालयोपि परस्परं यथानुरूपमुपचर्य संस्मायस्वदेश प्रस्थापयंते तमभिधाय स्मारमत् ॥ अथाहो
प्रभृताद्भुताविविधानुबंधेयं वार्ता एवं विधानुभावो भगवान्मीनकेतनो यच्चित्रांगदावत्ताय पितरं हेलयैवा सहचरी हितो
पदेशं हस्तमात्रायमरयायरातेस्वात्मानमर्पयामास अथवा नेदमाश्चर्यम् ममहि ग्रहश्रेष्ठ्यस्य कृतेपि कस्मिंश्चिदस्मिन्नु स्मिग्न
समसमेवाभिलाषः प्रादुर्भूयमभिकाभ्युपसीभजते नजाने देवादवलोकनेकया कया वा विधया विडंबनीयास्मि विधिनेति
चिंतयंत्यामेवमयि सएव प्रवाते द्वितीयं सवाहो भवानिदानीं कृतहस्तस्तुत् सोप्याचचक्षे गृहकेंद्रमानसकेतोवित्ताय
नएवात्रास्माभिर्यद्दानवेंद्रस्य कंदरमालिनो दुहिता वेदवती जाबालेः परिग्रहइति कदाचिन्नतपस्यतः कंदरमालिनो देव
देवस्य शंबकस्यानुग्रहाद्विजयध्वजो नाम महानुभावस्तनयउत्पन्नो येन सह स्वात्पुंडरीकात्स्वभर्तृयोदात्तायणीतनयाः स
मरसीमनिभृरिवारात्पराङ्मुखीकृताइति सफलभूतानुभूतोऽनुभावः जाबालेश्चतस्यामेव वेदवत्यां तपोनिधिर्नामान्व
र्थनामा कुमारः कदाचिदुदयादियो भगवद्भूतसमदसकाशात्सर्वाण्यंगानि सरहस्यांश्च वेदान्सकलाश्च विद्या दध्यार तयोश्च भा
गिनेयमातुलयोस्तपोनिधिविजयध्वजयोर्द्धर्मप्रमादानुकूल्यप्रातिकूल्याभ्यां शीलविसंवादादार्थिकेस्मिन्परमार्थतोद्दृढ
यानुबंधविरहेयोनिद्रारकसंबंधस्तुः परिहरतयावाद्यंस्ते हार्हव्य वहास्मा वहतोर्जगाम मभूयान्समयः कदाचिन्नमहास

रक्षेनापरिवृतो निर्गम्य महीतलाद्विवृथायिपेन सार्द्धं योद्धुमर्द्दपथप्रवर्तेन सहसंप्रार्थ्यतपोनिधिना बोध्यमानोपि विजयध
जो यदा तत्प्रार्थनां न प्रतिपेदे तदाऽसंभाष्यभाषणाभिप्रायेणाश्रुत्यर्थभावं तं निभालयमानेन जातकोपेन तेनोक्तं यस्मदाव
लेपकलुषहृदयतया न श्रद्दधासि मद्वचनानामस्मानोपीश्वरमायानुपदेशात् नदवतरिष्यति कोपि लोकोत्तरानुभा
वो योपहरिष्यति तव ममं महान्तमहंकारहालाहलदाहमिति विजयध्वजस्ततज्जल्पितमप्रयोजकमिवाभिजानन्नामहेंद्र
नगर्यामभ्यवस्कंदं विजित्य सर्वान्दिवौकसो रसातलमेव प्राविशत् अथातिवहत्सु बहुतरेषु हस्सदौहित्रादर्शनाहूयमाने
नकंदरमालिना नमानेन प्रहितोस्मीति तन्न जानेऽनुमन्यते वा तपोनिधिरनुनयनं वेति ॥ अथ यावमौ ततो निकुंजाद्धरि
रागं तमीरेतेनावदेव चिंतयंस्सेवाहं पल्लवग्रहणाय प्रसार्यमाणानां कराणामभिघातेन प्रचलितानां वलयावलीनां क
लकलं चरणकर्मणाक्रान्तानां तुलाकोटीनां च कोलाहलं च समाकर्ण्य चलद्वार्व्यापारयंती तदनुसारेण यावद्गच्छामि ताव
त्कुसुमसमूहसंवर्मितां ततो वनगुल्मान्तेनापरेण सह निःसरंतं सरभिसहायमिव मूर्तिमंतं मकरकेतनं सौभाग्यपता
कामिव शिरसावतंसीकृतां सहकारमंजरीमुद्वहंतं वर्षोपलस्थूलमुक्ताफलमयेन वदनचंद्रस्यंदमानसुधाबिंदुवृंद
संदर्पितेनेव दामाक्रान्तवैकक्षकं विघावलसंमितेनेवा सितकुंभीनसेन वनविहारस्पृहीणेन तमालपल्लवेनेव कर
वालेनेवालंकृतकरकमलं प्रकोष्ठपद्मरागदीधितिजालजटिलेन च संभाव्यमानेवेषमस्याऽनुपहतफेनपटलाव

त·का·
६३
63

दातस्योत्सीवबंधस्यसाप्रथमापादयुतादक्षिणेनपाणिनातत्क्षणमाब्रवीत्तामीयंमहारजनरागमिवप्रसंचयंतमितस्ततःप्रसृता
भिरलक्तकरागमणिकिरणोघंपराभिर्विरंजितोवरसंवीततयातत्रप्रवेशमलभमानाभिर्वहिरहिरेवभ्रमंतीभिर्विजातीयकुसुमरजो
राजिभिरिवराजमानं उन्नततपनीयावदातदेहतयानीललोहितललाटतटज्वालावलिभिरिवलिह्यमानंमीनकेतनंपुरस्स्र
वापवायमितिदृष्टवतःप्रत्युद्धविभ्रमाभिनिवेशायागृहीतसर्वाङ्गयोर्वपुषेवसंभ्रमवितानवच्छेयायान्नभावशक्तिगुरुकयाप्रभया
परिरभ्यमाणंकिमयंमीनकेतनोनवेत्यवधारयितेस्मराभिसमयेननियुक्तैस्तदंगलग्नैरलिकुलकोलाहलच्छलाहृद्वापोरुमि
वप्रयोरुमद्भिःकुसुमसमूहैरभ्यंतरकोटिमनवधारयद्भिरिवाकृष्यमाणदेहंपवनोपनीतकुसुमकिंजल्कपिंजरतयाकुरि
तकांतिकायमिवसर्वतःकपोलफलकावलंबिनस्सुमरकतमणिमयस्यश्रवणाभरणस्यशुकच्छदच्छविनोभयतःप्रसा
रिणाकिरणगणेनोभयपार्श्वस्थितेनशिरीषकुसुमेनेवगर्भितंहृदयदोषचिकित्सयाकृतोदवासंतपस्यंतंतदानीमेवोत्थि
तंशैवालशकलांकितंगगनाशशांकमिववदनंविभ्राणं सौरभ्यलोभादभितोभ्रमद्भिर्भ्रमरैर्भ्रूशोभाभरसंभृतभंगस्परती
स्मरशरासनसंबंधिनःशैथिल्यशालिनःशिंजिनीसन्निवेशस्यशकलितभावमिवदर्शयंतं श्रवणांतावलंबिनाचसिंधु
वारमुकुलजालकेनवनविहारखेदोदितानांस्वेदविंदूनांकंजच्छायोश्रवणादिनाकृतप्रतीकाराणामन्तरावस्थाविशे
षेणेवमहर्शनानंतरमेवप्रर्वरूपेणेवपरिणममानादपिघनाभासमानांशुकरुणमणिमयीमिवाशोकमुकुलमालिकां

मदर्शनादव्यवहितोत्तरमेव विकसितेषंती मनुरागपरं परामिवाविघ्राणेन गोपुरकपाटगर्वपाटनपटुतपादेवनवदसा
लक्ष्यमाणं नारायणमिव नंदनशोभनासिकं मलयमिवाविर्भवत्कुसुमसमयाश्रयं शिवमिव ललाटचंद्रः श्रवः
संयोगं वेलपरिसरमिव तिमिरविभासितालकं खगतशाखमिव भासमानानालीकं विनायकमिव सपुष्करकरं राजहंस
मिव मृणालदंडभंजं सूर्यमिवानुगतच्छायं कर्मारंभमिव पेयाकृणोकदंतवसनं गंधगजमिव मदवारिक्लिन्नगंडमंड
लम् चंद्रमसमिव मृगराजोदरं दैत्यगणानमिव दृष्टपभंजांतरं दिवसमिव करुणाकरमिलितचक्रं मानसकेतमालोक
यम् ॥ ममतदृष्टमानमात्रे सथादीपिता विवत्सितकस्मादेव प्रकृतहरितश्वोज्जगामरागः नित्यानुवर्तिन्यपि
सहचरीवा किंचित्करतामंचतिस्मलज्जा जातचिद जिहासितमपि शीलेनसमं कलेवरमाचकंपे शर्वपरिगृहीतम
पितदानीमेवमयादीयमानात्रमतिनेवतरलभावेन बलादवधीर्यमाणं धैर्यं नासहत मुहूर्तमप्यवस्थानं हृदयाभि
मुखमायातं वल्लभजनं प्रत्युत्थातुकामा इव प्रावर्तत निश्वासमातरिश्वानः प्रियतमप्रवेशमंगलवाजं जलयरव
समंदिरकुंदमकुलस्थूलाः प्रस्वेदश्यताः प्रियतमप्रवेशसमये समासादितप्रियपरिरंभपीशलमिव पुलककंचुकि
तेऽकुचदयमकंपत सहसैव हृदयमवगाहमानस्य प्रियतमस्य गरीयसानुरागेणाविरोधिनिर्गायेनेव निराकृतो निर्ज
गाम मध्ययमवरागावान्नवेतिसंशयः विहितहृदयप्रवेशे च प्रियतमेपतत्समस्तमेव वीतरागायेवं विथंप्रियविष

यकमप्येवंविधं मन्त्रचित्रमिवमाद्दशान्तानविषयत्वेनतस्यद्वितीयः सहचरोपिमामप्राविलदितमभिप्रायवानिवर्तकालस्खलि
त॰ क्र॰ तोत्तरीयमिवयांचलसमाकलनच्छलेनहृदयमार्गपाणिरशणात् ग्रहभूतेचदयितप्रवेशोत्सवेहृदयात्प्रसन्नशर्णपा
६४ त्रमिवप्रमोदोल्कपितःपाणिर्मौक्तिकहारमपजहार हृदयपरिग्रष्टानिमहूतानिमवदानकस्मानिकसात्रयधानेनजा
तलज्जानिविनयवीजानिवमुक्ताफलानिभूतलमवललंबिरेसोपियुवाविस्मयप्रमोदमेदुरैर्मदस्वयवालिकहृत्तिसंयो
गात्रक्तलक्रियारहितैर्विकसितकुशेशयसंशयाधानकुशलैरंतर्हितनापिस्नेहातिशयेनव्यंजकनसंबंधेनोपरस्पमा
नैःकेतकीकुसुमानुकारिभिःकुमुदोदरमेदुरैःकोमदीमदमिदुरैर्विशाकलितहिमवालुकारजोमहिमभिरारेचितेक
श्वलताशालिभिर्घूर्णमानपक्ष्मभिर्विस्तारितभ्रूरेखैरीषन्नरलतारकैर्निवेदयद्भिरिवहृदयवृत्तिंव्यंजयद्भिरिवमदनाति
प्रसंगमसंयुक्तैरपिपरिष्वंगसुखमिवानुभवद्भिःसाभ्युपगममिवागमयद्भिःपरिग्रहमिवप्रार्थयमानैरक्षिपातैर्मामु
दीक्षमाणोमदनवाणोद्धयस्खलद्गतोगतरवालस्तत तथाहितस्यापिमदनागमनिवेदनास्वासादितविरामामल
यानिलाश्वचंदनामोदितोमखमारुताःसमदीयःरसाईहृदिदीप्यमानस्यमदनज्वालनवेदसोधुमवीथयवततोरभा
वसाविरणोमधुकरनतनयःसमलस्तंत मलयमारुताहतःसहकारतरुरिवकुसुमसक्तमारःकायःकंपमाकलयांच
कार तदवलोकनविकाराकुलामांप्रजिहीर्षतःस्फुरदीर्घस्यमकरकेतनस्येवकंपमानःकोपकलुषःकलितकक

रवालकः करः समालोकितमार्गणगणानिचितोगात्राभ्यंतरेनवकाशतयाबहिरेवलग्नारतिरमणप्रहिताकुंदकलिका
इवस्वेदविंदवः प्रादुर्बभूवुः मदनोदयदोहदमहिम्नाः समीहितसमयांतरात्कदंबपादपादिवकलेवरात्कोरकनिकुरंब
कमिवपुलककुलंविपुलमहुल्लास तथाभूतेचतस्मिन्व्यतिकरेमंदारमंजरीप्रभृतयः सर्वाः सहचर्यस्तस्यैववनस्यातम
सिन्नुद्देशेसमुदितांमांकलावतींचपर्येषयंत्यस्तत्रैवसमाजग्मुः तास्वसमायांतीःसमीक्षमाणयाकलावत्याभर्तृदारिके
मदंतिकेसमागताभर्तृदारिकामंदारमंजरीसहचरीसमूहसहायासमहोत्सवयोरनेहावनविहारानुकंपादिहातिक्रां
तः तदनुसरावः सर्वोजनमित्यभिहितासमाश्वस्यमानहृदयदयितसमागमेवजातप्रबोधापैंद्रजालिकमायास
मासादितवल्लभपरिरंभेवतत्रमित्थ्येतिबुध्यमानाचित्रफलकलिखितेप्रेयसिपरमार्थतयापश्यंतीवतत्रसंजातस्मा
माणव्यतिरेकनिश्चयासेनिदस्थतानतद्विछेदेनजातानुतापा तन्नयनांतैरंतरमिलद्भिर्लोहितामिवतत्कुंतलकलापां
धकारेणजातदिग्भ्रमामिवतद्रुदनकोतिप्रवाहेणापक्रियमाणामिवतदीयरदनदीधितिप्ररोहेणोंफितामिवप्रसा
रितकिरणकैस्तदाभरणमणिभिर्निरुद्ध्यमानामिवमत्सवेताभिस्तदभिमुखाभिरुत्कलिकाभिः प्रेर्यमाणामिवश्र
वणप्रगेनसाभ्यंतरेप्रवेशितमिवात्मनेवसहनिर्गतंमनः स्मरंतयापर्येषयंतीमिवानासाग्रप्रतीक्षमाणां अपरिम्लान
सस्यानानेनीदृशांतराणिकथमितोऽपरिशर्णमनोरथेवप्रतिनिवृत्यगच्छंतीदृशामीतिमहतींक्रियामिवबहंती अह

मिहेवास्मितं प्रतिनिवर्तते इति मनसा विसर्प्यमानामिव तत्परिसरक्रमपारयंती तन्मात्रप्रवणस्वभावामिव दिगंतरेणापरिसं
न॰कु॰ दमानां मध्यवर्तिना मदनांधकारेणेव विछिन्नामिव स्वस्थानागमनमार्गमनासादयंती तदेयदेहप्रभाभिः संभूय समारब्ध
६५ तेजोद्वयांतरामिव दृष्टिप्रभावमनासादयंती किंचित्प्रति निहत्तामपीतः प्रतिष्ठमानैर्निःश्वासानिलैः प्रसावर्त्मीईमार्गादेव
65 बलादेव तत्रैव नीयमानां उद्धृतद्रूपवद्भिस्तदवयवैरुद्धृतरूपकौतुकादिवावष्टभ्यमानां तदंगसंगकलितानंदानुभवादि
वामंदमप्यस्पंदमानां कलिंदनंदिनीमिव स्वविषयहारस्यानुरोधानंदाभिमुखैरेव वलमानां वलवत्प्रतिलोममाक्रम्य क
ष्टसृष्टादृष्टिं सहचरीणां परिसरमनुसरंदिहलारसाडकलिकावलितग्रीवायाश्चजीवापहारी वलाहकश्च चकोरी चंद्रम
सोरावयोरंतरावर्तीपत्रपुष्पनिरंतरोदरोड्डराल्माक्रांटकक्रदपवमार्गमाहरणोत ॥ अहं तु गच्छंती सखीविछेदमारभ्य त
त्समागमपर्यंतं तदीयमदंतमष्टच्छंती सीयमपिवृत्तांतामामनिवेदयंती ताभिरपि दिवसांतरापेदयाभूयसा विलंबस्य
हेतुतया स्वनगराभिगमनत्वरातरमनस्तया ताभिरप्यपर्यनुयुज्यमाना यंततोऽपरिसरकपार्श्वमपि कलावतीमया
सहागतानवेक्षमाना कलयंती कुत्र गतास्मि किं तत्रकृतं किं दृष्टं किमागतास्मि कुत्र गच्छामि किमधुना विधेयं का वा पुर
स्तात्प्रतिपत्तिरित्यादिकं किमपि मनस्यनालोचयंती न जानामि कथं सखीभ्यस्तादृशीं दशामपालपिपंकिताभिर्त्तीय
मानामपि तादृशीं दशामपेक्षितवत्येवास्मि उत ताः प्रवात्समानसतया न तामत्तासिषुः कथं वा मंदारमंजरीव्यसर्जयंभि

न्यादि केवलं यथास्वमधिकारमखिलं संपाद्य ततः परिजनेन स्वभवनं प्रवेशितोऽभवम् । प्रविश्य च वनविहारखेदव
पदेशेन निवारितपरिजनो वासवलभीमवाप्य क्षुभ्यमाणानीव पाट्यमानानीव पच्यमानानीव क्वथ्यमानानीव द
ह्यमानानीव छिद्यमानानीव विमृज्य शयनतले निःसहान्यंगकानि यादृशी तेन दृष्टास्मि तामेवावस्थां वहन्ममा
नेव स्वयमणुमात्रमपि विशेषमनादधाना किंचित्तथैव स्थिता मुहूर्तमाहार्येण धैर्येणोहापोहक्षममात्मानं कृत्वा त
त्कालोल्लिख्यमानाभिरनल्पाभिः कल्पनाभिः स्वगतमेवैवमभावयम् ॥ अहं तावदनेन दुरात्मनाऽसाध्यव्याधि
नाकस्मादुपहतकेन महता ग्रहेणेव प्रसभमागृहीतास्मीति स्वयमेव साक्षात्क्रियते नात्र प्रमाणांतरमपेक्ष्यते ना
पि स्वरूपं संदिह्यते नाप्यप्रामाण्यमाशंक्यते स्वरूपं च तस्य निरूप्यमाणमर्थविशेषविषयकः स्पृहाविशेष एव स च
स्वविषयसिद्धिमपेक्षमाणस्तत्पर्यंतमपर्यंतकदर्थनानिदानं न ददाति कदाचिन्मुहूर्तमपि स्वस्थमवस्थातुं तत्सि
द्धौ च स्वसमवेतस्पृहाविषयसमवेतान्यविषयकस्पृहापेक्षणीया उभयसाध्यस्य हि विधेयस्यान्यतरव्यतिरेके
नियतैवानुत्पत्तिः तद्गतेऽन्यस्पृहायाः प्रत्यक्षेणामद्गतिना विषयीकरणमनुपपन्नं न हि परात्मसमवायिनो गुणाः पर
समवेतप्रत्यक्षेण गोचरीक्रियंते अनुमानमेवापरं तत्र विरहातुराकारदर्शनमात्रं तावदनैकांतिकं वीतरागाणा
मपि हि रमणीये पुरोवर्तिनि विषये स्मरदेति दृष्टत्वात् सकामेष्वपि विशेषादर्शने तस्य साधनीकरणे न साध्याविशे

त·कु
६६
66

षटोपगतं एतदनुमानात्सर्वं संदिह्यमानमेव हि सकामत्वं कथंकारं विशेषणानिश्चयसापेक्षे साधने प्रदीपमर्हेत् लोचनोल्ला
सादीनां च स्फुटमेव विस्मयादिसाधारणं वाष्पकंपपुलकादयोपि न रमन्वयव्यतिरेकानुविधायिनः अथापि मिलिते
विशेषैः कथंचिद्रतिरनुमीयेत तथापि तस्याः कथं मद्विषयकत्वमवधारणीयं संभवत्येव हि तस्या मद्विषयकत्वमिव
कलावतीविषयकत्वमपि तद्विषयकरतिमत्वं च न सहति विषयत्वनियतं एवं तद्विषयकरत्यभाववत्त्वमपि न तन्निष्ठरति
विषयत्वाभावव्याप्यम् येन तन्निष्ठरतेर्मद्विषयकत्वं कलावतीविषयकत्वविरहो वा सिद्ध्येत् वस्तुगत्या तन्निष्ठरतिवि
षयत्वकलावती(विषयकत्वव्या)प्तिः तदभावोपि प्रयोग्यप्रतियोगिकत्वान्न तावदध्यक्षतः नाप्यनुमेयः तद्व्याप्तिलिंगाभा
वस्यापि तदानीमयानुभवात् इत्यविचारितरमणीयमेवैतत् एवमावयोरन्यतरस्य वीक्षणेन साहचर्यसंबंधेन सा
ज्ञात्येन वा स्मृतप्रियतमांतरस्य तस्यैव तद्विषयकरत्युद्बोधादीप सर्वमिदमन्यथासिद्धमिति न किंचिदेवैतत् उपमानं
त्वनेतादृशे विषये निरवकाशमेव तद्धि वाच्यवाचकभावं कदाचित्कार्यकारणभावं वा परिच्छिनत्ति न त्वन्यदिति म
र्यादा शाब्दोपीदानीमनवसर एव अथापि सर्वमिदमपर्यालोच्य तद्व्यक्तिरतो स्वविषयकत्वमारोप्य स्वीक्रियते तथापि
किमीदृगन्यायः कन्याजनस्य किमपहासानामपायः किं जनापवादानामुपादानं किं कुलस्थितेरननुकूलं किमालि
भ्योपि मालिन्यहेतुः किं प्रमादक्रमादरः किं धीतिविजृंभितं किं चापलानामनपलापः किमनार्यजनकार्यं लाघव

स्रोलाघवसंपादकं किमश्लाघनीयतायाद्राघीयस्त्वकं किंसाधीनांसाधुसावहं किंकुलटाकलायांनिकटावस्था
नेकिंधर्मावहितसंसदोबहिर्भावः किंगुरुलोकस्यानालोकनं किंनास्तिकवादानामनुवादः किमाचारविपर्यासस्यप
र्यायः किमजितेंद्रियतायाः पताका किंमनोलंपटतायाः पटहघोषः किमकारणमात्मप्रतारणं किमशिष्टानुमाने
दृष्टान्तान्तर्भावः किंसत्सङ्गावसमाख्यायाः प्रत्याख्यानं किंसाहसस्यमाहात्म्यं किंविनयवीजस्यासामंजस्यमित्येवंप्रायाः
प्रस्तुतप्रतिकूलाः प्रादुर्भवंतो विकल्पादुर्निवाराः ॥ अथरागो कस्मादेवेमानप्यविद्यमानसमानंकृत्वाप्रवर्तितव्यं
तदाफलानुपधानएवमेवात्माविगर्हितोविहितःस्यात् नखलुरागमात्रेणविषयप्रापकमदृष्टमनुमेयं शाल्व
राजानुरक्तायांभीष्मेणापहृतायामंविकायांमस्यत्रचबहुशस्तदभावदर्शनात् फलानुपधानंचतेनप्रत्यादेशाद्वा
प्रतिबंधकोनरागस्यासमापतति तत्राद्येनकेवलंतन्मात्रमपितुविदग्धभावेपिस्नेहयोनवसंभावनीयः द्वितीयेपिदो
षांतराणिविषदानिदुर्निवाराण्येव अथफलसंदेहस्यप्रवृत्तिंप्रत्यविरोधितयासर्वदोषानभ्युपगम्यमार्गेणेनमस
मञ्जसमपिसंश्रयेर्यतदाफलस्यस्वतःप्रवृत्तिविषयतयातदुपायएवप्रवर्तितव्यम् सचदूतीसंप्रेषणादस्यइदानीं
नोपपद्यतएव दूत्यार्थंचयदिकाचिदस्मासहचरीनियुज्येततदविश्वासनश्वर्वत्रैतायास्तस्याइदमकांडकृष्मांडप्र
काशनमेवस्यात् तंजनमनभिजानानायाएवतत्रनियोगेचद्वितीयमप्यनुपादानोपादानदूषणमेवप्रकाशि

तेस्मात् यदितत्तदानीन्तनव्यतिकराभिज्ञाकलावत्येवमेर्यतेतदापियदिदृष्टमदृष्टंवाहितमीहमानामांनिवारयति स
त॰क यंवामत्प्रार्थनांनानुमन्यतेतदासलाघवमात्रंप्रकाशितेस्मात् तदनन्तरंसख्येतरानियोगेचतद्दोषतादवस्थ्यम् तदुप
६७ देशमगृह्णानाचप्रथममेवकथंसख्येभंगोपालंभभाजनंभवेयं ॥ अथतद्व्यतिरेकेणममजीवनदौर्लभ्यंसंभावयन्ती
67 स्नेहावेशगृहीताप्रार्थनांप्रतिपद्येततदाकिंसंदिशामितदानीमेवमेतद्विपरीयानुरागोजागर्तीतिएकतरमात्रनिष्ठत्वा
दप्रयोजकंत्वन्निष्ठानुरागदर्शनात्संदिशामीतिसद्रूपासिद्धिशंकायस्त्वं त्वद्विरहात्प्राणानपिजिहासामीतिमत्संगमाभि
लाखेननतस्मान्निष्ठसाधनताज्ञानजननोपायः त्वयाविनाप्राणान्धारयितुंनपारयामीतिसंदेशोद्भावनम् स्वयमेवोप
गच्छामीतिदूतमेवावतं मामपहृत्यागोऽस्यनपेक्षितविधानं भवताकृतोनाहमपेक्षितेतिनिरनुयोज्यानुयोगः अत्राग
म्यतामितितदनर्थिप्रवृत्तिजननानवरूपं भजेत्सहंत्वयानप्रत्याख्येयेतिसकार्याभिनिवेशमात्रंमदर्थेपितरंप्रार्थयसे
त्वनेकसाकांक्षितंतदनेपदैवभवंतंभजामीतितदृष्टांतेनतद्भिन्नभजनस्याप्युपमापकतयाप्रकृतप्रतिकूलप्रायंमदाक
मप्रधानसंभावनीयमितिशपथमात्रं अहंत्वय्येवानुरक्तेतिअगृहीतामभावेतिस्वयानानुकूलस्थिरप्रकृतिरस्मीत्य
त्वानरूपासिद्धिग्रस्तेसखीयदावदतितथाविश्वसितव्यमितिस्वयमसंदेशात्तन्मात्रानुरागविरहपर्यवसन्नं यथोचितंत
थाविधीयतामितिप्रस्तुतप्रसातंप्रविरुद्धम् तदेवाहंभवताकृतोनगृहीतेतिस्वतोप्यापत्तिः दशामेतांमदीयांकृतो

नजानासीति स्वदोषे दोषारोपः त्वद्गुणैः प्रसभमाकृष्टास्मीति स्वहृद्दूषणपरिहाराभासः अथ यथा तूपपन्नजीवनं संप
विज्ञायमाणो महत्साधर्मेण योजनस्य इति स्वयमुपक्रांतिधर्मातिक्रमायाः परप्रतारणमात्रम् मदुपग्रहेण भवदीया
अपि गुणा अनुगृहीता भविष्यंतीत्यात्मगौरवप्रकाशः उपस्थितमतिविषिद्धं वस्तु तत्प्रत्याख्येयमिति स्वपरिग्रहणप्र
कार इति कृतवातया प्रयातव्यं सत्यमुत्तरागे तत्रैवावस्थाननियमो हि मध्ये वव्यभिचारी तत्राविघ्नतदलाभे प्रमाप
रेपराया यत्र समाप्यते तत्रैव प्रयातव्यमित्यभ्युपगमे तत्पकाकिन्यास्तस्यास्तावत्पर्यंतं गमनमप्यशाकाम् चिरकाल
साध्यनया चासार्थस्य यदि तावत्पर्यंतमहं प्राणान्धारयितुं न पारये यदि वा सजनो नोनातुमसमेततदाऽविनयप्र
काशनमात्रपर्यवसायी सर्वोप्ययं प्रयासः स्यादित्यत्रुपायपर्यायम् न किंवरं प्रथममेवोपेक्षिताः प्राणाः उतांगी
कृत्य यथोक्तं दोषजातं यथासंभवं विधातव्यः प्रयत्न इति संज्ञया पत्रायामेवमपि अप्रतिपत्तिमूढं हृदयमिव म
दीयमपायविरहान्मिहिरमंडलमस्तगमनं प्रत्येव परिकरं बबंध ॥ स्वल्पसमयमात्रावस्थायिनी रागबहुला म
दीया जीवनसंभावेव वा विरमवत्संध्या किंचिन्मात्रसंचारिणो मदीयाः प्राणा इवार्यमणः किरणा मंदतामगार
न विरलायमानप्रकाशो मदीयकल्पनाभिनिवेश इव विरराम दिवसः तत्तदनुपपत्तिप्रतिसंधानेन प्रियतमला
भसंभावेनवोक्तहृता तमसा तिरोऽधीयत मोरेदीहरित् तन्मात्राभिनिवेशितया मदीया स्पर्यांतरगोचराणि ज्ञा

त.क्र.
६८
68

नानीवाः मकुलायितकमलानिविमुक्तवल्लभामदवयवाइवचक्रवाकयुवानो विभेदमासादयामासुः इतस्ततः क्र
तसंचारामामकमनोरथाइवपत्ररथानिलयामिमुखो बभ्रमुः तमोमात्रसाध्यप्रकाशामस्माहमस्सहनयइवतारका
श्चकाशिरे मामकीनमर्यादातिक्रमस्सहावगमोपगम्यमानविगानथियइवसमाहृताएवन्कक्रुभोमुखानि मयाप्यैर्य
यदीयमानाइवरसमयाः परितः प्रेतांबभ्रुविरेजलांजलयः जनांतरानधिगम्यंहीपोतरमिवममेवहृदयंप्रविश
त्रिदाघदाहः सरसीभूतंचमत्सर्वाङ्गमिववारिसमवापज्जाड्यं ॥ अथाहमनकलिकामिरुद्धिष्णमाणेचकथंचिदुत्था
यमानसमातालाकारमामयाः सर्वत्रसाम्येपिचात्तमसंविषयसंनिकर्षादिविरहादसंभाव्यमानेवपितत्रदेशेत
दानीतस्यसद्भावानवधारणेपिकेवलंतस्यांदिशिवल्लभोवोदितइत्येतावन्मात्रनिबंधनेनानुरागेणतामेवदिशम
हिमयूखमंडलशांतदिशं क्रमेणाचरोदसीसरसीमवगाहमानस्यतिमिरमहावराहस्यदंतदंतमशलाकाकारकृश
लाहाचीयसोदंष्ट्रेवप्रकाशसंमिलासमदृश्यतमाहेंद्री हरित् विहितमहासाहसोत्साहामामपसंत्यारितस्स्हृदयंसाः
सहचर्याइवपाकशासनेदिशोवदातंवदनमदेदि अथाहमचिंतयंप्रहृष्टेवेयंक्रमदानामिवमदनोन्मादानांवि
कासयित्रीकमलानामिवसर्वव्यवहाराणांनिरोधहेतुः मलयवेलेवभगवतीविभावरी अस्यांचसर्वस्तिद्रातुरा
गाणांहृतीहोरेणदत्तसंकेतानामपिमिलनसंदेहोहृदयमवस्कंदति ममपुनर्मंदभाग्यायाः सर्वमप्यस्तिदुःखमि

तिचिंतयंत्यामेवमयिसर्वविकल्पानपास्यंतीकेतकीकिसलयकराचंद्रमूर्तिरिवकलावतीसमलक्ष्यतसातुदिग्ध
तयातैस्तैरन्यथानुपपद्यमानैर्लिंगैःसन्निहितसंभाव्यमानजीवनावसानामवगम्यतामदीयामवस्थांतत्रपरिहासा
दिव्यापारांतरव्यवधानंप्रधानविरोधीतिमन्यमानातद्विरहेदाहहेतुंदेहमपहायतद्रूपांतरेणपरिणतामन्तमा
चंद्रकलेवकलेवरस्यथामध्येणमिथानेनसमाह्लादयंतीभर्तृदारिकेपद्मभवत्यावल्लभस्येवेशस्यमिदधाने
वसर्वसंदेहविदारकंकरपत्रमिवकरवर्तिकेतकीपत्रमादरप्रसारितेमममपाणौसमर्पयामास अहंतमन्मथाणा
पहरणप्रणयिभिर्जालांतरप्रविष्टैःपादस्त्रैरिवचांद्रमसैर्मरीचिभिःसमानाभिहारेणविलंब्यमानामिवजीवितेहे
तंतांपत्रिकांवद्धाःवधावेनकेशणसमवधायवाचयंतीविगीतभागधेयागीतिमिमांतत्रलिखितामपश्यं ॥ त्वंवि
युक्तिहिनवेदंकिमिहाभिहितेनभूयसाभवति प्राणावप्राणैर्वातन्मार्गस्यानुसारिणःप्राणाइति तदानीमेवच
प्रसभंमांप्रियंप्रतिप्रस्थापयितुकामेनभगवताकामेनमृणालमयवेत्रयष्ट्यवातायनविवरांतर्गताविधु
दीधितयोदीयंतमदीयावयवेषु अनंतरंचविभाव्यमानयातयापत्रिकयेवचंद्रिकयामदीयंहृदयमिवमौक्ति
कच्छेदविरहितमिवहीरोदल्वहर्मिसंवर्मितमिवक्रमदसमदयमेडरमिवमृणालदंडमंडितमिवहिमवालु
काश्लिष्यवलितमिवव्यवधानविधुरस्यमाराधितस्यथाधारमिवत्रिभुवनंबभूव ततोवल्लभाभिसारेकृतपरि

त·कृ· करामहमात्मीयां द्वितीयां हृतिमिव विकल्पैराकुलीक्रियमाणामप्राक्षम् प्रियसखि हृदयादवहिर्भूतायास्तवस
६५ काशात्किमिव रहस्यं रक्षणीयं नवा यमानयोरप्रस्तावोपनतः प्रश्नस्तदपत्रपञ्चापपरिणामः तत्किमेवंविधे विषये
69 तत्संदेशे वडपेक्षणीया अमीडत्यजाः प्राणाः उत विधाय धैर्यं यत्किञ्चनमनुरुद्ध्य साधीयस्सर्वमवधीर्य साधुवादादिका
रं विसृज्य जलांजलिं लज्जायाः साहसमेव वा हे शलभीकृत्य शीले केवले प्रहृत्ताणामेव प्रमाणायंत्यात तदनुगुणमाचा
रणीयं रागान्धाधापातमात्रप्रतिभासामेदृ दयहृतिः तत्तविकलविवकादीर्घदर्शिनी हितैषिणी च केन वान्येनारम
पदेशकस्य वा वचसि मया विश्वसितव्यं न त्वित्रूपतारतम्यमादितः प्रभृति सर्वमभिधेहि साहं साहसमीहमानापि यथा
रहस्येनोपहतेनतेनोपहस्ये लोके इति सा तत्वश्चर्वापरप्रतिसंधानमादात्म्यात्तदभिसारमेवोत्तरपदं तयंती समाचचक्षे ॥
भर्तृदारिके तदा वल्लभसखीजनानुरोधान्तत्रस्खलितायां भवत्यां तस्मिन्नरागाभिनिवेशस्य महतो दर्शनेनाव्यवहितमेव
मद्दत्ताहितमुद्वहमाना सखीसमूहं भवदनुसारं चानादृत्यानेतरमक्रममेव मनसिकृत्य तदतः करणरहस्यं त्रुभस्तमा
नाः नवहितेम चरीरनुसर्त्तं समरतया नाकलयत्रिस्सरमसपरिवर्तनेन करतले समासज्यमानानामपि नित्यमपर्णा
परितोषणोपकरणजपोपयोगिनीमिमांलीरोदान्मथयामसहोत्पादिनीमक्षाफलानां मालामिति कल्पितकोपक्र
चितश्चलतं यथा भवती नाकर्णयति सपदि तच्छ्रोणाति तथा भवतीमुपालभमाना तदानीं तदवलोकनव्यग्रायास्तवम्

मिपतितानिकानिचिन्वन्काफलान्यवचेतकामापश्यंतीतिर्दीयसांकांदंतानामदसज्ञावनिर्गाय [illegible] रिम [illegible] विविधिम
लेविवितत्रांतरेमकंदरमालिनादौहिवमातितीषताप्रहितोहृतोहृरादेवमस्कुतहलास्वर्गमत्रपेता [illegible] म
दाममंजरीमेवसविशेषंपश्यन्त्यानमकेतोरन्यमतिमपादाययथाभिमतांदिशमपगृह्य गतवान्‌ ततश्चकौ
तुकबलस्यमाणा: किममेयंस्थानमाणासतीवद्यतिमदभिमतंनवेतिसंदिहानस्ययमेवमस्तार्थमपेतममार्थमव
सरप्रतीक्षमाणाइवतस्यैमयानसंजाततदनुरागानिश्चययासमागतेतस्मिन्नारभसंपरिहृत्योत्थायसविनयंस्वकीया
माकांतांनिगृह्यसंगृह्यकेंदमानमकेतोमहाद्भुतपुराणाख्यानस्याख्यानात्‌गृहीतोयंजनोयदिकस्यचिन्निदेशस्या
पिदानेनपुनरनुजिघृक्षितस्तर्हितसंभावनीयमेवयथासंभवमितोस्तदनादरानिबंधनंवैमनस्यम्‌ प्रायोवाभ्यांहिव
नशोभादर्शनप्रसंगेनसखीसार्थाभ्यांनस्थगम्यताभ्यांताभ्य: प्रथममेवमेदेशमासेदुषीभ्यांमदयंतीनामसंवादेनेमां
का. मर्त्यकारिकांचिन्वानांसहचरीणांश्रांस्याभवज्ञामथ्यास्यमानालतानिकुंजाद्बहिरुपेत्यशश्वद्विनिरूपणीयतानमा
पकजातिविशेषेणसर्वसंपन्नेस्वतानेगृहीतश्रमभावाभ्यांविपयचमत्कारादनमानसाभ्यांनिभृतमेवस्थितानतत्कथा
५४. पीयूषमायंततः समासादितमिथ्यभिरितेस्वप्रवृत्तिसंभाव्यमानकंटकोद्गारदंतुरितदेहोजगाद कल्याणितदिदं
काकतालीयंनामयद्भवत्सख्यानामसंवादादुभयोविहाभ्यागमनंतदेवतत्कथाप्रस्तावश्चेति तयदिहीयामत्ररु

असेषमादाद्दा परमार्थतो वा विहितो प्रतिज्ञो यदि वा सा प्रपदीनं सतां सख्यमिति प्रसिद्धिं पारंपर्यागतां प्रमाणयसि निर
त॰कु॰ पयसि तामया भिधीयमान मत्रूपं पश्यसि वा तदा वायव्योरवदातं गणयसि वा सगतामनवगीतं मार्गमसि वा धर्ममार्गम
१० पयातं अभिसंधान विषयीकरोषि वा निबंधनवांथवता प्रसिद्ध अत्र बंधं तद्दिथा वै वसयं कृत प्रस्तावे स्मिन्कार्ये ऽनुभूयतां
70 सहकारिभावः तद्यथा विदितमेव भुवनेषु तिर्यगिवं गंधवहस्योर्द्धमिव पावकस्य प्रवणमिव वारिणो विषयग्रामं प्रत्येवा
भिमुखमिंद्रियाणां अप्रतिषेध्यं च पवमानस्येव पारिप्लवत्वं मनसः निसर्गमधुराणां च पदार्थानामथ्यासितमात्राणां सवि
षयकस्येहोपथानेन परहृते वशक्तिः जनयति च ताकरुणावतारो वा करुणाहरित प्रदेशो घोद्रदयस्य रागोद्गमम् परमेश्वरे
षण्यप्रतिहतप्रसरस्यायं दुर्वारो मनोभवहतकः प्रसिद्धा मेव चास्य तानि तान्यत्तु वेला निविलसितानि तथा हि दुहि
णस्य दुहितरप्यपरिहारः मधुसूदनस्य जलंधरवधूविध्वंसनं शशिशेखरस्य जलंधरवधूविध्वंसनं महर्षियोषिद्दूषणं
हरिहयस्याहल्याविहारः वरुणस्य मित्रभार्यापहरणं पवमानस्य स्वस्थापरिग्रहः वशिष्ठस्याक्षमालाभिधानाभिहितेनस
मालाभः विश्वामित्रस्य मेनकौष्ठरसाधिगमेन कौतूहलं बादरायणस्य दासीधायाणान्वे यवक्रीतस्य पुनर्वसौ श्रियाश्वया
णां कंडूनाम्नः प्रम्लोचया मलिम्लुचवदंतः करणापहरणं शातकर्णः पंच सम सर्गाणि का सुनरीमानभिलंभः विभांडकस्य
मृगया मृष्यशृंगोत्पादनम् ऋष्यशृंगस्य लोमपाद प्रहितामिव रिवधूमिप्रहरणं शिरः समारोपितनीललोहितस्य सं

कापतेर्जनकनंदिनीविभिन्नंविधंस्मरति कस्यवायंसमसमस्मिन्समयोदितद्वादशार्कतेजःपुंजदुर्विषहोपंचशरानगो
वरःममहि तदपांगभंगिशृंखलानियंत्रितमिवद्रागाकर्षंमनः तदीयकेशकलापकादंबिनीकलनादिवतिरोहितो
विवेकविवस्वान् तत्पयोधरदर्शनकृताभिभवाइवनस्फुरंतिदिशः तद्भालतिलकविंदुगुलिकाताडनभीतइवव
लादेवपलायितोधैर्यराजहंसः तद्रोमराजिरजनीविरम्यमानेवविघटितामतिचक्रवाकी तद्दशनादामनिग
लितेवतत्कर्णपाशवद्धेवतद्गुणगणाकृष्टेवासाविताशेषदिशितद्भुविसरस्यांमग्नेवगंभीरतरेनाभिविलेनिवि
ष्टेवकठिनतरेकुचशैलतटेनिविष्टेवतदधरोहणत्विरेवबाहुलतयोःसंजातोद्वंधनेवनावोयस्त्रविशुस्तेवग्रै
वेयकरम्भषास्थःतद्गतैःसहप्रसभेवग्रीवायांरेखानिस्त्रोग्नतायांस्खलितेवप्रकोष्ठदेशेमिथःसंघृष्यमानैर्वलयी
भूतैःप्रतिरोधिभिर्निरुद्धेवममसारणिमेचकयोस्तरलयोस्तारकयोःपक्ष्माभिघातेननिखातेवकुंतलेषुज्ञातांधका
रेवासादिततदंगलावण्येवनविषयांतरसेवनमाद्रियतेदृष्टिः तदाश्रितलज्जयासहैवसजातीयतयास्थातेलज्ज
मानमिमंदंतांगतंमदात्मम् तस्मिन्नमोत्स्नापराम्रष्टमिवमकुलायितंकौलीनशंकाकमले लोकोमरेणतत्सौ
दर्येणविरोधितयालंघितमिवक्षीणतामपेतंदाक्षिण्यंतत्कुचकांचनाचलीयास्खलतादत्तावकाशमिवतत्संभ
वतेगांभीर्यम् कृतमहंतातंकेनोल्लिख्यमानमिवनतानादृगणबंधवदतसंधानम् तनयतांजनजंबालमलिनी

त॰ कृ॰
२१
71

कृतश्चगलितासंस्कारसमुदायः पद्मविपिनविहितेन केनापि परिगृहीतपरिच्छदपवनोपसर्पतिपरिच्छेदात नमा
मरंहसितिदोषेण प्रमवस्यातमस्यावमस्यायां वर्तमानं तद्यदिदुर्वारतया सार्वत्रिकस्य ग्रुष्मचापप्रसरस्य भवत्याः सहच
र्यापिवहत्यपर्यंतमीदृशमिदवशा विशेषं तर्हि क्षिद्रमेवाविदिप्रकृतमर्थम् अथ तस्यावादैवस्यवाः निद्रया कदा
चिदयं प्रयासः फलानुबंधीनस्यान्नयापि मदापन्नतीकारमहं निपुणेपणाणितलपरिवर्तेव भवन्मार्गस्य मिथा यदा
नोदकद्रवानुकारिणा तत्कालकल्पितेन तमालकिसलयरसेन विलिखितश्लोकमिदं केतकीदलं सहृदयमिव
ममकरे चकार अहं तेनावता विलंबेन विच्छिन्ना समभवदादिष्टतस्मात् दृशी नरती शाभिनिवेशेन संपन्नपरितोषा प
रिगृह्यानुपदतात् तारलेखं तदीयं लेखकार्यगौरवान्मेन किंचिदवगम्यमाना शर्वोत्सन्नेन तदीयमदनविकारानुमानेन गृ
हीतप्रामाण्या अमात्यात्प्रमादादाद्वा वडिलाचवादानदार्तिदर्शनाद्वा संप्रत्येव तदानयनं प्रतिज्ञाय सत्वरमुपागतास्मी
त्येषा प्रवृत्तिः इदं पुनरवशिष्यते किमेवं गतेनतया प्रतिपन्नमितितत्र यदि सधैर्यप्रव्यापनेन त्रुयावा धर्मश्चजनतयावा
लज्जयावा गुरुजनानुइतनयावा विम्यतीन्नमस्यदम्यर्थनं नानुमन्यसे तर्हि सकल वर्हिर्मेखादिभिरप्यर्हितशासनेन
भगवतादेवेन मदनेन निवर्हितव्या पवते प्राणाः तदानीं हियादृशोः नुरागोपरागो भवदीयचित्तं द्रचंद्रमसो मया
यलोकि सइदानीं मनुत्तणमन्तरो मर कत्तापि रोहणाक्रमेण सहस्रशिखरश्च प्रतिभाति तथा च सति पुष्पायुगा

भियोगाज्जीवनंजहतोजनस्यकीदृशोयर्मस्यधैर्यस्यावाप्तिदेरवकाशः अधर्मादलज्जमानयाचनयाकयावाविध
यालज्जापरिपालनंकृतंभवतीतिस्वयमेवावधारयतदेकायतनजीवनस्यचगुरुजनस्यनयिकथावशेषायांजीवतो
परोपप्लवस्मादितिकोयंगुरुजनस्याप्युपरोधः अथजात्मावयसाचरूपेणाचगुणांतरैर्व्यात्मानुरूपंकाम्यंचकाम
यमानंचाविभाव्यमानदृष्टादृष्टोभयविरोधंतेजनमात्माभिगमनाडुजीवयसि नपरमार्थतः अथमंतावदात्म
नपवोपकृतंभवति द्वितीयंचमयाप्राणाभिमतोलत्प्राणाः परिरक्षन्ते अपरंचानृततिमित्तकान्महापातका
न्मोइरणोकृतंभवति गौरवातिशयप्रसादादानंचसंपद्यते ततश्चस्वायत्तेप्रतीकारेतेनप्राणानपरिरक्षता
श्चात्महत्याप्रसक्तः प्रसवायस्तावदपास्तपदवैर्यलज्जातिथिरुविषयप्रवृत्तिरेवविरुद्धा गुरुजनोप्यनुरूपवर
प्रतिपत्त्याकृतार्थीकृतश्च्यंतेचवह्वः कन्याः स्वेच्छयैवाभिमतान्भर्तृन्भजमानाधर्मानुशासनेषु तथाहि भगवंतं
शाकाश्यपंतपोधनंकपवमनत्वमसैवप्राकृंतलाइष्यंतेकांतंमंगीचकारभार्गवादमार्गन्येवाभिमतिदेवयानी
ययातिमात्मानमेवययाचेअनाकलयंत्यैवजनकंधांतरंचरुक्मिणीरुक्मिणीस्वयमहृणीतनारायणम् विजि
तवन्नाप्युपंवन्नुनाभमनभिमतैवप्रभावतीप्रद्युम्नाभिमन्वंनिम्नयामासमानसं अगणितगीर्वाणाधिपमव
हेलितंकुर्वाणाबाणासुरंतयनतयावारकरम्यलोस्वयमतिरुद्धमङ्गकृदेभमभिथायपयरमत तदभिधानंचवस्तु

तं·कुः
१२
72

तोयथातयाम्नमांत्तस्पयमेवनदमिसारोत्तवष्टतामिम्बयोऽश्मायमानामनलशिखामिवसमीरणोद्गमः स्मारमि
कौरमणीयतामिवतरुणिमोद्भवउल्लासमशीलांजलनिधिकल्लोलावलिमिवचंद्रोदयोऽस्मत्कांचक्रवाकीमिव
विभावसुप्रादुर्भावो नितरामेवतरलयांचकार अथाहंसहचरीकिमिहनिशृहनप्रत्स्हेणोऽयमहमभिजनमन
भिजानानाबंधुजनममनुरुंधानामंदालेमंदयंतीकलंकारंभमप्यलकारमस्ममानाजनापवादाननाकलयंतीम
र्यादामपर्यापयंतीसारमिसमयेनवामलयानिलेनवाचंद्रोदयेनवाकुसुमसमयेनवायौवनेनवाऽनुरागेणवा
लाघवेनवादैवेनवामेनकायेनकेनविदेवंजातीयकेनहेतुनानुघमानाश्रवतामेवभवतांभजामोत्तामिधायग्र
प्रतिहतंदेवस्यप्रसन्नशरासनस्यशासनमिवतदेवकेतकीदलमवतंसीकृत्य तत्स्पर्शोभिन्नंचनवकदंबमकु
लम्बवणोत्कारिपुलकजालकंकपोलफलकेनकलयंती तदनुश्रवणपरितोषेणेवस्मयमानेनश्रवसाल
क्षमाणा हृदयेनस्पृहामिवतामेवकलावतीकरेणकलयद्दुर्विनयबीजमिवकथंचिदिहमदस्यष्टतामिवा
तिवेलमवदातायोस्फटिकशुहिमभूमौचरणोन्यस्यंतीमर्यादामिवसंवरणहेतवासवलभीमुत्सृजंती स्वैरेण
वप्रसरतानिशिशिरकरेणक्रियमाणममदावभावमुद्वहंती अंतरनुरागेणेवबहिरपिचंद्रिकोद्रेकेणसितभा
वंदधाना चरणालेपेनपार्श्वपटमिवतनुप्रांशुमावरयंती डराष्टैरिवगमनांतरायकारिभिः कलहंसकैरनु

ह्रियमाणास्ततः समापतद्भिरपवादैरिव मलिनैरलिकुलैराकुलीक्रियमाणे हृदयान्तचलतामसृणेन मौक्तिक
हारेणादृश्यमाणे श्वासेनेव मलयमारुतेन तरलायमानेनेत्रांचला निराकृतांधकारकुंजरकुलेष्वाकाशनिकुंज
माकलयति शशांककंठीरवे तुषारनिकषीकृतेष्विव कौमुदीमेदुरेषु दिङ्मुखेषु छायामात्रपर्यवसिते तिमिरप्र
संगे रजनीपंचकलताकोरकप्रकरेषु दीप्यमानेषु प्रदीपेषु मरकतमणिमयभूमिप्रतिफलनच्छलेनततम्सशव
दूर्वांकुरकवलानिव कलंककुरंगकार्भकमभ्यवहारयति हरिणलांछने विरहविकलकोककामिनीकरुण
कलकलप्रलापाकर्णनकदर्थिताभिर्जलदेवताभिवांतः संक्रांतमृगांकमंडलासु द्रवतामापद्यमानासु ज
लदेवतास्विव चंद्रकांतोपलशालभंजिकासु अंजलिपेयामिव चंद्रिकामाचामत्सु चकोरनिचयेषु भविष्यदंध
कारसृष्टिबीजेष्विव कमलकोरकसमुद्रकांतरालेशयानेषु मधुकरकदंबकेषु घनसारक्षोदक्षालितसर्वावयवा
सु कुमुदकृतकर्णावतंसासु चंदनललाटिकाभिरामासु मुक्ताफलमयप्रसाधनासु तत्कालोच्छलितजलनिधि
फेनपटलमिव केवलधवलं वसनं वसानासु चंद्रिकाधिष्ठातृदेवतास्विव प्रसृतास्वभिसारिकासु प्रस्थितासु शीतकर
तनयविग्रहे सव्यसाचिनीव शरोत्सर्गविद्यासर्वस्वं प्रकाशयति कुसुमायुधे रतिरमणकार्मुकशिंजिनीनिनाद
रव विजृंभमाणे कोकतरुणकरुणकूजिते सकलेंद्रियसंमोहनचूर्णमुष्टाविव प्रसरंत्यां चंद्रिकायां यनीभावा

त॰क॰
७२
73

पतत्सु चंद्रिकाच्छेदेष्विव विकसितेषु कुमुदकदंबकेषु वाद्यंसूतिविमलेषु जनहृदयेष्विव मुकुलायितेषु कमल
कुलेषु विरहवेदनाविधुरचक्रककरुणाकूजितगगनेन कौतुकिभिरिंदुकैरविंदनीलोपलशलिकाभिव कुमुदरजतभाज
नोदरे निपीयमानासु भ्रमरपरंपरासु पद्मरागमणिमयशालिकामार्गेणामदनोपचारकुंकुमरसपंकधाराभि
व प्रवहंतीषु चंद्रकांतनिस्यंदद्रवकल्माषचंद्रकासु लतांकृतचक्रवाककचायां निमीलितनीलोत्पलविलोचनायां
प्रियतमसंभोगसुखमिवानुभवंत्यामवतीर्णयौवनायां विभावरीवरवर्णिन्यां सर्वतो घनतरे ध्वे स्फटिककुंभद्रवानव
सानां चंद्रिकापयोधारामभिवर्षति तुहिनदीधितौ प्रवहता चंद्रिकोद्भवेन निस्यंदेनानुमोदयमाननिम्नभावाभिरिंदु
कांतमयीभिरधिरोहिणीभिरवतीर्य प्रासादात् मरकतमरीचिनचयेन कौमुदीसमुदयेन च परस्पररूपानभि
भाविनाभ्यामिश्रभावमापन्नेन जाह्नवीयमुनासंभेदमिव लीलांगणं वल्लभलाभकामनयावगाह्य नलमासाव
च्छिन्नच्छायतया समुपकल्पितनीलोपलमयालवालवलयैर्वरवर्जनदर्शनापहारिणां तिमिरतस्करणां निवास
दुर्गैरिव समंततश्चंद्रिकयाभिद्रूयमानैः कुसुमभ्रमरसंयोगेन वलद्दयसैकदेशस्य प्रहारमिवोपदर्शयद्भिर्मदुश्च
रितवर्णाभिव्यंजकध्वनिभिरिव द्विरेफकूजितैरुपशोभिमानैः शाखिभिरच्छन्नसर्वदेशं विहारोपवनमतिक्रम्य प
द्मरागमयकपाटयुतिशर्गोनकेवलानुरागमयेनेव द्वारेण निर्गम्य पूर्वपरिशीलितानां तेषां तेषां शाखिनां पौर्वापर्ये

णां पंथानं प्रत्यभिजानाना केतकीकुसुमगंधानुबंधिना कृतकलकलेन पुरस्तात्प्रसर्पता नासीरजनेनेव मधुकरकदं
बकेन सेव्यमाना पृष्ठतः कृतया कलावमेव लग्नयेव कलावमात्रगम्यमाना कल्पनाभिरामैरिंदिंदिरैर्वद्धिरुद्ध्यमानेम
न्मथसारथिना यथेच्छात्प्रथमानेमनोरथकर्णीरथमारूढाऽभ्यसरम् ॥ ततो भर्तृदारिके पश्यपाभिसारसौख्यसंपत्तिं
तया हि चंद्रिकेव सर्वतो घटितं स्फटिकमयं प्रासादं संपादयति गिरिशिखरेभ्यः स्यंदमानाश्चंद्रकांतद्रवद्रवनिर्झराप्
वकोकारिणो निर्झराणां श्रियं नोज्झंति तेभ्यः समस्ततेभ्यः प्रसृताः पयोविशुद्धपवमलांजलिसामंजस्यं जनयंति तन्
त्रिनादाकर्णनसंभवदंभोदविभ्रमाश्च कलापिनप्रवलास्यलीलामुल्लासयंति चंद्रमाश्चायं चाटुकार इव मार्गवर्तिषु
तन्मात्रयोग्येषु जलेषु प्रतिफलनच्छलेन मंजीरशिंजितप्रसक्तान् कलहंसकानिव समाकलयति पुरस्ताच्च प्रसर
च्चरणन्यासाय कुसुमदत्तमरस्त्राणीवास्तृणोति प्रपिच भर्तृदारिके वनववल्लभसमागमावस्थामिवाभ्यसति चल
द्विरलिकुलैर्दश्यमाना धरा धुनोषि ससीत्कारं सावकमलम् तद्द्येनैव हस्तद्वयेन स्वलिकेन कंपमानापि दथा
सि पयोधरपरिणाहं चंद्रमसा सर्वतः करैणास्पृश्यमानापि नभजसितदाभिमुखम् इति कलावत्यासपरिहासम
भिधीयमाना गच्छंती मनोरथमूलकोलाहलवशेन नेदीयांसमिव मार्गमनायासादतिगम्य सेयं तमाललेखाचं
द्रिकायां परभागवशाद्दूरादेव दृश्यतां स्पृशतीयतो वहिर्निष्क्रम्य सजनो स्वामि कृदैत्तितस्माच्चेतोना तिदूरे कुसु

त॰क॰
१४
74

ममस्महदंतरोयं माधवीलतामंडपो यत्र मामवसन्नजनो मयादत्तसंकेतया समर्जितदेता वत्सर्यन्तेवेयमस्मदी
यायात्रेति कलावत्याः सिहिता न सदेशप मासाद्य किमप्यपश्यंती विदीर्यमाणहृदयेदं व्यचिंतयम् कलावतीना
वदियं द्वितीयहृदयभूतामां प्रतारयेदिसंभावनीयमेव प्रथमसपत्वविप्रलंभसंभावायेन यापि विनाप्रयोजनं
किमितितयाविदध्यात् नहिप्रयोजनांतरं संभवति वस्तुनत्वेवं नस्य अथापि सहचरीमायां निर्मायकश्चिदेव
मावहेत्सोपि फलाभिसंधिव्यतिरेकेण प्रवर्तमानो लोकमर्यादामतीयात् न किमहमेव सममदशायां तदत्वभूवं
उतेदानीमपिस्वमावस्थैव आहोस्विन्मायूनो रथिककल्पनाविलासः अथमयैवैतडक्रमसम्यगवगृहीतं स्यात् नदेशा
स्वयमभ्रांता किमिति मामनुसरेत् किमेतास्यापवर्शवसकेतितप्रदेशप्रस्थानमित्यादिकं विकल्पयंती समा
वाहृयितन्तमसमागमाद्भीभयतो विश्वस्ता विशंकवदंतरालदशायां विद्यमाना स्वप्रयत्नविसंवाददर्शनादाप
न्नविलक्षणावेलक्ष्यया किमप्यनालंपंत्या मदपेक्षया प्रतिविद्यमानवदनवैवर्ण्यया कलावत्यानुगम्यमाना दुर्वा
रतानुरागशाविभ्रमाणां तत्र निहितकुंजांतराण्यपिगवेषयंती यावदितस्ततो विद्यमानानामनेकेषाममेषा
मपि निकुंजानां गवेषणास्पृहया विडंब्यैतावदेवास्वतमंलताशुल्ममासाद्य निषसामस्यंतविषसा कांवल्कल
मात्रनिवसनां तपस्यमसनां भयेनममैवानुरूपामपरामिव भूनिम्नमनादशादशायुदीनामुग्रसमिवकांचिकन्य

कामवलोका किमियं तपस्यंती वनदेवता वा स्यात् कामोज्जीवनाय किं शंपतीस्तु रतिसमयश्रीर्वा अथ मां जिता
समानो मायावी मपवजनोऽपवयस्यैनमां प्रतीक्षमाणाः स्यात् उतमया सहसमानामवस्थां शर्वमेवापन्ना का।
चिदमिमा रिकैवमवेदिति संदिहाना यामेवमधिकलावती मविनयमपहस्त्यतमेजो निशायामिमृता मयाम
ममेवकृत प्रणामा भगवती विविदिषावशतियमितुपत् सा तनिःश्वस्य किंचिदब्रवीत् वालिके युवयोरामिजा
मोऽद्य हीनदृश्यनया व्याहरामि भगवतो हसमहस्यांतेवासी जाबालेरात्मजन्मा तपोनिधिर्नामाहमधैव शरव
णप्रवेशादेवमवस्थामवापं कल्याणो पुनः केवा कृतोवा एवंविधा यांवेलायामिति ततो महात्मनामप्यपरिहा
र्यमदीसदेवस्य दुरीहा विररां रेमहूर्तमंतरितदेहपरिहारस्यदायां निरर्थवेदयिष्यमाणा निरर्थकस्वीयदुःख
दिनमंदास्मंदायमाना यां किंचितावर्तितोमता कररकोपलस्थूलैर्वाष्पविंदुभिरविच्छेदेन मयिरोदितं प्रवृत्ता
यां कलावतीव ड्डांजलावादस्था ना करकमलां नरालेनयनोद विंदू नवादीत् भगवन्नप्यतिताती नानागतवि
शमानवस्तु जातानां प्रत्यग्दृशामवादृशां किं नाम परोक्षं पदयलपेत अयमस्ति गंधर्वकुलमौलिचकुलमाला
वितचरणस्य चित्रसेनस्य दुहिता मदयंतिका नाम अथ दैवादद्यैवोद्याने मानसके तु संसेन गुह्यकराजेन म
याऽद्यारभ्य नयापरस्परानुरागाद नसंकेताइदानीमायाता संवृत्त तस्याश्च वयोर्यत्न विसंवादः यदि भगवतो विदि

त॰ कृ॰ तस्मादुदं तत्फलकरोन्नभगवानन्यथात्तपपन्नजीवितयोरावयोरुपरि ष्यामिति मन्वानिःश्वसस्सर्वतोप्यधिकनिर्विषण्णः
कथंचिदिवकचयामास कल्याणि चिरादेव विघटितोयं दुरदृष्टेनार्थः एवंभूतेन मया निवर्तमानेन विनश्यदवस्थाप
७५ वदिवसोसोस्या वह्नुमो रिंसयामास मत्समरवभन्क्रोथेन शापतानिशाचरतां नीतः इदानीं तज्ज्ञाना मिन्नन मस्यापवतेम
75 दृचर्याः माहृप्यान्ते केन मम यमप्रतीक्षमाणस्य रागो यस्य तस्य मामङ्गपादित्सेति तदेवं गते किं विधीयतां दुर्वारा
हिराहणात्तराः कर्मबंधाः इत्येतावदस्मदहमेवाग्रदृष्टांतः तदित्तस्याग्रनपकारविरार्थीजनो यं दयां कानामविधास्य
तीति तत्रातदाकर्णियं सेवाहं दुर्विधावशमनीये मूर्छया वशमनीये अथनिरूपाधिबंधुना दयार्द्रेणनेन्नस्मयमे
वकलावल्याचसमंथममानीतैर्मृणालवलयैः कमलिनीपलाशैश्चनालिकिनीपल्लवतालवृंताः निलैश्चंद्रकांत
निस्यंदोदकैरन्यैश्चयथोपपन्नैरुपायैः प्रयोजनमेवजीवनमेतन्मंथभागदेयासममासादयम् अथाहमतन्मगति
कतया विहाय ह्रियं प्रणाम्यद्भुतेशायकोरकाकारमंजलिंबधाभगवंतमगादिषम् भगवन्फलवलादेवात्रमीय
तेन किंचिदपिसुकृतं मया मज्जन्मनि मंदयाल्पनिमंदर्शितम् इदंतु यदेवं विधेव्यतिकरे संश्लेषेगमनरविरहादा
वशपकेचास्यद्ग्यदेहस्यतामेतीर्थानामपिपावनत्वमापादयंतो भगवत्प्रसादपल्लवो विषयीकृतोतत्र्यायः सुकृत
विशेषस्य विलसितं अन्यथा मनोरथानामप्यपथानामेवंविधानां फलानां कथमिवोपभोगः तदयमुपनेतुमिथर्मा

धर्मयोः प्रथमप्रमाणेन भवदनुज्ञातेनानुगृहीतास्म्यहयामिव विहितापरिहार्यस्माहसंदेहहतकं विहातमिति कला
वतीतस्वयमुपहितप्ररोचनस्यास्य प्रयोजनस्य विषयात्मानं सापराधमिवाभ्युपगच्छन्ती समाश्वासनोपायमप्यपश्यं
ती महर्षेदेवस्तस्याप्यन्वयव्यतिरेकयोरेकतरस्मिन्नविहितावधारणान किमप्यभाणीत् स्वयमसौ मां महीयसीमापद
मापन्नामपि महात्मानोऽस्मदीयामापदि दुरासदं विदितमप्रसादयंति यतः समरातपाम्लानिस्तयाविधयोरावयोराव
योमुखेऽम्यणेऽपवत्सोरवतिष्ठमानयोरात्मानमपिकृतावुचिताचरमपिणीयमिव गणयन्नोवनापि कारेस्वरितनमि
वप्रसंजयन्निदं जगाद वालेमेवमवहेलयात्मानं नह्येवंप्रायाः कल्याणशीलाः प्रकृतयप्रकांततयात्क्लेशभाजनं भवि
तुमर्हंति विहितोऽत्र भगवता शृत्मदेनवत्सलभावादवधिः तद्यथा तस्यैवात्तस्य भावान्मोदेमम सम्यक्फलाभः तस्मात
धिकेनेकेन जन्मनेति तद्यथागतं गम्यतामिति एतदाकर्ण्य च प्राप्तपरिसांत्वनोपायाप्तास्वयियाकृतानत्रपाया सा
मामाश्वासयामास प्रियसखि प्रमाणाभासशरणा अपि प्राणिनः प्राणेषु स्पृहां प्रतिपद्यंते तवत्वयं महर्षिः स्वयमेव
समाश्वासनमभिदधाति न चास्य भ्रमः प्रमादो विप्रलिप्सा करणापाटवं वा संभवति शरीरमेव ह्यस्य स्थूलविशेषवला
द्विपर्यस्तं न तत्प्रभावः भगवदभिहितस्य शापस्य शापांतोऽपि न सांशयिकत्वेन शंकनीय इति ततोऽहं तदभिधानस्यावि
पर्ययसंभावनानर्हतया दुस्त्यजतया चात्रवं विनप्राशापाशस्यानुभवनीयतामेतावतो दुःसहस्य क्लेशराशेरपरिसि

त. क्र
७६
76

मामनवेक्षितदेहां मकाण्ड एव दृष्टानां तन्वेति पद्मसद्य एवाभिसारार्हमशेषं वेशं भगवन्यथात्तापयसि नाकिमप्यशक्यं तप
स्विनां भवद्विधानां भवत्यसौ दोहीतरानभिज्ञातामेवमां संप्रत्येव समवनमपि प्रापयेत् अन्यदपि महिउं वनापाकरणा
न्नरूपं विदध्याद्देव किंतमंदायाममकृते तत्र जनेक ष्टं दर्शीतरमामादितवति शृहानामं तौ समभ्युपगतमर्यादाभंगमा
गापि हितीयं कृतत्र भावमात्मनि समारोपयेयम् अतो त्वैवा मतममाश्रित्य प्रदेशं वस्येन विधिना वर्तमाना निवसेयमि
ति स्थरयामि तद्दिह्वाव ग्रह मभ्युपगत्तया भगवता विधीयमानमपी स्वकामा कदापि सार्हसं कार्षीरार्धीयं प्रकृत्या न जात
विक्रियामासादयिष्ठी ति तदुपदेशरसायनं दृढदयेन ष्टताजीवितप्रियं जीवितयोः प्रातिकूल्यानुकूल्यसंपादयितारं तमे
व सादरं प्रणम्य महदेवानभ्युपगतहृगमनपत्तया कलावत्यानुगम्यमानास्य महासरसोनातिदूरमिमं महातरुमा
श्रित्य निवासधियं निबद्धवत्यस्मि ॥ अथ तथाविधमहत्त्वांतदर्शनहृत्वांतः करणावेदायां कलावत्यामिव जीवनं प्रत्यना
दरं विभावयंत्यां विभावर्यां तादृशमदीयदुर्दशोदीक्षणोनह्यमानानां वनलतानां वाष्पशबलमकरंधिवत्सु दिलेषु मंद
मारुताहतेष्ववश्यायबिंदुषु दृश्यमानेषु मत्कृते समामंजस्यदानां संजातकरुणानां काननानां कहानां क्रंदितेष्विव श
कुनिकुलकलप्रालापेष्वाकार्यमानेष्व रजनिममिव्यापृजनितप्रजागरे क्रमेणादीयमानारुचौ मदीयदेहशव चंद्रमसि
मंदतामापद्यमाने विषादनालोकितां मां विचेतुकामा समसहचरीष्विव किंचित्प्रकाशमानमृखासु दशासु दृश्यमानासु

श्रप्रयोजनतया सखीजनेन निर्दिमैर्मदर्थमुपकल्पितैः कुंकुमांगरागैर्विगमल्लिमिर्भीनवीयैर्लोहितं देहं वहंती
षुहरित्स्वप्याधारमिंदुकरोन्मले विंदुसरोजले विहितावगाहा विहायचंद्रातपच्छेदमिवडकूलं परिशुष्काहणाकवे
कदेशमिव वल्कलं तदुच्चासिग्रामात्पनिष्प्रयादेकमेव कंठवलयं परिशोषयंती सदसत्कर्मसाक्षिणं भवनचक्र
षंमुपस्थायोपक्रांतं कामपमपिकर्मत्यज्यमानं प्रसवाया यज्ञायतस्त्वमपि प्रक्रमर्यादामपादायलज्जया सखीजनद
र्शनं परिजिहीर्षुस्तदागमनसमयादारभ्य गिकाम्यागेवगताभगवतीनगेंद्रकन्यांतकालोचितेन सलिलकुसुमात्म
केनोपचारेणोपचर्य्यमंदभागेमं देशमभ्यागाम् कलावती ततदशक्यप्रतीकारमपितमर्थं प्रणायसामर्थ्यमात्रे
णसखीभ्यो विवदंती किं चिद्दिलंबदिनांतरीयतदागमनसमयसंजातीयं प्रतीक्षमाणा प्रमाणापेतमपितत्सर्वमदी
यदुर्विलसितं समागतां मंदारमंजरीमपिश्रावयांबभूव साततदाकर्णानानंतरमेषप्रयत्नमोडूयमानहृदयाप्रण
यमात्रं प्रमाणयंती शर्वपरमनाकलय्यनाहमेवंवेदनया कदर्थ्यमाना यांमदयंतिकायामात्मानं विवाहविषयको
त्साहसाहसेन परिहासयिष्यामीति दात्तायणीमिव समाचचक्षे निर्वर्तितदेवतासपर्या च कलावत्यादर्शमानमार्गा
नकालमिलितेन सखीसमूहसहितेन समसखीसमूहेन सहसमागमैकमात्रदिवसानंतरितदर्शनामपि मांदशा
विशेषवशेन बहुकालादनालोकितामिव ममममाना परिरंभादिना संभावममहारंभमाणिवाष्पवारीणि विसृजंती

न॰ कु॰ मुहूर्तमिवासित्वाग्रहं तकलावतीसकाशात्तया वियोगं तस्याः संथामवधार्य कृतनिश्चिदापततामरताप्रवाहांतेरणापसार्यमा
णोशर्वप्रवारेवमविनिः फलेनाप्युद्वेगवता हृदयेन विवलावशादात्मानं स्तंभयित्वा निरुद्धवाष्पवेगं तामभ्यथाम् सखि
११ मंदारमंजरि मंदारमंजलिवंधेन विलापयामि यदिदं विधिनैवं विडंवितायां मयि मृतजीवनाय जीवन्मारणमिवाथच
77 लगोलकभेदनमिव गंडस्योपरि विस्फोटकमिव क्षते क्षारप्रलेपमिवासंतमप्रयोजनकं प्रतिज्ञाथिरोरमहासाहसंविरि
तवत्यसि किमिदं तवोपकारः अन्नममैवापमृतीकारोपायः अथ वंधुजनवैमनस्यसंमार्जने आहो सित्पारलौकिकोप
करणं किमृतमदनवासावकूलं किंवातपस्युपयोगीति नावधारयामि तद्विरमतामस्मात्क्लेशमात्रफलकादीह
शादभिनिवेशादिति सावेतदुपश्रुत्य सममभ्यधिकैरश्रुभिरममर्थहृदयांतर्गतमात्रं प्रक्षालयंतीव सकोपमिव
सोपालंभमिव च मामवादीत् सखि मदयंतिके यदेवमभिदधासि तत्किमिदानीमेव ते विपर्यस्ता प्रकृतिः किंवा प्र
स्तवमसि प्रणयविशेषं उतनाकलसि मामभिप्राय अथ शर्वमपि प्रणयामि नयमात्रमाचरंतीमदीयहृदयं नात्ता
सीः यत्समानस्य खेदुःखवेतेव सा विभावस्य स्वरूपमिति प्रसिद्धप्रवलोकप्रवादः प्रयोजनं तव तस्तो स्तमानामभ्रवाः
किंतद्गवेषणप्रयासेन कार्यं यदिहोदयमेव पीयूषमयूखे जलनिधिः समुल्लसति द्रवतां चोपैति चंद्रकांतोपलः अ
कुलायते च कमलं नकेनानुरोधेन नकेन वा विरोधेनेति ताववदवधारय वस्तस्तभावे च प्रयोजनं पर्येषयन्जनो मरु

ताम्मपहास्यपवस्थात् स्वयं विहिताया प्रतिज्ञायाः स्वामिनिदेशमात्तद्विपरीतं प्रयोजयन्तीन्नरगाश्चैवनराग विस्म
रणमवहरसि तदतः परं शापितासि मच्छरीरस्पृष्टिकया यदि भूयोऽपि कदाचिदेवमभिदधासि इत्यभिधाय च व्यरम
त्। अहं तु मया सह देववने वस्तुकामो सशरीरक्लेशमगणयन्ती मंदारमंजरीव यस्मात्स्वर्गं च भवनादप्यभ्यधिके सालो
समाजे विपिनवासप्रतिज्ञा मम भवती मिरूपरुद्धास्यादिति कथंचिद्विसर्ज्येतत्कालागतौ पितरावपि तयैव वियया
व्यसर्जयम् ॥ अथैकदा जगदंबिकार्चनसंविधानात्वरोथादत्ववहम विच्छियमानगतागतप्रसंगया कथंचित्प्रार्थना
भिर्वयस्याभावमुपलंभितेन परिगृहीतदिव्यांगसंगावसनाभरणप्रसाधनेन तपोनिधिना कन्यास्वरूपेण मया सम
निरूप्य भेदं सारूप्यं विज्ञाणेन ह्रस्यमानेन मदीयं स्वरूपमयं कष्टमयं चावस्याद्वयं प्रगपदेनानुभवंत्या मंदारमञ्जर्या स
हासीनाया मयि यो मया शंर्वमानसकेतना सहस्रमालपन्तुष्टः स्वपवसवाड्नामा दानवेंद्रो दानवेंद्रेणाकंदरमालि
नादो रित्रस्पतादृशीं दशामुपस्थाएवतानस्मीपं प्रहितो रूपसाम्येन वेषसंवादेन च मयि तपोनिधौ च संजातविपरी
तसम्प्रदालंबनो पि वयस्यां नरागां सकाशादवधारिततत्वः समागम्य कृतप्रणामो महर्षे कंदरमालीमाता महोबा
हुस्यामपशुद्ध शिरस्या जिह्म भवदनागमनकारणेन तत्वाकस्मिकेन रूपव्यत्ययेन ह्रूयमानस्त्वां समादिशति प
वसंहते पितात्मानमसंतं वैमनस्याय समर्पयितुमर्हसि विदितास्मे भवत ह्मोतोऽसि अथ अतिल प्रवर्धमः विजि

त॰ कृ
७८
78

तापवसर्वक्लेशाः अपिचदौहित्रइतिस्नेहएवमांमावरयति भवांस्तुजगतांनिग्रहानुग्रहसमर्थःपरानपिसमाधातुं
शक्तोसि किंपुनरात्मानंमित्रमित्थायस्वयंप्रत्यभिज्ञायमानतयाचिरात्प्रवृद्धस्नेहतयाचमंदारमंजरीलाभेदास्मृतोमाम
भिज्ञायसप्रपंचमाख्यातवान् भवतितदानींमानसकेतोः सकाशादाकर्णितएवमवगाममहाश्चैंद्रः कंदर्पमालीतदा
मज्जन्माचसमरमस्वेष्वहावधिकाभ्यधिकभावाभाववक्रतराउद्धजो विजयध्वजोनाम तत्रकंदर्पमालीपुरंदरप्रभवो
वृंदारकास्त्रिर्जितवद्धतंसमयंप्रभृतिसकलविषयोपभोगतयाश्रुद्धतयाचमनोनांसंगत्याचधर्मासम्माचसप्रह्लादरव
विहायाधर्मप्रसंगंपरिजिहारत्रिदशाभिभवविषयकममभिनिवेशविशेषं विजयध्वजस्तुकंदर्पमालिनंदनोगत्वामंदरा
चलममंदसमांदोलितदुग्धोदन्वदुत्कलिकाकलापपरिशीलितामृतमांतदीयमेवेलामवलंब्यमयदानवइवत्रि
नयनंपरितोषयितुकामोबहुनराणिदिव्यानिहायनसहस्राणितपस्तेनेवातिवाहयांबभूव तथाहि प्रखरपवनप्र
कीर्यमाणतप्तसिकताशकलपुनरुक्तिनशाणिकिरणास्वतप्ताणिवर्षेषुनिदाघदिवसेषुवनरणिज्वलतांजातवेद
सामंतरालवर्तीकमलवन्मार्तंडमंडलमात्रनिबद्धदृष्टिरभवत् तिरोहितहरिदंतरितांतरेषुवर्षत्स्वबलाहककु
लेषुविरामरहिताभिरतिप्रमाणाभिर्धाराभिरभिहन्यमानोकदंबतरुरिवानाहतोपिनविकारमभजत् अनवर
तनीहारनिवहवध्यमानतुर्दिनासुहैमतीषुरजनीषुश्वश्वप्रतिध्वानकश्वजलोदरंनव्यभिचचार कदाचिछुकुं

तरुफलमयमाहारमकल्पयत् कदाचित्पवन इव हृदादवशीर्णानि पर्णानि निशांतर्गतान्यानतानजातनिद्रै
सारिण इव सलिलमेवास्वादयामास कदाचिदाशीविष इव पवनमात्रेणापि चिरमाशयांचकार जातचिच्छिलाग्र
चक इवैकांगुष्ठमात्रेणावतिष्ठमानोऽवयवावच्छिन्नसर्वांगीणावामंदमपि स्पंदनविभरो बभूव पर्वतपस्यति तस्मि
न्विश्वामित्र इव ब्राह्मणजातीयं तेजोमयं देहांतरमापन्नेनेतो निर्जग्मुर्जगति संतापर्यंताः समंताद्विहायस्तलमवलि
हाना महाब्रवाहादहनेरतयः तस्य भावाविहिताभिभव इव धूमायमानेन च दिग्भुवैः सममंतरिक्षतलेन इव ववदही
ष्यंतनिदाघदीधितिः तन्नयोभीतानां दिक्पालानां संतापोऽस्मानिश्वाससंततानामिव मुहूर्तमपि न पर्यमंत प्रचंडः करी
षंकषामरुतः तद्घोरवाक्रांतेवाम्लानं धारयितुमपारयंती भूतधात्री महीधरैः सहानवरतमाचकंपे तद्भयावेशा
न्मार्गमसरंत इव ग्रहगणाः प्रतिकूलां गतिमाकलयांचक्रुः अस्यानमिद्धं नाम हैंद्राज्यतत्स्थानात्प्रचलितादिव म
याहेपमानस्य पाकशासनस्यापरस्परमभिहन्यमानानां करवलयानां कलकलः समुदलसत् तद्विजयलक्ष्मी
कुसुमांजलय इव निपेतुरकस्मादेवोच्चैःश्रवसो विलोचनाम्भोजलविमध्यवासमसमयांतर्गतमुक्ताफलानुकारि
णो बाष्पोदबिंदवः कृताभ्यंतरप्रवेशेन बद्धलांगलाभोपेतेन तद्धलेन प्रतीपमाकृष्यमाणाः कलिंदनंदिनीकल्लो
ला इव नबाध्याभिमुखं प्रसस्नुरैरावतकुंभस्थलदानवीचयः हलसमाकर्षणासंभावनयाभीता इव गीर्वाणमणि

त·क·
७९
79

कोणगणाकेशपाशां स्तनजद्धोंघविस्तरवक्कंपमानकराभिः सखीभिरुह्यमानाः समंततः तद्दयातिशयादाश्चर्यमापयोः
सूर्याचंद्रमसोरंतर्मोहात्मकमिव वहिरण्यवर्वर्णपेवराद्रूपंतमोनघ्यरमत तत्प्रभावोद्भाविताभिभवतयाद्वीयोविहा
रेविमलीभवंत्यश्चवविश्वत्रययोदीपितयोतिसंधानयावनविधानात्परिधिंसंदधिरेतमाधमानिरेकाहितहेतियरण
शक्तिवैकल्यादिवविश्वतमसामिथेनीविभिरधर्षभिः समिद्धमानाग्रपिनतत्ववरोर्जांतवैतानिकानानवेदसः तस्याक्र
मचिंतयादिवानिशं विश्वरूपेतो विवस्वदादीनां तेजसामवयवाइवसमालसंतपतयालवोमहोल्कासमूहाः तदीयवि
क्रमादभिम्लोभवितमप्रतिमादेवताभिरथ्यास्यमानाग्रपिप्रतीपमवरत्नमहावाहिन्यः तद्दलादाक्रम्यमीनेविभज्यमा
नावयवकंदराछलेनमंदराचलेहर्षोत्कर्षांडल्लसंतइवसमास्फालितकल्लोलजालतालाश्चंभोनिधयोमर्यादमल्पयन्
प्रवमाकुलीभवत्सुभवनेषु भगवान्भवानीवल्लभोभिममाभिमित्तयास्यनिभालनीयतांवभाज सततप्रथमंप्रकरावर्त
कोद्दरेविद्यमानानांविद्युतांनिषद्यामिवयोगपट्टेनविद्योतमानानाम् ब्रह्मांडमंडलेषु निर्मथ्यमानकृतिसंघुत्तणानां
लक्ष्मिवाम्बुघणांनां कल्पांतकालीनानांपरःसहस्राणांसमाहारमिवमिहिरसमूहानांग्रनधिगतसार्थभावानां
माईमिंद्रपराईमिवसप्तधादीधितीनांपरपत्रपरतद्दर्शनशक्तिरासीत ॥ क्रमेणचसात्विकसंनिवेशस्तंगंमहार्णव
गुणचरणं महिकाकारविकारनयनमहीनंमहागिरिशायं बहुप्रकारासितंमूर्त्तमिवधर्मेशारदश्चमिवांतरदश्च

भूतरसंडुग्धोदन्वंतमिवप्रवालपीठितं हिमवंतमिवप्रकाशितभवानीकं कैलासमिवदृग्वदनदीयमानोल्लास
मूलोकमिवसमासन्नसिंधुराजितं धूर्जटिजटाजूटमवलितशशाभिघातोच्छलज्जाह्नवीजलप्रवाहेणेवचांद्रमस
मरीचिनिचयरुचिरेण गगनगमनवेगोद्भूतेनप्रसारितावयवेनबालहस्तेनचामरेणेववीजयंतं पदवीस
मर्दमिलितैस्त्रिशिखिंजैर्वलाहकशकलैर्मधूमैस्त्रिपुरानलस्फुलिंगैरिवचरणालग्नैर्विराजमानेहरनिर्मा
लमंदारकुसुमसमूहमुद्वमंतमिवफेनव्याजेनविशदयंतं विषाणविघट्टनोल्लिखितेनामृतमेनकैलाससमा
द्वेनेवककुदेनविद्योतमानम् भवभक्त्यासंवलितकंबलेनेवगलेनविलसंतं श्वेतेनगगनतोरणेनेवशृंगांतरेण
प्रकाशमानम् भुजगराजनिश्वाससमीरणाहितप्रेरणादनिशंखणखणायमानकिंकिणीकोलाहलकैतवेनउ
ःस्वराणांस्वराणामभ्यासमिवकुर्वाणम् उदंचंतीभिश्चरणमशबलेलोर्मिभिर्हंसप्रकीर्णकमालामिवप्र
संजयंतं अनंतानांब्रह्मांडानामारंभसमयपातानिवबितन्वंतंप्रतिमुहूर्तमभिनवानांतुषारकिरणानांकौमुदीको
षमिवप्रकटयंतं बहूनांब्रह्मांडानांनालिकमलानांमृणालजालानीवोद्वमंतं कल्पांतकेलिकलापलग्नपुष्कराव
र्तकशकलायमानेपर्याणीकृतकुंजराजिनपल्लवेनपुरीभवदाशीविषमालेविषदायमानविषदहनहेति
निवहैरनवरतंशंपासंपातमिवसंपादयंतं अपरिच्छिन्नपृष्ठधवलतयादृश्यमानमंदाकिनीप्रवाहेणकिरातक

तं·क

८·

४०

लेखराकलनकालकवलितानंतयात्यंतंजयेष्वपिसंबंधिनो बाणगणानिवोद्गिरंतं दत्ताधरप्रमथनावसरप्रसक्त
पुष्पदंतशाकलैरिवकपालैःकलितावतंसं सर्वांगीणैर्भुजंगराजफणामणिभिरुरुणावैरैरिवप्रादुर्भावकाल
लेखैरंधकासुररुधिरच्छटैरेवविरोचमानं कल्पांतकालानलज्वालाभिरिवावलग्नाभिर्भाललोचनसमुद्गताभिरि
वावेष्टिताभिः शिखाभिरतिप्रसारप्रतिबंधेष्विवोपरिष्टात्कृतसंरवाहिनीमयावरणाभिर्जटाभिर्विराजमानम्
मंदाकिनीप्रवाहविहारिणीमिवराजहंसीं पुंडरीकांतसमर्पितसलोचनमयनीलोत्पलीयामिवमृणालीं अखंड
ब्रह्मांडमंडलानामवयवोद्घाटिनीमिवकुंचिकां बालरूपगृहीतानंतवलनमयवक्रतरविलेखनार्हामिवघटि
कां भावरेखेशावतंसीकृतामिवकेतकशिखां चंद्रलेखां दधानं भुवनदाहभीत्यासंनिरुद्धप्रसरसभालतलवि
लोचनस्यावयवांतरेभ्यो निर्गच्छतीभिर्ज्वालाभिरिवाभरणभुजंगोद्गीर्यमाणगरलहव्यवाहहेतिसंहतिभिरालिप्य
मानदेहं नयनानलाहुतिभूतस्मरसमथनतोदग्धभस्मामथसारसतितापवीरुद्धमिवभूलतांविशाणां प्रविरत
समुल्लसद्भिर्नयनमयपुष्पवन्मयूखैर्निमेषोन्मेषसंदृताविर्भाविताजगतां संध्यामिवगणयंतं त्रिपुरवधाव
सरकृतिपरिसरप्रसारिबाणावाजरूपिसमीरणसमासादनसमासादितदीर्घतरसंस्कारतयेवदक्षिणकर्णा
लंकरणेनलोचनमयचंद्रचंद्रिकासुधावलेहलोलुपतयेववामश्रवणाभरणेनफणिनांतरलीक्रियमाण

सत्तमात्रचरनामसाम्यप्रणयादिव मिहिरेण मदनभस्मराजो रूषिततनयेव तत्क्षदृदास्तथा करेणकौरेकमयतः स्वप
मानना मादंडं कल्पांतक्रूपीटयो निपानप्रमत्तावेभ्य यस्तयामावमभितः प्रसृताभिर्बर्हिरेवावलग्नाभिर्ज्वालाभिरिव
श्रवणाभरणाशीविषगरलानलज्वालाभिरलंकृतकपोलतलम् वदनाद्बहिरेवावलंबिनीभिर्ग्रस्यमानदानवाचा
र्यचलिभिरिव शरभावतारकवलितनरसिंहसटाभिरिव कोमदीवदवदाताभिर्दशनदीधितिभिर्धौतमानं प्रकूहूत
प्रहितकंटकतटावष्टद्दनस्फुटितशातकोटिकणिकाभिरिव मणिभिरगणिताभिस्फुरता फणिनायकेन विहितहारम्
रागवशादविरतं गृहीतकंठयेव कालिकया मेचकीकृतकण्ठम् कैलासतटैनेवोपरिष्टाल्लग्नवलाहकलेखेन श्या
मद्रूपकंचयोर्वर्तिना महापरिणाहेन वत्तसालत्तमाणं धारव्यद्रुमगुडफाल्गुननिदिमतमालवल्लीभिर्वलग्नोरो
मराजीमद्देरेणावहंतं वलयीकृतभुजंगराजैर्भेग्राशावारणकैः कामथेत्रमस्तैरिव महापीनैराकृष्यमाणमंद
राचलकल्लोलिनीप्रवाहैरिव प्रमाथनरत्नमरीचिजालैरुल्लसद्भिः शिलीमुखपुंखविहृतिवेवस्तकरच्युतदंडायमा
नैः कुंडलिभिर्मध्यमाने आकृष्यमाणवाणभूतप्रगुणकृष्णपवनमालाक्रममपरागेणेवहरिवदनसितनभसिते
नथवलायमानैरखंडतांडवाडंबरोत्क्षेपहृष्णीन चंद्रकाकलायमानकररुहालंकृतैर्बाहुभिरुपशोभमानं मूर्ध्ने
र्तिमद्भिरुपहितांजलिबंधैरविरतोद्गीर्यमाणज्वलनजटालैर्ब्रह्माधिदैवतैरुपस्थीयमानम् यावद्विषयकप्रमि

त॰ कु॰
८९
81

स्वाश्रममपि विषमदर्शनं निस्पाकं तापयत्नमपि फलोपभोगोदासीनं क्षितात्मानमप्यवहंभृतिमयमप्यनहंकारं निरा
वरणमपि हर्यक्षाजिनतिरोहितदेहं उद्दमहीनमपि धृतमंदाकिनीप्रवाह शुद्धात्मानमप्यनिर्वचनीयं विश्वरूपेणावे
ष्टं देहिरण्यगर्भेण बृहदारण्यकं विश्वराजेन वैराजं बाष्कलेयेन कालेयं पुरुहूतेन पुरुषसूक्तं दक्षद्वयेन नामसाहस्र
मश्विनाश्विनाचिकेतं भृगुणा निर्गुणाम्नायभागं वशिष्टेन ज्येष्ठसाम अंगिरसा समंगलं भारद्वाजेन भार्कंडं याज्ञवल्के
न यज्ञायज्ञीयं वरतंतुना वारवंतीयं वामदेव्येन वामदेव्यं बृहस्पतिना बृहत्सामं विश्वामित्रेण रथंतरं दुर्वाससा नासदा
सीयं गौतमेन गायत्रं अगस्त्येन सत्रायणानि पर्वतेनाथर्वमूर्द्धानम् शरमदेन तरत्समंदी बोधायनेन रोथसं परा
शरेणापराजितां शार्कराक्षेण शाक्करं देवलेन देवव्रतं मार्कंडेयेन मुंडकोपनिषदं बादरायणेन रौद्रोपनिषदं मथु
छंदसा छांदोग्यं जपता स्तूयमानमनिर्देश्यमपरिमेयमनौपम्यमुमापतिमपश्यत् वितीर्णवरानुज्ञस्य प्रणम्य विज
यध्वजो मनुष्यजातीयाद्रूपाभावमसमक्षमतियोगिकं मन्यमानोऽस्मात्सर्वस्मादमरभावेन गरीयस्तत्सहायतिरेके
णास्यैरशक्यप्रवेशनिष्क्रामं तृणीकृतेन दुर्गमश्रेणीत अथानुमानामनीषितमपेतवतिच दत्तघोरविषयभावं वि
षमविलोचने समागत्य रसातलं नम्रश्रुतकंदरमालिनस्सरणीतेनाभ्यवत्तातःस्थलमवात्सीत् तस्य च त्रिपुरमिव
मयनारकाद् विद्युन्मालिनो वज्रपुरमिव वज्रनाभस्य सौभमिव शाल्वस्य प्राग्ज्योतिषमिव नरकासुरस्य कालस्य

णीमयं ब्रह्मांडांतरमिव सखेगम्यमार्गो यो जगत्त्रिविस्मागरे नागमंदिरे नाम जागर्ति यत्र कालविशेषानवच्छिन्नप्रकाश
निरस्ततमसः पद्मरागमणयः एवमश्लोकरदंतराः संख्यातीताः कमलबंधवः गंभीरांभोभृतः परिखाप्लवानासादि
तमहावराहादिविलोभोपसर्गाः कमलबंधवपयोनिधयः खचितनीलोत्पलरुचिमेडुराणि कांचनमयमंदिराणि
वश्मजटिलाः कपीटयोनयः मरकतमयमहासद्मशवसमदायप्रवविहायस्तलं तडुंफितानि कदंबकोरकस्थ
लानि मुक्ताफलान्येव तारकाणि तदुपनिबद्धानि स्फाटिकपुंडरीकाण्येव नितंबमखेडनाभोजिमृगांकमंडलानि
श्रपिच यत्र वलकेतकमिवोमाधवानवेक्ष्यमाणमखं शशविषाणमिव हृद्भवस्रोप्यविषयः भीष्मगुह्यमिव स्पृष्टतः
कृतयत्नं जयानुभावं दुर्योधनमेरुमिव धर्मराजानवाप्यप्रवेशं विध्वंदतिनामिव निषिद्धकवादसंसर्गम् पर्वास्यदिव
समिव निषिद्धमरिनाघांतर्भावं अभेद्यकवचमिवाशुगानवाप्यप्रवेशं विभाति यत्र चेंद्रचापदर्शनं दानवसुंदरीणां
स्तनाभोगेषु समनःप्रहारानुभवो वनविहारेषु दानवनाशनं गजेंद्रगंडस्थगितिभंगवर्गे वज्रसंबंधो भूषणेषु शिलिस
मरतामस्त्रारामेषु यमनामोदर्यभावो नीलमणिकुट्टिमेषु सदाशराभियोगः कार्मुकेषु वारुणीभीतिर्मानमपरिजि
हीर्षतीषु मानिनीषु श्राशुगाविर्भावस्तालवृंतावालनेषु पेलविलसद्भावो दानवकुमारेषु दृश्यते तस्मिन्नेवंविधप्रभा
वे विजयध्वजे समरमखेषु पश्चाद्रमो मत्रणयर्मोपयोगपोगदाभियातो न प्रबभूव विशृंखलवलोल्लासिनि गंभीरवेदि

त·कु· नीवसमीरणाप्रवृत्तमेकशोमकिंचिकरतामंचतिस्मदानवप्रथममस्तेविपरीतवर्णाः शापाश्ववाकृष्णाः पाशानिव
काशावभग्नः विजयश्रीमयेवनिर्भर्त्सितोरितोनिस्त्रिंशप्रहारोनवेदनामपजहार व्यायस्तौचवैवप्रतप्रणीतोदंडोनो
८२ पनिपतितंशशाक जिह्मोचविभ्रमानदयशक्तिर्नकदाप्यवकाशमाससाद जंभारिप्रहितस्संभोलेरवयवाअपि
82 शतकोटिभावमलभंत अपरिछेद्यप्रभावोत्रायमाणाशापश्ववतस्सदेहस्तिर्यग्जातीयध्वजनिरूप्यसंगरप्रसंगेभास्वत्
वरप्रांगणमगमायल्ला तस्मांदेवीमंदारमंजरीमुद्दिश्यमानेंद्रतमद्यप्रतिज्ञाय यदाभवन्मामानमकेतस्तस्मिन्निकुं
जेयलोकितदानीमेवरिंगत्तरागमांवनविहाराविभ्रांमधुसमयापिदेवतामिवविद्याधरराजदुहितरमेनामदीसम
हाद्रुतशक्तिमितेनमयागतानागनगरमनागमागणमागरेणोदेलतासरसीकृतलोकादेवीयंमद्वैरिविजयध्वजाय
तदाप्रभृत्येवजायमानेनक्रमसमायककविकारेणसनितांतमायास्यते तथाहि अवलोकितस्सदर्शनोभिन्नदर्शने
नैतदीयरूपेणवशीक्रियते तिरस्कृतिशतकोटिपिकामेनोबद्धमन्यते तृणीकृतदेवतांतरोपिकामदेवनिदेश
वातिक्रामति प्रवेशमलभमानस्सप्रथापसीपितेविलूयसमानीतामश्चखिडाश्ववतदेहविसक्ताम्मृणालदंडाश्वंडां
शुमणतिशयानेनमनसिजज्वरेणाग्लायंति तदीयोद्दाममदनदहनदाहदलनवैदग्ध्याग्रदयसमासादितमंदा
ताणीवनलिनीदलानिम्लायंतिनिमीलंतिकंदर्पदहनदह्यमाननतदवयवभस्तिसमदायाश्ववकर्परपांशवः

प्रेत्यंते जलयंत्रगृहे स्थितस्ततो लब्धतत्प्रभावनावेमवादवेदस्मामाणामेनोपरि विस्समाणस्य सेवार्यं स्वयमेवोद्यतेवारि
प्रवाहमिवोद्गच्छति बाहुयुगले विचित्रयन्त्रितिरमणीकामुकनिर्मितप्रेरणया तन्मर्मज्ञायामलेकर्माणमपि विप्र
लंवोपतापोपशमाय परिजनोपनीतं शुभ्रजातं तत्कलेवरालिंगनं नल्पकालमेव ज्ञायति तस्य च गंधगजस्येवोप
मर्दितपद्मिनीवनस्य वपुरावतस्वावगाणितहरिचंदनमालः निदाघदिनमणिरिव निःशेषशोषितजीवनः वाडवस्
वजलाभिषेकवर्द्धनीयो विरहतापः प्रसरति तदलंकालातिपातेन देवीयं मंदारमंजरी विद्रुपवाणविषाणमश
लोहे विशालनितम्बालालंकृतकुलिशकर्कशभावेमरमथनरथांगनेमिनिशितनिशितभावाद्भाविति विजयध्वजस्य
वातमिव जगद्विजयलक्ष्मीरिव निरपायां स्थितिं विभ्रांतं सफलयतु च तेन महानुपरताभिलाषं यो वनस्थलामनुभ
वंती स्वकीयं गुणगणमितमभिधाय वाचंयमं स्मीत् ॥ एतदाकर्ण्य चावनतवदनविधुविंबावायोगृहीतकरुहहकि
रणवशलाकया करांगुल्या तद्वचनमप्यास्यानले वोर्भमवभविलिखंत्यामप्रतिपत्तिमग्रयायां प्रसह्यापहरणमा
ध्मस विधूयमानायां मंदारमंजर्यां वैलक्ष्यातिशयं वहति सहचरी समहेतमहे प्रस्तवो चम् ॥ भद्र त्वमेतदेव रमणी
येजनेमहृदयानां हृदयाभिनिवेशः स्वत एवानुरागयोग्ये च जने प्रार्थनानंतरमपि नानुरागः संभवेदिति पिरस्मि
कजनेन नद्वसः पंथाः कस्य वा न विदितो निजगतीकृतत्रिजगतीरत्नसमुदायो दानववंशः तत्राप्यशेषत्रिदश

त॰कु॰ शिरोवतंसमसंभ्रमहिङ्गोतनिदेशो विजयध्वजः किं क्रियतां यदेवं भूतामवस्थामासादितवत्यां मयि मंदभागधेयायां मां या
८३ द्वारमभ्यागच्छेहाभिमानाद्वा भाविनोऽर्थस्य गौरवाद्वा प्रतिज्ञातमनया यदेवं विधायां मद्यंतिकायां नाहमात्मानं परिण
83 येनयोजयेयमिति नैतद्विपर्ययः सहचरीसमन्हेतगोचरीक्रियते नमदीयव्यापारैरपि पार्यते नजनयित्रापि संजन
यितुं शक्यते तदर्थं प्रार्थ्यमाना च प्रभूततमैः प्रकारैः प्राणावसानं प्रत्येव व्यवसायमाबबंध भूयसो वा रागान् यद्यतिरे
कप्रयुक्तास्यास्याग्रयं परिणायव्यतिरेकः स एव तावन्ममाभिमतवरसंप्रयोगो गगनकुसुमकल्पतामाक्रामति प्रागेव
तमंदारमंजर्याः पाणिग्रहणं चर्यामदीयप्रियसहचर्याः तडमरमपि जनको देवं च प्रमाणमिति ॥ अथ प्रार्थनप्र
त्यादेशविप्रलंभेगतवति तस्मिन्नवाहै ताहशं च तस्यां विजयध्वजस्याभिनिवेशमाकर्ण्य प्रतिपदमपहारसंभावन
या ततो गंतुमपारयंत्यां तस्यां विषादमलिनायमानमुखरागा समर्वा सखण्यस्या हमसकन्याद्रूपोमहामुनिस्तपोनिधि
रभ्यधात् यद्येवमस्मात्मायाविनो महासुराद्भवत्यो विभ्यति तदास्मिन्नेवाश्रमपदे प्रियसखी मंदारमंजरी निवसतु
सुखं यदावलमानसकेतनाहं बलाद्धरमाणाश्चाकर्णितमस्तदा भगवता शुभनदेनाभ्यधायि यः कश्चिदस्मिन्नाश्र
ममंडले योजनत्रयावच्छिन्नपर्यंते बलादकामां स्त्रियमभिभवति स उत्तितस्य मूर्द्धा दृष्टमतितपरिणततालफल
वच्छतशकलभावमाकलयति इति विदितश्चायं त्रिजगत्स्वशापः तदत्र निवसंत्यास्यास्याः प्रसभमपहारशंका सर्व

ध्यैव निरवकाशीकृतास्मादिति तच्च तदीयमभिधानं निधानमिवाकस्मादधिगतमस्माकमरोचततमाम् अथ का
स्मिन्सहचरीः प्रस्थाप्य विधायैदं समं चंद्रलेखाः सकाशं संदिश्य चंदनवेंद्रस्तागमनादारभ्य तत्पोषणवचनपर्यंत
मर्थं तदत्र मतिं प्रतीत्यमाणावयं यावदतिष्ठाम तावदेव तद्दूतां तत्र वर्णानंतरं स्वकृतविलोवो देवसंगचंद्रकेतरंतं द
दूतिकया देव्या चंद्रलेखया सह समागम्य मन्मपस्योपरोधमयादितो नातिदूरे संविधाय स्रडिमंतिमंदिराणि मंदा
मंजरी सहचरीनिवहसमेतां स्वभवनादस्मत्परिचितं तत्रावस्थाप्य तद्वियोगदूयमानेन मानसेन गृहानगमत् मंदा
मंजरीव प्रणयवशात्स्वयमतोऽपि मया सहैव वनवासमतिमात्रमेव स्पृहयंती एवं भूतनोदंतेन संपन्नपरितोषवि
शेषा कृतविद्वेषा व्यापारांतरेषु सा न हृतिं विधाय कुसुमदंबोधवशेवर प्रणयिनी चरणमात्रप्रवणामवशिष्टसमये
मया सह विनोदयंती हृदयमिह संयतमानसाऽवात्सीत् एवं च संसारास्वादरमनभ्यासान्नगामस्माकमयः न चाद्यापि म
नोरथः फलाभिमुखो लक्ष्यते न चामी क्लेशास्त्रभवमात्रफलकाः प्रयोजकाश्चात्मिकामाकलना विजहति देहं
साहं महाभाग एवंप्रायभागधेया किं नामात्मनो हृदयनिर्विशेषभूतस्य सखीजनस्यापि अनर्थपातहेतुरिमम
थायमदयंतिकाख्यं सीत् ॥ विप्रमात्रस्तत्तदीयां कथामाकर्ण्य संजातविस्मयो बद्धांजलिरवादीत् भगवति
वद्दाश्चर्यमय दूरीकृतसर्वथा मधुरभावाभवत्सैव ह्यावार्ता यदवधारणेन स्वात्मानमप्यहं शरण्यं तं गणयामि प

नकु
८४
84

लितंचमेप्राग्भवीयेनसुकृतविशेषेणयदिमांदिव्यांभूमिमासाद्यभगवत्याअपिसालोकारोऽत्रसेवोऽनुभूतः अथविचि
त्रासंसारस्यस्थनयः ततविहिरण्यपरिच्छेद्याःकर्मणोविपाकाः विषयव्याहतिभूद्भिरपिदुरतिक्रमाःकुसुमसायक
समुल्लासाः नचस्वमेपिसंभाव्यमिथ्याभावानिदिव्यदृशांतपस्विनामेतादृशानामभिधानानि तदपर्याप्तकौतुकम
पिहृदयंबलादेवगृहजनोपसर्पणायमांत्वरयति अनेनतरंभगवत्स्वेवप्रमाणमिति अभिधायगतस्सीमस्मृत् अथ
जिगमिषतिकुमारेमंदारमंजर्यास्तद्दर्शनावासिवांछयासर्वकथाप्रसंगेनविलंबस्यहृततयातद्रूपरोधजिह्मस
याचदृश्याभवन्मानसाधो मदयंतिकायांमस्सर्वंवस्तद्दर्शनशोभितिमिंदंमंदप्रस्यंदमतिविभ्रमानेरादिगदक्षिणे
तत्क्षणेनकाचिदागायसत्वरगमनश्रमप्रवर्तमाननिश्वासोत्कंपितपयोधरभाराकुसुमाभरणभूषितगात्राके
शपाशानवकाशीकृतमाकामनीयकेसेवितकामसिवचामरस्कंधसीमस्यवलंबमानेदयानाहृतादेवविभ्रमा
नुदर्शनोत्फुल्ललोचनेवपद्मिनीतलाकोदिकृजितकैतवेनस्वकंठयशाद्भिमिवाभ्यसंती सखीभर्तृदारिके मद
यंतिकेरयंविदितेहैमवतीचरणपरिचर्याभर्तृदारिकामंदारमंजरीभवद्देवतार्थमपायातीत्यभिधायकुमार
मवेदमदृष्टिरतिष्ठत् ततोमदयंतिकातदानीमेवतदागमनमवथार्थसिद्धमनोरथमात्मानंमन्यमानाकु
मारपरोपकारसारावलमदात्मनोसहनयदस्माभिधायदस्मभिदथानाप्यूषतयाऽभिदधामियथारमिवदेवा

३२

दनतिक्रांतावसरा प्रियसखी मंदारमंजर्यपि निसर्गसिद्धं भवत्सौंदर्यमदीयनयनेंद्रियसर्गफलानुवंधि निमार
थात अवधारयत च महाभागतामहार्यां सर्वसहायाः आकलयत च महीयमानां महीतलनिवासिलोचना
नोविज्ञानात च प्रजापतेरज्ञातपूर्वं कौशलं गणात च गुणगणमाहात्म्यसमाहारं उपनयत च विनययोव
नयोरपर्यायोपर्यायितां संमन्यतां च जनमनस्तृषमनमस्तृषष्टर्वं ग्रनुमवतां च जनकमविलजनकमनीयमहि
मानं समर्थयतां च समर्थभावमात्मनश्च वितानां विदां करोतु वासिन्नहनीयं गृहनीयमपि निवासं महनीयप
रिणामं ग्रनुसंधानविषयीकरोतु च मामवं ध्यायमानसख्यानुवंधामित्र दीर्घमस्मितं विरराम [illegible]
स्त्वमानुनयं रत्नमानुनिवासमसौ खेदानुभवगोचरं तद्दर्शनेन विधित्समानः स्वकीयस्य हासं वादिनीतदीया
मानां स्वतोप्यनतिक्रमणीयां नितरामनुरुध्यमानो भगवति यथात्वा पयसीमाभिधाय सर्वं वदेवतस्थौ ॥
अथ [illegible] मल्लिकाद्दृदयं सत्वरं तदागमनकामकंदथानायावमस्यां दिशि तरलायमाननारकं चक्षुः प्रतिपतिता
वदेव प्रचलितकलहंसकुलकोलाहलमिव चरणाभिघातेन कणाकणायमानानां नूपुराणां झंकारमसृणोत
अथ काश्चित्स्वेदजलविंदुचितगात्र्यः सिंधुवारवीरुधश्च संचारिण्यः काश्चित्करस्थितशुकशावकाधवलची
नसिचयापिहिताः सरस्वतीमनुकुर्वाणाः काश्चिन्माणिभूषणांशुविच्छुरितदेहाग्रनुतकरण्याखाइजकोकि

न.कु.
८५
85

लामंजरीरजःपिंजरिताइवसहकारवल्लर्यः काश्चित्करगतदर्पणोदरप्रतिबिंबितसकलतद्वनप्रदेशसंनिवेशाः
कौतुकातिशयाल्लिखिततच्चित्रपटपाणय इव प्रेक्षमाणाः काश्चनालंकरणमौक्तिकमरीचिमिश्रितामदनभ
स्मद्ध्विनिगात्रीरतिमिवविडंबयंत्यः अपराः स्कंधावलंबमानधवलवालव्यजनायवातांतरप्रविष्टचांद्रदीपि
तिमंडमंडिताइवमन्मथनिवासवलभ्यः इतराः कांचनमयतांबूलमरालपाणयोः तिप्रणयोदिव्यनिर्हिमनलह्
तहंसावतंसितकरामिवद्वमयंतीस्पर्द्धमानाः काश्चित्केतकीदलपाणयो निर्मलेंदुकलामयदंतपत्रकराइव
कुसुमसायकांतःपुरप्रतिहारपालिकाः काश्चिन्माणिक्यमयमृणालजंगमाइवमदनोद्यानाशोकलतिकाः
इतराः कर्णोत्पलशिरीषकोपाः शैवालशबलिताइवमदनविहारसरस्यः अन्यादंतपत्रभासमानमालाः परिण
तचंद्राइवशरद्रजन्यः काश्चित्किसलयपल्लवविभूषितवदनाः साक्षाज्ज्यामिषेककलशाइवमदनस्य इतरामरु
डुद्धृतारुणनखचेलांचलाः पताकाइवतारुण्यस्य अपरानीलोत्पलमुकुलप्रसाधितपाणयोंतःपुरप्रचारानुरूपाः प्र
रहरणोपादायिन्यइवपंचशरस्य अपराः कुलबाललीलाइवकुब्जानुगताः कतिपयादशावतारवार्ताइव
वामनानुयाताः काश्चिच्चंदनलताइवकंचुकिभिरनुगताः काश्चित्किरातजन्मवइवहिमवालुकाभिर्मिश्रिताः
काश्चिद्दिव्यमेखलाइवमणिखेदर्शितसोमोद्भवाः इतरागांधारीप्रतिमूर्त्तयइवनेत्रसंज्ञावेषपरिच्छिन्नरूपविशे

घाः काश्चिज्जलधिवेला इव तमालप्रवालालंकृताः काश्चित्सिंहलीला इव नागकेसरसंयोगशालिन्यः काश्चिद्दरि
वेशकथा इव हारमौक्तिकैस्तारकामयं शुक्रं दर्शयंत्यः इतरा महाभारतवार्ता इवानुभूयमानवनपर्वाणः अ
परा रामायणकथा इव सुंदरोरुकांडमंडिताः अन्या मीमांसकगोष्ठ्य इवानल्पयासिद्धाभ्यासविहितकर्मभेदाः
काश्चिदुपनिषद इवाद्वितीयरूपाः काश्चिद्देशिकांतेवासिन्य इव समन्कीकृतशाह्वार्थाः कनककावकाः प्रादुरभवन्
तासु मनरमुभयतः परस्पराभिमुख्येन समुदायतामापद्य कांचनलतामयमिव भागद्वयमादधाना मध्यतो रथ्या
मिव विरचयंत्यो विलोचनविलासैः कुवलयावलीमयमिव मणिमंडलैराकाशमथाकरमयमिव भूषणमणिकि
रणपरंपराभिस्तेजोमयमिव कलेवरकांतिभिश्चंपकमयमिव चरणैररुणराजीवमयमिव जीवलोकमुपदर्शयं
त्यः स्थानं तस्थुः ॥ अथ तदाभरणमणिमरीचिवीचिभिः परस्परमनुबध्यमानाभिरुत्पतामुपेयुषि मध्यभागे व
काशे समदनकुतूहलप्रहितचक्षुषि मिवभ्रमावः सहसैव नभसि द्युवेव निर्गच्छंती जातवेदसो जठरादिय पांचाली रा
गसागरोदरादिव सौंदर्यलक्ष्मीचंद्रांतरादिव कौमुदी सैंधवेलाजलधरादिव विद्युल्लता चंडांशुमंडलादिव तप
ती सूर्यकांतमणिमध्यादिव ज्वलनशिखा दुग्धोदन्वत इव चंद्रलेखा मेरुमणितटादिव भासन्मूर्तिम् द
र्पणादिव सुवर्णप्रतिमा स्वकीयाभिः प्रभाभिः सहचरीनिवहविभूषणमणिकिरणजालमभिभवंती सकल

त·कु·
८९
86

दिग्धापि नीलावर्णप्रवाहेन नूपुररवोपहूतकलहंससमारोहणेनेव संततरंतीं दीप्यमानप्रभूततमप्रसाधनमणि
किरणांतरतया जंगमामनंगदीपलतामिवोपलक्ष्यमाणाम् सहचरीनिवहहृद्गतसंतानकंचुकितेन महेंद्रनीलो
पलाकलिततोरणेनेव कुवलयदलमालिकाशालिनेव कलिंदनंदिनीकल्लोलावलिशबलितेनेव मार्गेणासमा
यांतीं सज्जातरूपोद्वहेन तो यौवनानलस्येव धूमवीरुधा जगद्विजयिनो विषमबाणवीरस्य चामरमालया जन
मोहनकारिणो लावण्येंद्रजालिकस्य मयूरपिच्छिकया रसातलगताहतेर्वर्षारंभस्य बलाहकलेखया ज्वलनप्रणयशा
लिनः शृंगारमहारसस्य कलापकलिकया हृदयसंतापहारिणो बाल्यदिवसावसानस्य तमिस्रलेखया यमुनये
व बलाकर्षणयोग्यया उज्ज्वलरसवारिम्येवोर्मिमत्या मन्मथसिंहासनजनावस्येव जराहृष्टीकरणाञ्जनपयामार्
रच्छुद्दच्छत्रिकयेव मानसदालोकनिवारणसमर्थया कुसुमधूर्तेव मदनोत्पत्तिहेतुभूतया धूमलतयेव नयनवि
कारकारिण्या कादंबिन्येव शिखंडोल्लासकृता सुवजनजीवभूतयेव प्राणबंधया भ्रमरपंक्तिपरंपरयेव कुसुमास्त्रबं
धबंधुरया शिखिविवहपंक्तेव कबरीभूतया चैत्ररथतमालवीथ्येव प्रसाधितालकया कामकपालिकयेव
लग्नसिंहलोहितायया केशकलापमंजर्या समुद्भासमानाम् कुंतलकलापकिरणोत्करप्रकारेण महें
द्रनीलमणिनेव मृगमदबिंदुतिलकेनालंकृतभालभागाम् शंबरासुरनिकृतमन्मथधनुःशकलयुगलेने ८९

वकामविकारांधकारप्ररोहसमुदायेनेव यौवनोपनिषदारंभप्रणवदलद्वयेनेव सौंदर्यप्रशस्तिलिखिताक्षर
पंक्तिद्वयेनेव भ्रूलताद्वितयेन विराजमानाम् कनीनिकेंद्रनीलरत्नप्रभाप्रवाहद्वयाकाराभ्यां नेत्रनीलनलिन
नालीरचरीभ्यामिव मधुकरमालिकाभ्यां नवजलदशकलराजिभ्यामिव तारकातिरोधानकर्मकुशलाभ्यां
पक्ष्मलोमपंक्तिभ्यां विभूषिताम् मीनकेतनसायकनीलनलिनाभ्यां वदनारविंदमधुकराभ्यां स्मरविजयपता
कामीनाभ्यां हरिणरुचिरत्वादेव तारोल्लासनशीलाभ्यां कुसुमत्वादेव कर्णाभिमुखाभ्यां कुवलापीडपराभवयो
ग्याभ्यां च कामपालत्वादेव कालिंदीकल्लोलाकर्षणकलाकुशलाभ्यां उत्पलभ्रमागतभ्रमरसंबंधादेवाभिमु
नमृगमदाभ्यां यौवनगंधसिंधुरमदप्रवाहाभ्यां च मदनप्रियत्वादेव रतिकर्णावतंसकुवलयाकाराभ्यां
चकोरलोचनापचारादेव मन्मथविकारप्रदोषारंभतिमिरोद्गमप्रायाभ्यां अंजनाश्रयत्वादेव शर्णानंदस्वरूपा
भ्यां तपः परिणमस्वपामात्वयादेव शर्णानंदस्वरूपाभ्यां महामायाभ्यां वृजिनमायाभ्यामपि प्रमोदातिशयज
नकाभ्यां दृष्टुभ्यामप्यनुपहितादार्यतरलभावाभ्यां रूपग्राहकाभ्यामपि श्रवणाभिमुखाभ्यां कालात्मकाभ्या
मपि विशेषग्रहणवर्ज्याम् असितरूपाभ्यामपि कृतश्रुतिलंघनोद्यमाभ्याम् विशेषदर्शनवर्ज्यामप्यविमुक्तवि
भ्रमाभ्याम् अतिप्रसन्नाभ्यामपि मदनविकारघूर्णिताभ्यां विश्रुतकरवालाकृतिभ्यामपि शृंगविरहिताभ्याम्

तेजसाभ्यामपमृक्तमरसीभावाभ्यां विलोचनाभ्याममभिरामाम् विलोचममीनविलोभनशैवालांकुरेण मदनरथध्वजलं
वितशिखिपिञ्छावचूलेन कपोलचंद्रबिंबकलंकेन पद्मरागाभरणप्रभासंध्यातिमिरोदयेन तमालपल्लवेन कृतोत्तंसा
भ्याम् सर्वविद्यारहस्यमथारम्भ विंदुपाथैः कुंतलकलापकादंबिनीमनञ्जीर्णकरकायमाणैः स्वरभिसमयावमार
कुंदकलिकाकारैः रमानुगुणाशारदारंभनक्षत्रकल्पैः रतिस्फूर्तेर्मुक्ताफलैः प्रसाधिताभ्यां समिध्यमानमदनवीति
होत्रविस्फुलिंगकणिकाभिरिव कुसुमसमयोदिताभिरशोककलिकाभिरिव माणिक्यमहाविभिरनुप्रोतेन शशि
तेनथामिहत्यमयोनिजन्मना कर्णाग्रवर्तिरंध्रप्रविष्टेन सौदामिनीदाम्नेव श्रवणाभरणद्वयेन परिष्कृताभ्यां कर्णा
भ्यामपशोभमानाम् लावण्यलक्ष्मीदर्पणाभ्यामिव प्रतिफलितसर्वतद्गुणाभ्यां केतकीकपोलयोरणाग्रयोपथा
नाभ्यामिव मदनकस्तूरीरजीकृततयोज्वलाभ्याम् मधूककलिकाभ्यामिव प्रचलदलकमधुकराकुलिताभ्याम्
चंद्रबिंबाभ्यामिव प्रकृष्टोमनयनविषयीभावयोग्याभ्याम् मदनोपगृहीताभ्यामिव गांभीर्यविहीनाभ्याम् अशो
ककिसलयावतंसेनेव कुंकुमद्रवपंकेनेव बाल्ययौवनसंधिवेलरागेणेव श्रवणकुरुविंदकिरणश्रेणीजालकेन
परिष्कृताभ्यां कपोलाभ्यां कमनीयां सौभाग्यसंपन्निबंधनपर्यवसानपुष्पकेसेव भालाभरणलग्नसधूम्रमंतरा
ललंबिनोऽतितनीयसोऽतिमिरलेखयोः सीमंतमंतरासंतन्वतोऽरुणरागस्येव लोहितकस्य विहितवंशाधिरोह

न·कं
८१
87

णायालावण्यलक्ष्मीलासिकायाः करग्रहणयोग्यतामांजिष्ठस्रक्परंपरयेव कौसुंभवसनवैजयंतमिव पीदीधितिधारया
प्रसाधितेन मीनकेतनपताकावेशेनेव वलयितविद्रुमगुणावनद्धाभ्यामिव करकाभ्यां स्वतेजोभिभवोद्गावितविरो
धनयामथ्यनिरुद्धभासस्याभिव देवदैत्यग्रहाभ्यां कुशेशयकेसरकल्पिताभ्यामिवांतर्निहिताशोककोरका
भ्यां कुंदकलिकाभ्यां लोहितांगोभयभागवर्तिभ्यामिव नक्षत्राभ्यां हेमवालिकाग्रथिताभ्यां गर्भितपद्मरागाभ्यां
मतिस्थूलाभ्यां मुक्ताफलाभ्यामुल्लसद्ग्रैणातिलकसमेनेव पयोधराविर्भावकलीनोन्नतिम्नता लावण्यरसस्रो
तसाप्यनिम्नगतिभाजा अनभिहितस्वरूपेणाप्यानंगधेन सकलमुखसदृशेनाप्याकलितसच्छिद्रांतरालेनाप्र
भाकरेणापि दिष्टिपुटीभत्यन्तवादिनानासिकादंडेन प्रकाशमानाम् रसनासिंहासनारूढवाग्देवताकरस्फटिका
क्षमालामिव जिह्वावीरुदुद्भूतकलिकावलीमिव रतिरमणवीरमारसनमौक्तिकमालिकामिव सर्वविद्यारह
स्यसूत्राविंदुवीथिमिव उज्ज्वलतरामप्यरोका शांतसंजनयित्रीमपि निशांतशोभां सुमनःशरदालिकामप्यमु
कुलनभावोदयशतपालिंदथानां यौवनगंधसिंधुरप्रसाधनचूर्णेनमदनमहोत्सवोपयोगिपटवासपरागेण सौ
दर्योदन्वदंतरविद्रुमदलेन रतिविलासिनीसीमंतमाणिक्यमणिना स्मितकौमुदीसमुदयरागेण द्रपदीर्घिका
कोकनदकोरकांकुरेण कलेवरकांतिवल्लीपल्लवेन शृंगारोपवनजवाप्रसूनेन वाग्देवताकरकमलपंजरांत

त॰कु॰ गनकीरविलोभमावरूपविंवफलेन लोहितांगेनाप्यधरोदितरूपेण अरुणेनाप्यनुल्मकरेण शोणेनापिकृतसि
८८ तामिभूतिनामधुरस्वरूपेणापिपीयूषास्वादशालिना सद्यालारसेनापितिरस्कृतद्राक्षारसेन विंबाधरेणारमणीयां
४४ वदनकांतिप्रवाहसंचरणपरिवाहमिवनिम्नमध्यंवेपककोरकमिवलग्नतिलद्विरेफं चिबुकं बिभ्राणाम् उन्नम
स्तनयुगंपिताभिरनवद्याभिर्विमर्दसहाभिर्युक्तिभिरिवसमस्ताभिःपरीतं कुसुमबाणविजयकंबुमिवसारसमपाव
शरतिकरकलितसिंदुवारमुकुलमालिकापरिक्षेपं अजातशत्रोरिवस्थितानंतविजयभावं नकुलस्येवसहदेवोपस
हदेवस्येवसन्मणिपुष्पकं पुराणपुरुषपाणिपरिवर्तिनमिवपंचजनविजयलभ्यं चतुर्विधपदजातनिवासमस्मि
विभाजिकाभिरिवत्रिभिर्लेखाभिरलंकृतंकंठंवहंतीम् अरुणप्रभयेवतिमिरभारलग्नया पद्मरागप्रभयेवम
हानीलानुसक्तया अलंकरणकांचनकषणलेखयेवयस्मिन्निकषावसक्तया कंठाभरणबंधलोहितपट्टसू
त्रीकृतयालंबमानयाविभूषितावृत्तदाम् अरुणकिरणशोभाभ्यामिवमदनादित्योदयपर्वताभ्यां कमलके
सरपरागरंजिताभ्यामिवकांतिसरसीचक्रवाकतरुणाभ्यां सिंहरराजस्यंदनाभ्यामिवकामदेवसपर्याकांचनक
लशाभ्यां कुंकुमोपदिग्धाभ्यामिवमन्मथवल्लभकुंभाभ्यामिवसंजातदिव्यकुसुमस्तबकसंयोगाभ्यांलावण्यवेला
तालीफलाभ्यामिवमधुररससंभृताभ्यां भाविवल्लभकरजव्रणांकिताभिरांजिकाभिर्मणिमालाभिरुपशोभि ८८

नाभ्यां पर्वतत्वादेव संदर्शिताश्रमगर्भाभ्यां चक्रवाकत्वादेव तीरेतरविश्लेषमसहमानाभ्यां कुंभत्वादेवप
राधरीकृतनिस्तंभकनंदजाभ्यां तालत्वादेवोन्मादसंपादकाभ्यां मकुलत्वादेव कृतगुच्छपरिचयाभ्यां कलसा
ग्रजन्मत्वादेव प्रलंबभावमसहमानाभ्यां श्रमनतत्वादेव डुर्लभमुखाभ्यां सुहृन्नत्वादेव प्रकाशप्रवृत्ताभ्यां
हृदयभवत्वादेव निबद्धमनोभवसौहृदाभ्यां पयोधरत्वादेव समुन्मिषन्माणिक्यमरीचिमंजरीसौदामिनीदाम
भ्यां कुशेशयकोरकत्वादेव मिलितमहेन्द्रनीलमिलिंदमालाभ्यां स्तनाभ्यामुपशोभमानां केशरपद्मरागमयू
खैः पल्लविताभ्यां करजांकुरैः कुसुमिताभ्यां कवरीबलाहकलेखामुक्ताभिर्जलबिंदुधाराभिरिव पत्रपाश्या
गुंफितमौक्तिकवल्लरीभिः कृतमूलसेकाभ्यामिव लताभ्यां प्रकोष्ठवलयग्रथितमरकतमणिमयूखमयसंव
र्तिकासंहताभ्यां प्रथमाग्रपल्लवकांतिमथकरांजितमनोज्ञकरकमलाभ्यां लावण्यपरमसरसीनिरूढाभ्या
मिव मृणालीभ्यां चंपकमालाभ्यामिव रतिकेलिकंठग्रहयोग्याभ्यां मदनपाशलताभ्यामिव हृदयबंधनति
बंधनाभ्यां पीनतराभ्यामपिष्ठनपारिमंडलाभ्यां अंगदसंगताभ्यामपिष्ठुतरामानीकभेदशालिनीभ्यां सक
टकालिकाभ्यामपि कोमलाभ्यां भुजाभ्यां विभ्राजमानाम् भुजविजिताभिर्मृणालिकाभिरिव सेवार्थमाग
ताभिर्वदनद्युतिहृतराकेंदितेनेंदुना प्रहिताभिः सकलाभिरिव करसंबंधशालिनीभिर्हीरदंतमयीभिर्व

लयावलीभिराकलितशोभां ताम्रपरक्ताशोककिसलयाभ्यां करजरुचिजालसरोवारिरुहाभ्यां मीनकेत
ननृपतिनिवासभूमितयाश्रितमीनशातपत्राभ्यां दिव्यमिवसुपर्वभिरंगुलिभिर्विहितसंगां हारायशंपितगा
रुन्मत्तमणिशलाकामिव नाभिसरोविहारिमधुकरपरंपरामिव रोमावलिं वहंतीम् त्रिवलितरततरतरंगैरो
मावलीशैवललताविलसितां रतिमन्मथयोः शृंगारसरसीमिव नाभिं दधानाम् हारमुक्ताफलनवयलदक्षमा
णां स्तनरोमावलीव्याजस्फलेवं ग्रवलग्नगगनं विश्राणाम् लावण्यवल्लेरालवालेन शोणमणिमयीभिर्मकर
ध्वजविजयनीराजनदीपावलीभिरुल्लसता मध्यशून्यवादिनेव कृतमहालोकायतसूत्रबंधेन मन्मथमन्त्रमा
तंगबंधनशृंखलाकलापेन मेखलादाम्ना कृतपरिक्षेपां रूपविशेषविश्राममणिवेदिकातलेन कुसुमबाणश
यनीयेनेव स्मररतिविमर्दसहेन नितंबबिंबेन विलसंतीम् करभपरिभावकाभ्यां रंभास्तंभदंभसंभावनाः सहना
भ्यां करीन्द्रकराहंकारविकारागदंकाराभ्यामूरुभ्यां स्फुरंतीम् मंजीरमणिमयूखमालामयचामरदाममंडने
नस्मरविजयस्तंभेनेव जंघाकांडेन विराजमानां प्रशोककुसुमसर्वांगस्यात्मरूपैरिव यावकद्रवैरंजिताभ्यां
नखमयूखमृणालदंडलोभादागताभ्यामिव हंसकाभ्यां विभूषिताभ्याम् रामणीयकशिथिलीकृतैः कि
सलयाहंकारग्रंथिभिरिव नीचनमापन्नैर्गुल्फैरन्विताभ्यां कांतिविशेषनिर्जिताभिरिंदुकलाभिरिवासन्न ८९

वाभिरंगुलिभिरलंकृताभ्यां अशोकनोकहदोहदप्रहरणावसरलग्नाभिस्तकलिकाभिरिवाभरणीकृतमणिपं 4.
क्तिभिरुद्भासिताभ्यां चरणाभ्यां रमणीयां श्रीगौरीहृद्यामिव गृहीतकेशवेशां मन्मथमायामिव दर्शितालीकशो
भां नक्षत्रमालामिव चित्रालंकृतहस्तश्रवणां दमयंतीमिव स्वमनोमार्गणावीरसेननवानुरागां गांधारीमिव भी
मविपक्षांगजातां अहल्यामिव प्रहृतशतानंदां तारामिव लालितांगदां पांचालीमिवानेकवालभ्यां मंदोदरीमि
व जनितेंद्रजिदंगजां मैथिलीमिवाभिरामां चंद्रकलामिव लब्धनीललोहितशेखररत्नभावां रोहिणीमिवेंदुस्यंद
रमालीम् अरुंधतीमिवांगजशक्तिसंवर्द्धनपरां लोपामुद्रामिव लब्धस्तनकुंभसंभवां रुक्मिणीमिव मन्मथजन
नयित्रीं रतिमिव पुष्पचापव्यतिरेकहीनां पौलोमीमिव शतमखोपभोग्यां कुंतीमिव निरूढकर्णांतिकगतागत
यग्रदष्टिं सद्बुद्धिमिवायतदर्शनाम् प्रभावतीमिव वशीकृतमीनकेतनां राधामिव कुवलयापीडविपक्षनयन
व्यापारभूमिं सत्यभामामिव परिमृतपारिजातां वेलामिव विद्रुममालाधरां वरुणदिशामिव सां वसंतलक्ष्मीमि
व कोकिलकलालापवतीं ग्रीष्मसमयलक्ष्मीमिव पाटलामोदसुरभिश्वासममारुतां प्रावृषमिव समग्रडभारसह
जघनां शरदमिव सिताभ्रच्छेदच्छुरितां शिशिरसमयाश्रियनदीर्घतमेक्षणां महाश्वेतामिव नयनैकविषयी
कृतपुंडरीकां कादंबरीमिव कपोलतलप्रणयीकृतपत्रलेखां कुमारबालकेलिमिव सर्वमंगलावेक्ष्यमाणां

न·कु·
५०
९०

मदनयागमंडपभूमिमिवकुंडलाभोज्ज्वलाम् रतिरमणसिंधुरविहारसरसीमिवकरनिरस्तकुशेशयाम् यागभू
मिमिवप्रशस्तहस्तां नंदनभुवमिवहरिचंदनाधिवासितां रंभामिवस्तनमणिग्रीवाग्रजातरागाम् उर्वशीमिव
लब्धसौम्यसंभवभावां मेनकामिवकौशिकेनापिकमनीयाम् संध्यामिवस्थिरच्छायाम् छायामिवरमणीयचक्रोडां
सुभद्रामिवजितहरिरणपुरुषपरिगृहीतां यमुनामिवरेवतीरमणोत्सारितसलिलाम् रुचिमिवविपुलगुरुरूपभोगार्हव
क्षोरुहां वाग्देवतामिवहंसगामिनीं देवयानीमिवकचोद्वहेतां शर्मिष्ठामिवाभ्युपगतकचगुर्वीममहत्प्रभावां
गुणकेशीमिवसमभर्तृजीवनदैर्घ्यहेतुं अदितिमिवोल्लासितनिर्जरां वरांगीमिवस्फुरन्मारकां त्रयीमिवसस्वरगणां
न्यायोक्तिमिवविशिष्टविभ्रमां वैशेषिकस्थितिमिवतिरस्कृतोपमानशब्दाम् मीमांसामिवगणसंख्याश्रितभे
दां वेदांतमर्यादामिवाखर्वदृष्टिसृष्टिविदग्धाम् सांख्यस्थितिमिवगुणात्मकप्रकृतिं पातंजलवाणीमिवपुरुषानु
ग्राहकतत्परांशब्दविद्यामिवदृश्यमानरक्ताधिकारां सौगतवाचमिवोपचितस्कंधां ज्योतिर्गणितपरिभाषामिववि
विक्तवाङ्कार्णाम् स्मृतिमिवस्थितसंस्काराम् पारिजातमंजरीमिवसुरयुवतीनामवतंसनीयाम् श्यामामप्युत्तमलो
श्रवरसंयुक्तामपिसंहृतां रागमयीमपिमुक्ताश्रितां सुगतानुगतामपिसमयापन्नां हरसितांवामपिनाहार्यशोभाम्
भास्वत्करामपिनखरमयूखमंडितां मायानुसारिणीमपिसमावयवां चंद्रमुखीमपिचक्रांगकामगतिं उन्नतपयो

५०

धरामपि विलसन्नयनवेजनां श्वेतहारामपि नष्टनगुणां अदोषाम्लिकामपि दृष्टपतारकां समासादितश्रविभा
वामपि प्रेतलाणीघनमालपत्राम् मंदोदरीमपि नकविभीषणाभावां छायोद्भवमसिमपि अलक्ष्मंदतां नर्मदा
मपि न विजयमोचश्रुतां प्रथान्मभ्रजं सत्कटकामपथाराभिरामां मृगाक्षीमपि पुंडरीकेक्षणां सपार्श्वस्थिति
मपि गिरीं हृदेवर्तमानां जगत्प्राणभृतामपि सकलानिशाधिरूपां चतुरस्रशोभामिनीमपि रमाधिकां श्रवदरा
मपि तिलोत्तमासोदरां कदलीकांडपीवरोरुमपि रंभां संभमदंभमसहमाना श्रवदरामपि तिलोत्तमासोदराम्
कदलीकांडपीवरोरुमपि रंभां स्तंभमसंभावयंती दग्धमन्मथांकोद्देशभूमिमिव मदनसर्वस्वस्य आश्रितकचांसंजी
वनविद्यामिव हरकोपानलभस्मनो विषमबाणस्य पूतनप्रवालां संजीवनौषधिमिव यौवनस्य सुस्यापितकचक
लशामर्चनवेदिमिव कामस्य अनेकभेदाकरप्रोल्लासशालामिव विलासानां निगूढभावां विद्युतमिव रसस्य
श्रस्य कृतपत्रविन्यासां राजधानीमिव मदनमहाराजस्य विजितसरस्वतीकामध्ययनभूमिमिव संगीतानां
बद्धमौक्तिकजालकां वृत्तानिगूढकौतुकालोकनचंद्रशालामिव रतिदेव्याः कृतरसासेकामपवापस्य
लीमिव स्मरकेलिबीजानां उल्लसत्कलानिधिशरदमिव चातुर्यचकोरस्य रमणीयसंनिवेशां सभामिव सौ
भाग्यस्य उन्मूलितहृदयां विनयभवमिव गुणानां कलधौतमयकटकामुदयाचलतटीमिव सौंदर्यचंद्रम

त·कं·
९१
७१

सः गतोस्मभावंलणदामिव दक्षिणतांचंद्रिकायाः सदाकलहलतांनंदनमेदिनीमिवौदार्यमंदारस्य अनुभवैकगम्यां
भावनामिव दिव्यनारीस्मरणानाम् कुलिशालेकृतकरांबलवैरिकलेवरलतामिवानुलोमताप्रतिलोमततयायाः अलत्र
तांवामयष्टिमिवकलाकलापिनीनाम् सर्वतापापहारिणींसुधादीर्घिकामिवमाधुर्यस्य नवकिसलयसुकुमारांरसा
लवल्लिमिवकोकिलालापानाम् रमणीयप्रसवांवीरुधमिवविभ्रमभ्रमराणां सुकुमारलालनीयांमंविकोत्संगभूमि
मिवविनयविनायकस्य प्रतिपादिततरुणीमोपभोगांमथिकारापहारशासनपटीमिवशैशवस्य अनुबंधिनींलोभा
यतिमिवशोभायाः रतिनादिकाप्रस्तावनोपकुंकांकुसमांजलिघटनामिवकांतिर्नर्तक्याः अतिनवयौवनांकरिकपोल
पालीमिवमदलेखानाम् लंबमानस्रग्दामांकुसुमदोलामिवदीप्तिविलासिन्याः वहत्स्वमानगुणांगेफनथरामिवहृ
क्रिस्त्वकंसंदर्भाणाम् कुवलयमालाकोमलांकालिंदीमिवकटाक्षकल्लोलकेलीनां यथावदुपपन्नांगोपांजगद्विजयविद्या
सिद्धिमिवप्रसूनबाणस्य दृश्यपारिजातपल्लवाश्वर्ववेलामिवरतिसुखोदयस्य प्राप्तप्रजापतिसर्गातिशयांमायुषीष्टि
मिवशृंगारस्य अपगततमतमस्कारांकारजनीमिवस्मितचंद्रिकाणाम् अद्भुतपारदांरसायननिःपत्तिमिवलावण्य
स्य स्मरगेषांसहस्रपरात्रिमिवशीलशीतलतायाःसहजरमणीयामविच्छेदविद्यामिवविच्छित्तेःसुधावदातांचंद्रशाला
मिवमंदाक्षस्य उन्मकाहारांतपस्विनामिवमनस्वितायाःअभंगुरस्नेहांदीपिकामिवप्रभाविशेषाणां मखरामायण ९१

सौरभलोभानुबंधिमधुकरनिकरां विजयघोषणामिव रमणीयतायाः कांचनमयीं संचारिणीं पांचालिकामिव ली
लायाः मंदारमंजरीं ददर्श ॥ सा तु समागमाभिमुखप्रेषितचक्षुषं विभ्रमात्प्रेमभावानुरागवशीकृता प्रणयपारिप्लवा
भिरपांगभंगिभिः पश्यंती स्मरफलच्छेदलोदैरिव समाच्छादयंती कुमुददलदामभिरिव तिरोदधाना केतकीकिस
लयैरिवाकल्पयंती कर्पूरपरागैरिव धूसरयंती पयःप्रवाहैरिव स्नपयंती सुधाधाराभिरिव तिरोदधाना मदयंतीव नाया
श्रेतिकल्पमसमर्प ॥ तदानीं च तस्याः श्रमविस्मयोगमनतन्निरीक्षणाभ्यां संभाव्यमानो रतिकार्याणां स्वसाधारणीक
रणेन तत्त्वाणां बंधुतां ववंधतः तथाहि तदवलोकनाडुहेलतामपेयुषो महाद्भुतपीयूषसागरस्पृष्टघतात्रवकुंदमकु
लमेदुराः स्वेदबिंदवः समस्पंदनं संचरणश्रमेण शिथिलीभवदुत्तरीयकुक्कुलांचलं वक्षःस्थिय घावन्निवेशायंस्या स्माश्लि
नेव शुणप्रपंचप्राप्तप्रेयसनपायीप्रणयपरिणाहोत्तु रूपरतीवांतः करणंकंकणक्वणितकैतवाकरः कथयांचका
र विस्मयविधूयमानवदनारविंदायाः स्मरमकरंदबिंदव इव बाष्पपृषता निपेतुः तन्मात्रविषयकत्वेन हृदये स्थितिमा
व भवतो मकरध्वजस्य प्रभवः सरागमलयमारुतानुरवगंधसारः स्मरभयो निःश्वासपवनाय वनाबभूवुः तद्दृष्टिकादंबिनीकृ
ताभिषेकं केतकीकुसुममिव कलेवरं कंटकितमासीत् तद्गात्राणां परंपरासंयोगं तस्यां विधित्समानाः इव मन्मथबाण
मणिकिरणश्रेणयः संचारिण्यः प्रस्तावमसक्तः तीव्रान्तमंडलकजानं तदीयमिव दंताग्रस्वकीयमंशुकमदशत्

न·कु·
९२
92

कंपमानकलेवरायाश्च किंकिणीगणाक्वणारुणप्रणादो मदनाद्वैतोपनिषदध्ययनध्वनिमिव निदधार्यत कुशेशये
क्षणाकलनकलुषिताभिमुखोपनतभ्रमरवारणायसंभ्रमोत्क्षिप्तकरायाश्च कंदर्पकार्मुकटंकार इव वलयकलकलछले
न प्रकटतामिव कलयांचकार॥ तदानीमेव च वधूजनप्रथमगणनीयां शिखंडिमूर्तिमिव पुरस्कृत्य मंदारमंजरीमसं
जायमानदर्शनेन मदनधनंजयेन प्रेरितानामखिलावयवमज्जनभाजामजिह्मगानामीषत्विशेषजुषः पुंखोद्भवा
स्वदेहांतरस्य भीष्मस्येव कुमारस्य चिरमानोरोमांचसंचयाः समुदंचंति स्म जननयनेषु समरमखेषु च दर्शितचंद्रकांत
ग्रावतादात्म्येन तदंगं मंदारमंजरीवदनकुमुदबांधवकौमुदीपरामृष्यमाणमार्द्रतामगमत् गुणगणमौक्तिकावली
मयस्वदेहस्तत्र लभावं विभरांबभूव कविकुलसंप्रदायं स्मात्तात्क्रियमाणतया संवादेन प्रमाणयदिव विस्मयावह
वेदनविंविंविधूयमानं कीलांबभूवे तपोवनावलोकनसमाकलितस्य शांतरसस्य मंदारमंजरीसमुदीक्षणाद्वंदं च
ताशृंगाररसे मृदितोधिव्यातिरस्यमानस्य विंदव इव बाष्पप्रसराः प्रासस्त्रुवत् तन्निभालनरससमास्वादनेन चरि
मार्थतामेव तु निर्वापितस्यापि स्मरस्य संचिते संचितशल्यश्ववलगिंद्रियेन मदवयवाः स्वभूषणमणिप्रतिबिंबकैतवे
न ममस्यंतर्मिव प्रवेशयांबभूवुः अपि च परस्परसंबंधिनि कपोलफलके प्रतिफलकैतवेन दर्पणोदरविशद
तया प्रविशंतौ तन्मोपरामविरहेष्वयाकंटकमयैः शंकुभिः कीलिताविव विभावयांबभूवतुः ते प्रामरस्मारत्वांतरम् ९२

त॰कु॰
५२
93

तिविंविनौचतन्मयूखेयगणावागुरानिवद्धाविवादर्शिवानाम् रसोद्रेकप्रादुर्भवद्वाष्पश्चयजालजटिलपरस्परलोचन
संयोगादिवावयवजातमार्द्रीभवद्भिर्बभूवतुः ॥ एतावदेवरचितं श्रीविश्वेश्वरसूरिभिः ॥

५२